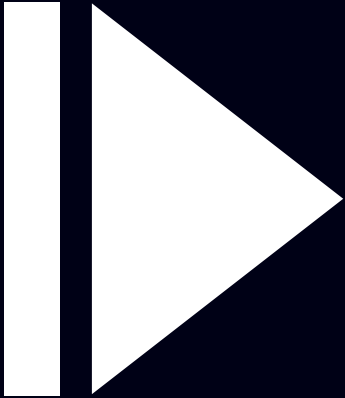

AASTARAAMAT

20		19
		20

PEADIREKTORI EESSÕNA	2
KAITSEPOLITSEI TAASLOOMISE LUGU	6
I etapp 1991. aastal	7
II etapp 1991. a august – 1992. a mai	7
III etapp 1992. a mai – 1993. a juuni	8
Iseseisvaks ametiks 1993. aastal	9
PÕHISEADUSLIKU KORRA KAITSE	12
Millenniumijärgsed muutused	14
Äärmusluse õhutamine ja ärakasutamine	16
Venemaa ajaloopropaganda tänapäevased eesmärgid	17
2019 – idee- ja ressursipuudus lõhestustegevuses	20
VASTULUURE	22
Päevad, mis ajasid segadusse	22
Tehnoloogia mõjud	23
Õppiv õiguskeskkond	24
Venemaa kõrvale kerkis teisigi huvilisi	25
RIIGISALADUSE KAITSE	28
Seadusliku kaitse kujunemine	28
Taasloodud kaitsepolitsei saab riigisaladuse kaitse oma ülesandeks	29
Uus kvaliteet uue riigisaladuse seadusega	31
KÜBERJULGEOLEKU TAGAMINE	34
Õngitsuskirjade oht	34
Turvahaavatavuste skaneerimised	36
RAHVUSVAHELISE TERRORISMI TÕKESTAMINE	38
Olukord maailmas ja Euroopas	39
Radikalseerumise ja terrorismi tõkestamine Eestis	40
Terrorismi rahastamise ennetamine	43
Terrorismiohuga seotud muude riskide maandamine	44
MAJANDUSJULGEOLEK JA KORRUPTSIOONIVASTANE TEGEVUS	54
Majandusjulgeolek	54
Korruptsioonivastane võitlus	58
2019. a juhtumid	60
INIMSUSVASTASTE KURITEGUDE UURIMINE	66
Eeluurimine	66
Kohtuotsused	69
Ajaloo õppetunnid	71
VIITED JA MÄRKUSED	72

Hea lugeja!

100 aastat on huvitav ja kaheti paistev ajaühik. Kui see on inimese eluiga, siis on see väga kõrge vanus, aga riikluse puhul ei ole sajand kuigi pikk aeg.

Oma riik on meil aastast 1918, meie esivanemad pidid riigi loomise nimel sõda pidama ja see oli võidukas Vabadussõda. Mitmed kaitsepolitsei loojad ja esimesed töötajad said just seal oma karastuse. Kaitsepolitsei loodi 12. aprillil 1920. aastal peaminister Jaan Tõnissoni ja siseminister Aleksander Hellati korraldusega. Peamiseks ülesandeks seati demokraatliku vabariigi ja kehtiva riigikorra kukutamisele suunatud kuritegude vastu võitlemine, see sõnastus on asjakohane tänaselgi päeval. Vaatame hetke tagasi, et minna edasi, sest minevikus elamine ei aita edasi, aga minevikust on kindlasti vaja õppida, seda mõistmata on oht vigu korrata. Tagasi vaatab ka tänavune aastaraamat. Suurem osa Euroopa riikidest ja julgeolekuteenis-

tustest tekkisid alles I maailmasõja järel. Tähistame sadat aastat teenistuse loomisest, kuid fakt on see, et pool sellest ajast on meilt röövitud. Just selle asjaolu tõttu teame päris hästi, kelle poole ja mis suunas instinktiivselt ning valvsalt vaadata. Tege-likkust tuleb hinnata ratsionaalselt – mis ohud on päris ning mis pelk meelepett.

Aeg-ajalt on arutletud kaitsepolitsei aastaraamatu olemuse üle, aga sellel kogumikul on oma kindel koht meie julgeolekualases debatis. Seda enam, et tänapäeva infouputuses või isegi ülekülluses on üha raskem mõista meid ümbritsevat maailma kui keerulist tervikut. Oma aastaraamatuga proovime seda valdkonna teabeküllust korrastada. Soovitan rohkem uurida fakte, mis on ratsionaalsem tegevus, kui lasta end mõjutada vaid emotsioonidest ja kuulujuttudest. Üks tõsiasjade kajastamise näiteid on Hans Roslingi¹ teos „Faktitäius“ (eesti keeles 2018), mis küll pole sugugi kõiges tõsikindel ja täiuslik, ent siiski kajastab maailma viimaste aasta-

kümnete arengut veidi optimistlikumas valguses, kui tavatsetakse üldjuhul pessimistide seas õigeks pidada.

Aastaraamatu retrospektiivse sisu tõttu ei pea ma vajalikuks siinjuures põhjalikumalt selgitada peamisi kaitsepolitsei valdkondi, kuid ühel siiski peatuksin – see on korruptsioon kui keeruline sotsiaalne nähtus. Meie ameti üks asutajatest ja kunagine peaminister Jaan Tõnisson pakkus väidetavalt, et korruptsiooni võiks eesti keeles nimetada ka kõlberüüsteks. Korruptsioon on alati seotud usalduse ja võimuga. Mulle paistab, et avalikust diskussioonist on kõrvale jäänud kõlbeline mõõde, aga pelgalt õigusliku regulatsiooniga korruptsiooni vastu ei saa. Ma ei soovi siin esimesena kedagi kiviga visata, ent asjakohane on meenutada Eesti päritolu õigusteadlast Ilmar Tammelot, kes on arutlenud inimese õiguste ja kohustuste üle: „Mulle ei meeldi inimõiguste ühekülgne rõhutamine. Inimõiguste nõudmine oleks moraalselt palju

mõistetavam, kui samas rõhutataks ka inimese põhilisi kohustusi. Poleks vast liig oodata, et oma inimõiguste teostamist kohtu ees nõudes seisad sa seal „puhaste kätega“ ning võid kinnitada, et oled täitnud ka oma inimlikud kohustused.”²

Pikka meelt ja head lugemist!
Arnold Sinisalu

1920 KAITSEPOLITSEIAMET

24. veebruaril 1918. a kuulutati Tallinnas välja Eesti Vabariik. Järgmisel päeval hõivasid linna Saksa väed ning algas üheksa kuud kestnud okupatsioon, mille lõppedes loovutasid sakslased Tallinnas võimu Eesti Ajutisele Valitsusele. Eesti politsei loodi 12. novembril 1918. a, kuid juba 28. novembril katkestasid Punaarmee kallaletung ja Vabadussõja puhkemine vast alanud ülesehituse. Sõja ajal olid poliitiliste kuritegude uurimine, luure ja vastuluure Kindralstaabi Valitsuse sõjaväe teadete kogumise osakonna ülesanneteks.

1919. a juulis kutsus Vabariigi Valitsus kokku komisjoni, mis asus koostama riigikorravastaste kuritegudega tegeleva õiguskaitseasutuse projekti. Algselt Kohtuministeeriumi alluvusse planeeritud kaitsepolitsei määrati 1920. a jaanuaris hoopis Siseministeeriumi haldusalasse. Kaitsepolitsei tegevuse seadustas 12.04.1920 peaminister Jaan Tõnissoni ja siseminister Aleksander Hellati allkirjastatud Eesti Vabariigi kaitsepolitsei korraldus. Peamiseks ülesandeks seati demokraatliku vabariigi ja kehtiva riigikorra kukutamisele suunatud kuritegude vastu võitlemine.

2020 KAITSEPOLITSEIAMET

Kaitsepolitseiameti tegevuse eesmärk on Eesti Vabariigi julgeolekuohtude maandamine ja seeläbi elanikkonna turvalisuse kindlustamine. Tänapäeva maailmas aga ei piirdu kindla julgeolekukeskkonna tagamine enam ühe riigi territooriumiga. NATO ja Euroopa Liidu ühisesse julgeolekuruumi kuulumine kohustab Eestit andma panust ka üleilmsete ohtude

(nt terrorism, massikorratused, küberkuritegevus, massihävitusrelvade levik) ennetamisse. Siinjuures on oma roll täita Kaitsepolitseiametil, kes teeb koostööd teiste riikide julgeoleku- ja õiguskaitseasutuste ning rahvusvaheliste organisatsioonidega. Eesmärk on kaitsta põhiväärtusi nagu demokraatia, inimõigused ja -vabadused ning õigusriik.

2020

KAITSEPOLITSEI TAASLOOMISE LUGU

Kaitsepolitsei ehk KAPO taasloomine on kulgenud rööbiti iseseisvuse taastamisega. Nii nagu iseseisvuse taastamine ei saanud toimuda lihtsalt üle öö, nii algas ka kaitsepolitsei kui demokraatliku riigi julgeolekuasutuse lugu varem. Eelduseks oli arusaadavalt Nõukogude Liidu okupatsiooni lõpp.

Kronoloogiliselt esimene tähtis samm oli 1. augustil 1990, kui valitsusjuht Edgar Savisaar ja NSV Liidu siseminister Vadim Bakatin sõlmisid kokkuleppe, millega Eesti NSV Siseministeerium (ENSV SM) alutati Eesti valitsusele. Edasi, 20. septembril võttis Eesti NSV Ülemnõukogu (ÜN, praeguse Riigikogu eelkäija) vastu politseiseaduse, mille järgi politsei keskasutuseks sai SM Riiklik Politseiamet (edaspidi Politseiamet). Politseiameti struktuuris loodi väli-, kriminaal- ja liikluspolitsei kõrval ka kaitsepolitsei vabariiklik büroo järgmiste põhiülesannetega: võitlus terrorismi ja organiseeritud kuritegevusega, riigi territoriaalse terviklikkuse kaitsmine; riigisaladuse, teadus-, tehnoloogia- ja ärisaladuste kaitse; rahvuslike kultuuriväärtuste, riigiasutuste, poliitika- ja riigitegelaste ohutuse kindlustamine. KAPO seaduslikkust pidi kontrollima ÜNi volitatud komisjon. Nende kahe dokumendi alusel taasloodi Eesti politsei ja KAPO.

1. veebruaril 1991 kinnitati valitsuse määrusega Politseiameti struktuur. 12. veebruaril moodustati siseminister Olev Laanjärve käskkirjaga Politseiameti

koosseisus osakonna staatuses Eesti Kaitsepolitsei ja kaitsepolitsei büroo. Kaitsepolitsei loodi osaliselt siseministeeriumi organiseeritud kuritegevuse vastu võitleva ehk 6. osakonna baasil. 13. veebruaril nimetati KAPO direktoriks Tallinna linna siseasjade valitsuse ülema asetäitja Jüri Pihl. Veebruari lõpus võeti miilitsast esimesed 16 töötajat Tallinnasse, Tartusse, Pärnusse, Võrru ja Narva ning tööd alustati 1. märtsil 33 ametikohaga (direktor, asetäitja, inspektorkoosseis – nooremispektor, inspektor, vanem- ja juhtivinspektor) ja ilma kinnitatud sise-mise struktuurita. Esmane struktuur loodi alates 1. augustist 1991.

Politseiseaduses toodud KAPO ülesannetest anti poliitika- ja riigitegelaste ohutuse tagamine samaaegselt Politseiameti koosseisu arvatud Eriteenistusele, mis oli SMi alluvusse moodustatud 15. mail 1990 ÜNi ja valitsuse, nende juhtide, valitsushoone-te, saatkondade ja riigi kütaliste kaitseks ja valveks. Seejuures politseiseadus ei näinud ette Eriteenistust.

Samal ajal tegutses veel Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Komitee (RJK, vene k KGB), mida hakati likvideerima pärast ebaõnnestunud 20. augusti 1991. a Moskva riigipöördekatset ning mille tegevuse ametlikuks lõpuks loetakse 31.12.1991.

KAPO taasloomise arengu võib jagada kolme etappi, mille juures tuleb arvestada toonast olukorda, kus ÜNi poliitilised jõud ning Edgar Savisaare, Tiit Vähi ja Mart Laari juhitud valitsused vaidlesid eriteenistuste ülesannete ja alluvuse üle. See on keeruline ja omaette käsitlust vääriv teema, kus osa dokumente on ka salastatud.

I etapp 1991. aastal

Tinglikult tuleb I etapina käsitleda aega KAPO loomisest 1991. a veebruarist kuni ÜNi poolt Eesti Vabariigi riikliku iseseisvuse taastamiseni 20. augustil 1991, mil Moskvast luhtus riigipöördekatse. KAPO põhiülesanne oli siis võitlus organiseeritud kuritegevuse, korruptsiooni ja narkoäri ning sellega seotud operatiivtöö. Teisel kohal oli äärmusluse ja separatismi kuritegude uurimine (näiteks majanduspiiri ründamine, Konstantin Pätsi Tahkurannas taastatud ausamba rikkumine lõhkelaenguga ja muud plahvatused, sisepoliitilised äärmusrühmitised nagu Interliikumine, augustiputši toetanud Töökollektiivide Ühendnõukogu, „töölismalevad“ jm). Ajastut iseloomustab fakt, et KAPO-l oli üks oma arvuti, kuhu salvestati kuritegevuse operatiivinfo.

Plahvatusohtlikult kasvanud kuritegevuse olukorras ei suutnud tollane KAPO oma ülesandeid efektiivselt täita ja siseminister Laanjärv pooldas juriidiliselt iseseisvat kaitsepolitseid Politseiameti koosseisus või

sellest eraldi ametit siseministri valitsusalas. 1991. a juuli lõpus esitati sellekohased dokumendid siseministrile, et see need valitsusse viiks, kuid asi soikus.

II etapp 1991. a august – 1992. a mai

Pärast iseseisvuse taastamist 1991. a augustis otsustas Savisaare juhitud valitsus, eelkõige just Savisaarse, luua Juurdlusbüroo Eriteenistuse koosseisus. Kaitsepolitsei ja kriminaalpolitsei büroodest pidi moodustatama ainult kriminaalkuritegudega võitlev keskkriminaalpolitsei. Puhkes skandaal, kuna peaministri otsus oli teiste valitsuse liikmetega kooskõlastamata. Siseminister Laanjärv pooldas politseiametist eraldatud iseseisvat Kaitsepolitseiametit ega pooldanud Juurdlusbürood reorganiseeritud Eriteenistuse struktuuris. KAPO direktor Pihl esitas 1991. a septembris seoses Juurdlusbürooga siseministeriumile ettepanekud, et riigis peab olema üks eriteenistus, mis ei tohi saada mingi partei või rühmitise tööriistaks.

Juurdlusbüroo skandaali ja vaidluste tõttu esitas ÜN 1992. a algul Julgeolekupolitsei moodustamise ehk reorganiseeritud KAPO otsuseprojekti ja vastava politseiseaduse muutmise eelnõu, mille teisel lugemisel tekkisid vaidlused. See arutelu päädis ÜNi 18. märtsi 1992. a otsusega moodustada KAPO baasil iseseisvuse, sõltumatuse ja demokraatlikkuse tagamiseks Julgeolekuteenistus, mis pidi kuni

põhiseaduslike riigiorganite loomiseni alluma peaministrile(!). Teenistuse ülesannete hulka pidi kuuluma territoriaalse terviklikkuse ja riigisaladuse kaitse, vastuluure, võitlus rahvusvahelise kuritegevuse, terrorismi ja korruptsiooniga ning meie võimu- ja valitsusorganite informeerimine oma ülesannete täitmisest. KAPO toonane juht Pihl on väitnud, et juba otsuse vastuvõtmisel oli selge, et see plaan ei käivitu. ÜN ei suutnud vastuolude tõttu mai lõpuks kinnitada uue ametkonna peadirektorit ja Julgeolekuteenistuse loomine peatati seoses 1992. a septembris toimuvate esmakordselt vabade parlamendi valimistega.

26. märtsil 1992 moodustas aga ÜN valitsuse esitatud kiireloomulise eelnõu alusel Politseiameti koosseisus olnud Eriteenistusest siseministeeriumi valitsemisalas oleva iseseisva Eesti Vabariigi Eriteenistuse, mis kaitses ÜNi esimeest, peaministrit jt ametiisikuid, riigi külalisi, ÜNi ja valitsuse hooneid, saatkondi ja suursaadikute elukohti. Segaseks jäänud põhjenduseks toodi mainitud ÜNi 18. märtsi KAPO ja Eriteenistuse kaotamise otsus. Aprillis kinnitas valitsus Eriteenistuse põhimääruse ja selles loodi ka info kogumise ja analüüsiga tegelev 3. büroo, kuna KAPO ülesannetega Julgeolekuteenistust ei moodustatud. Eriteenistusega tekkisid probleemid, mille olemus oli selles, et ihukaitse ja valve ülesanded ühildati info kogumise ehk operatiivtöö ja analüüsiga. Piiritlemata volitustega ja laia võimupiiriga teenistuse kontrollimiseks ei moodustatud ÜNi komisjoni, sisekontroll oli nõrk. Eriteenistus kippus väljuma demokraatliku kontrolli alt, 1992. a juunis tekkis Eriteenistusel konflikt KAPOga.

Sellesse aega jäi ka ENSV KGB likvideerimine ning selle eritehnika, relvade ja laskemoona ülevõtmine KAPO poolt 1991. a lõpus. Seepärast võeti 1991. a lõpul ja 1992. a algul KAPOsse tööle ka endisest ENSV KGB 7. osakonnast (varjatud jälgimine) ja operatiivtehnilisest osakonnast üle 10 töötaja, kes tundsid selle töö spetsiifikat ja eritehnikat. Tegu oli tehniliste töötajatega. Nende hulgast paraku Vladimir Veitman osutus riigireeturiks ja Uno Puusepp tunnistas Venemaa televisioonis oma koostööd FSBga. KAPOsse ei võetud aga ühtegi KGB operatiivtöötajast luure- ja vastuluureohvitseri. Tänapäevaks on kõigi

endiste KGB tehniliste töötajate teenistus KAPOs ammu lõppenud. Veitmani ja Puusepa reeturlikku käitumist ei tuleks laiendada teistele kaitsepolitseisse tööle tulnud KGB-lastele, kes Eesti Vabariigile truudust vandusid. Mõnedki neist andsid märkimisväärse panuse iseseisva ja demokraatliku Eesti julgeoleku tagamisse.

III etapp 1992. a mai – 1993. a juuni

1992. a mai lõpus andis siseministeeriumi juhtkond korralduse laiendada KAPO tegevust vastavalt politseiseadusele, mistõttu tuli suurendada isikkoosseisu ja töötada välja uus struktuur. Kuna Julgeolekupolitseid ei loodud, lisandusid uued ülesanded nagu riigi suhtes vaenulike rühmitistega tegelemine ning info kogumine olukorrast piiril, Kirde-Eestis, Nõukogude sõjaväe liikumisest, salakaubaveost jm.

15. juunil 1992. a Politseiameti peadirektori kinnitatud Kaitsepolitsei põhimääruses olid järgmised põhiülesanded: võitlus riikliku iseseisvuse vastaste kuritegudega, terrorismiga, salakaubaveoga, rahvusvahelise kuritegevusega, narkomaffiaga ning tiptasemel korruptsiooni ja organiseeritud majanduskuritegevusega. Põhifunktsioonid olid kuritegude juurdlemine oma pädevuse piires ja operatiiv-jälituslik tegevus kuritegude tõkestamiseks ja avastamiseks nagu salajaste kaastöötajate värbamine, operatiiv-tehniliste vahendite kasutamine, varjatud jälgimine ja operatiivne tuvastamine. Põhimääruse sõnastuses puudusid vastuluure ja riigisaladuste kaitse, kuid vastuluure tarbeks tegelikult agentuuri värvati, aga riigisaladuste kaitset ei saanud teostada seaduse puudumise tõttu. Niisamuti oli pärsitud operatiivne tuvastus, varjatud jälgimine, tehnilised erioperatsioonid ja kriminaalmenetlus seaduste puudumise tõttu. Puudus oma eelarve ning autotransport ja sidevahendid olid viletsad. Leevendust pakkusid ENSV KGB-lt ülevõetud eritehnika ja sõidukid. KAPO igapäevatöö toimus politseiameti peadirektori kinnitatud kvartaliplaanide järgi lähtuvalt operatiivolukorrast.

1. augustist 1992 anti Politseiameti peadirektori käskkirjaga KAPO-le ametikohti juurde, iseasi palju neist täita suudeti. Loodi 3 keskbürood Tallinnas ja 3

regionaalset bürood: Lõuna-Eesti büroo Tartus, Ida-Eesti büroo Jõhvis (hiljem Kohtla-Järvel) ja Kesk-Eesti büroo Pärnus, mida juhtisid komissarid. Lisaks veel haldus-, majandus-, kaadri- ja rahandusteenistus ning infogrupp ja kantselei. Toimunud oli tehniline hüpe: toimikute kõrval oli infopank koondatud juba kahte arvutisse. Informeeriti valitsust olukorra kohta riigis.

29. juunil 1992. a moodustas valitsus Eriteenistuse, Julgeolekuteenistuse ja Kaitsepolitsei ülesannete täpsustamiseks ning nende tegevuse analüüsiks justiitsminister Märt Raski juhitud valitsuskomisjoni. Komisjon lõpetas juulis töö ja selle järeldused olid Eriteenistuse suhtes väga kriitilised: väljumas sise-ministri kontrolli alt, omavolitsemine ja seaduste rikkumine, töötajate suhtes alustatud kriminaalasju, info kogumine ja analüüs neilt ära võtta ja jätta vaid kõrgemate riigiametnike ja ametlike külaliste kaitse, juhid vabastada ametist jm. Tiit Vähi valitsus komisjoni ettepanekuid ei rakendanud. Ka KAPO töös leiti üksikuid puudusi (nt leping Tallinna linnavalitsusega, millega lõpetati KAPO ametnikelt tulumaksu võtmine), kuid töötajate seadusrikkumisi teenistusülesannete täitmisel ei tuvastatud.

20. novembril, pärast esimese põhiseadusliku, Mart Laari valitsuse ametisse astumist, moodustas valitsus taas kolme mainitud eriteenistuse reorganiseerimiseks ja ülesannete määramiseks justiitsminister Kaido Kama juhitud valitsuskomisjoni. Kama komisjon esitas 1992. a detsembris valitsusele ettepaneku luua iseseisev Riigi Kaitsepolitsei amet ja likvideerida Eriteenistus (seejuures ihukaitse ja hoonete valve anda politseile, julgeoleku tagamine kaitsepolitseile).

Iseseisvaks ametiks 1993. aastal

Riigikogu arvestas Kama valitsuskomisjoni ettepanekuid ja 6. mail 1993 jõustunud uue politseiseadusega loodi siseministeeriumi valitsemisalas iseseisev Riigi Kaitsepolitsei amet ja täpsustati selle ülesanded: põhiseadusliku korra, territoriaalse terviklikkuse ja riigisaladuse kaitse, vastuluure, võitlus terrorismi ja korruptsiooniga. Ülesannetes lisandus vastuluure ja jäi ära riigiasutuste ja isikute turvamine ning Eriteenistus reorganiseeriti ainult valvega tegelevaks Riigi Politseiameti Julgestusteenistuseks.

31. mail 1993 moodustati valitsuse määrusega Politseiameti koosseisus olnud Kaitsepolitseist iseseisev Riigi Kaitsepolitseiamet. Sellega algas uus arenguetapp.

16. juunil 1993 nimetati valitsuse korraldusega Jüri Pihl peadirektoriks.

18. juuni valitsuse korraldusega kinnitati Siseministeeriumi haldusalas Riigi Kaitsepolitseiameti esimene koosseis.

Riigi Teatajas avaldati valitsuse poolt 22. juunil kinnitatud Kaitsepolitseiameti struktuur, milles oli kesk-asutus ja 4 osakonda direktoritega eesotsas: Tallinna osakond (Tallinn, Harju ja Rapla maakond), Virumaa osakond koos Narva jaoskonnaga (Ida- ja Lääne-Viru maakond), Lõuna-Eesti osakond koos Võru jaoskonnaga (Tartu, Jõgeva, Võru, Põlva ja Valga maakond) ning Pärnu osakond (Pärnu, Viljandi, Järva, Haapsalu, Saare ja Hiiu maakond). Rakveres, Haapsalus, Viljandis, Saaremaal ja Valgas olid osakonnal operatiivgrupid.

23. juulil kinnitas valitsus Riigi Kaitsepolitseiameti esimese põhimääruse (sh põhiülesanded) ja „Operatiivtehniliste erimeetmete rakendamise ajutise korra“ (kuni operatiivjälitustegevuse seaduse vastuvõtmiseni), mis löid uuele ametile esmased tööeeldused.

Mõned näited ka kasvuraskustest. Uues koosseisus töötas ligi kolmveerand töötajatest peamajas ja ülejäänud olid piirkondades. Kuigi enamik töötajaid tuli uude ametisse üle, oli isikkoosseisu küsimus kõige tõsisem. 1993. a lõpul oli täidetud vaid ligi kaks kolmandikku ametikohtadest ja neist omakorda kolmandik oli tööle võetud samal aastal. Paljud töötajad olid noored – kuni 3-aastase tööstaažiga oli 42% töötajaid, alla 25 a vanuseid oli 38%. Kõrgharidusega oli toona vaid 30%. Nagu 1920ndatel aastatel esines töödistsipliini jm rikkumisi.

Tulevase digiriigi julgeolekuteenistuses kasutati 1992. a lõpuni vaid kolme IBM arvutit. 1993. a saadi juurde 10 sülearvutit ja võeti kasutusele arvutiprogrammi Signaal kolmas, kiirem variant ning alustati varem talletatud info sisestamist. Aasta lõpul olid andmebaasis 8765 isiku andmed. Aktiivses töös oli 127 gruppi ja üksikisikut, kes võisid toime panna kuritegusid.

1994. aastal astuti suur samm edasi: võeti vastu jäliustegevuse ja riigisaladuse seadused.

1995. a jaanuaris alustati NSV Liidu ja Natsi-Saksamaa okupatsiooni ajal sooritatud inimsusvastaste kuritegude uurimist, kui kehtinud kriminaalkodeksis oli lisatud inimsusvastaseid kuritegusid ja sõjakuritegusid käsitlev peatükk. Sellest alates on kohtus süüdi mõistetud 11 isikut, kes osalesid 1949. a märtsiküüditamises või vastutasid okupatsioonivõimule vastupanu osutanud tsiviilisikute mõrvamise eest 1940. ja 1950. aastatel.

KAPO esimesed tööruumid olid praeguse Venemaa Föderatsiooni saatkonna/konsulaadi hoonete kompleksis Pikk t 19/Lai t 18, tollases siseministeeriumile kuulunud hoone (kus asus ka ENSV KGB valitsusside osakond) viimasel korrusel ministeeriumi endise 6. osakonna ruumides. Sealt koliti 1992. a algul likvideeritud ENSV KGB majja Pagari 1, mis anti politseiametile. 1995. aasta jooksul koliti järk-järgult KGB majast uude töökohta, toona veel remonditavasse majja Toompuiestee 3, kus kaitsepolitsei asub tänaseni.

Algas KAPO suurem avanemine laiemale üldsusele. Oluline aasta oli 1998, kui kinnitati ameti uus põhimäärus ja struktuur seoses Riigi

Kaitsepolitsei ameti³ nimetamisega Kaitsepolitsei ametiks. Ilmus esimene aastaraamat, mida saab pidada üheks esimeseks omataoliseks väljaandeks maailmas, ja võeti kasutusele sümboolika nagu vapp, teenistusstaazi märgi ja aasta kaitsepolitseiniku rinnamärgi statuut, vormiriietus, töötõendi ja ametimärgi statuut. Tiigrihüppe eel avati oma avalik veebileht.

Kaitsepolitsei ametil oli juba varem kohustus menetleda organiseeritud kuritegevusega seotud kuritegusid, relva- ja lõhkeainekuritegusid ning 13. mail 1998. a vastuvõetud kriminaalmenetluskodeksi (KrMK) § 105 muudatustega saadi riigi ja kohalike omavalitsuste (KOV) ametnike korruptsioonikuritegude menetlemise õigus. KOV-i korruptsioonikuritegude menetlusõigus võeti KAPO-lt ära KrMK muudatustega 16. juulil 2000. Valitsuse 29. juuli 2007. a uurimisalluvuse määrus andis KAPO-le tagasi kuue suurema (eelarvega) KOV-i Tallinna, Tartu, Narva, Pärnu, Kohtla-Järve ja Jõhvi juhtide korruptsiooni menetlusõiguse. 15. aprilli 2013. a valitsuse määrusega laiendati seda menetlusõigust nende kuue KOV-i kõigi juhtimisülesandeid täitvate ametnike ja töötajate peale.

2000. aastal võeti kasutusele lipp ja tunnuslause „Virtute et constantia“ (Vapruse ja püsivusega).

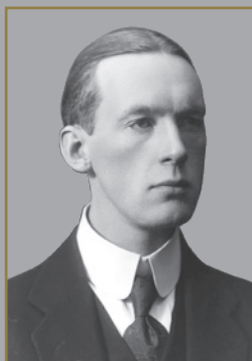
1. märtsil 2001 jõustunud julgeolekuasutuste seadusega muutus Kaitsepolitsei amet politseiasutusest ametlikult julgeolekuasutuseks.

Alates 2009. aastast peame oma sünnipäeva 12. aprillil, kaitsepolitsei loomise aastapäeval, mil ilmub ka aastaraamat. Varem tähistati iseseisva ameti loomist juunis, kaitsepolitsei taastamise auks.

Kaitsepolitsei juhid

Helmut Veem

Eduard Alver

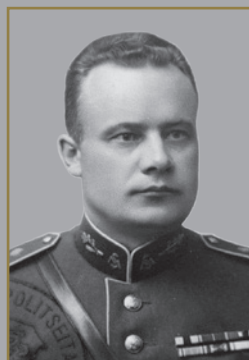
Eduard Lensin

Johan Sooman

August Tuulse (Tenson)

Konstantin Kirsimägi

Jüri Pihl

Aldis Alus

Raivo Aeg

Arnold Sinisalu

PÕHISEADUSLIKU KORRA KAITSE

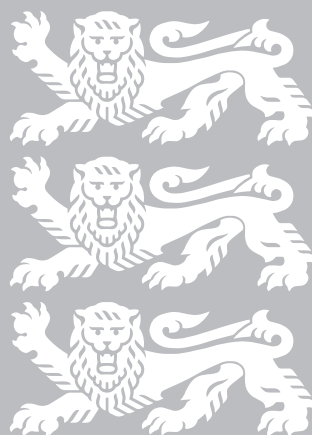
Kaitsepolitsei peamine ülesanne kõige laiemas mõttes on tagada Eesti Vabariigi põhiseaduslik kord ja territoriaalne terviklikkus. Kitsamas tähenduses põhiseadusliku korra ohte võib näha äärmusluses ja separatismis, mis võivad kuritegelikku tuge saada terroristlikult organisatsioonilt või ebasõbralikult võõrriigilt. Kaudse ohuna näeme vaenulikku mõjutustegevust, mille eesmärk on eelnimetatud ohte kas esile kutsuda või võimendada. Püütakse kallutada riiki otsustamisel eelistama oma rahva huvide asemel võõrriigi huve – ehk teisisõnu kahjustada suveräänsust. Eesti oludes on see tähendanud Kremli juhitud Venemaa agressiivsest välispoliitikast tulenevaid ohte riigi julgeolekule ning selle poolest ei erine möödunud aasta oluliselt varasematest. Kaitsepolitsei sajanda aastapäeva puhul on paslik kirjeldada just nüüdisolukorra kujunemise käiku nende varasemate aastate jooksul. See aitab paremini aduda tänapäeva ja maandada tulevasi ohte. Praeguseks ajaks on Eesti riik olnud vaba kauem, kui oli okupeeritud, kuid tasub meenutada, et ka enne okupatsiooni pidi meie riik oma iseseisvust ja iseotsustusõigust kaitsma. Kui 1924. aastal sai Eesti Vabariik Nõukogude Liidu korraldatud rünnaku tõrjumisega hakkama, siis 1940. aastal okupatsiooni ja sellele järgnenud anneksiooni ärahoidmisega enam mitte. Tänavune aastaraamat põhjalikumalt aastatele 1920–1940 ei keskendu, kuna ajaloolased

Marko Tamming ja Reigo Rosenthal on seda perioodi kaitsepolitsei tegemistest väga põhjalikult kirjeldanud oma raamatutes „Sõda pärast rahu” ja „Sõda enne sõda”.⁴ Anname ülevaate iseseisvuse taastamise järgsetest aastakümnetest.

Üheksakümnnendad – külmas vees ujuma õppimise aeg

Aastast 1991 sai kaitsepolitsei jätkata 1920–1940 alustatud võitlust riigikorrapärase õonestustegevusega. Pikaaegse Nõukogude okupatsiooni tõttu teetseti kasinates tingimustes. Taasiseseisvunud Eesti Vabariigi põhiseaduslik kord sattus otsekohe meie riiklusele vaenulike jõudude surve alla, seega tuli ametnike nabi kogemuse ja verisulis seadusandluse kiuste hakata ruttu ohte tõkestama ning ennetama. Piltlikult öeldes olid noor amet ja noored ametnikud justkui külma vette visatud (tegelikult küll sinna vabatahtlikult ja innuga läinud), kus tuli ise kiiresti ujuma õppida ja ka riiki välja aidata.

Venemaal kestis uuendusmeelsete ja impeeriumi-ihalejate vastasseis, mis meid naaberriigina mõjutas ja ohustas. Nõukogude Liidu kokkuvarisemise tulemusel jäid okupatsioonirežiimi ajal Eestisse toodud valdavalt vene keelt kõnelevad sisserändajad korra-

ga nii riigita, kodakondsuseta kui ka töötä. Eestist ei lahkunud tuhanded Vene kodakondsusega sõjaväepensionärid, endised kaadrisõjaväelased, Nõukogude julgeolekuorganite töötajad. Selles pärandis nägi Kreml võimalust mõjutada meie sisepoliitikat⁵ ja malakana süüdistada Eesti riiki rahvusvahelisel tasandil venekeelsete inimeste diskrimineerimises. Loodeti, et Eesti kukub iseseisva riigina läbi ja naaseb Venemaa rüppe, kasvõi SRÜ liikmena. Mõjutustegevuses asus Venemaa juurutama 1992. aasta Karaganovi doktriinist pärit mõistet „lähivälismaa“, kus asuvatel riikidel ei tohtinuks olla iseseisvat poliitikat sise-, välis- või julgeolekuküsimustes. Eesti riigi pani tõsiselt proovile 1993. a juulis Kremlist separatismi mahitamine, näiliselt Narva ja Sillamäe linnavolikogu korraldatud „rahvuslik-territoriaalse autonoomia“ referendum. Separatismi Balti riikides üritas Kreml üle 20 aasta hiljem õhutada ka Venemaa-Ukraina konflikti taustal sotsiaalse meedias, kus levitati üleskutsesid nn Narva Vabariigi loomiseks. Edu ei toonud Kremlile kumbki katse. Samast Karaganovi doktriinist pärineb veel Kremlu huvi käsitada venekeelseid väljärändajaid igavesti Venemaa „kaasmaalastena“ ning manipuleerida nendega oma lõhestuspoliitikas.

1990ndatel pürgisid venekeelse elanikkonna esindajateks peamiselt Tallinnas ja Ida-Virumaal tuntud Vene Kodanike Liidu kõlava nime all tegutsenud Pjotr Rozok⁶, Oleg Morozov, Eduard Šaumjan, Juri Mišin ja Esja Šur. Vene saatkonna õhutusel korraldasid nad venekeelsete inimeste inimõiguste väidetava rikkumise vastu sageli sanktsioneerimata meeleavaldusi, mis jäid esialgu karistusest puuduli-

ku seadusandluse tõttu. Vene šovinistidest aktivistid ei olnud võimelised omavaheliseks koostööks ja neil puudus märkimisväärne toetajaskond, mistõttu sisepoliitilist edu ei saavutatud. Nende tänini ahtakesele kandepinnale ja asjaosaliste piiratud ringile osutab asjaolu, et 2019. a olid Kremlu lõhestuspoliitikas marginaalsel moel endiselt mingil määral toimetamas Narva illegaalse referendumiga eestvedaja, tollane linnavolikogu esimees Vladimir Tšuiķin ja endine In-terrinde aktivist Sergei Petinov.

Demokraatliku ühiskonna ülesehitus ja uue valitsemiskorraga kohanemine võttis aega ega möödunud valutult. Olukord tekitas pettumust ja rahulolematust, mida väljendav mõni omaalgatuslik aktsioon oli ohtlikum kui teine. Nii otsustas 1993. a juulis Läänemaa Vabatahtlik Jäägerkompanii astuda välja kaitsejõudude koosseisust. Juhtum on Eesti lähiajaloo tuntud jäägriķisina. Sellest sai ka kaitsepolitsei töötajatele proovikivi, kuidas mõistlikult jahutada relvakandjate protestimeel, et vältida võimalikku relvakonflikti.

Kui peale kasvas põlvkond, kel puudus isiklik side iseseisvuse taastamisega ja selle kogemus, tekkis mingisugunegi kõlapind ka läänes tuntud äärmuslikele nähtustele, nagu nt skinheadlus ja natsionaalsotsialism. Rühmitised Eestis ise laiemat toetust ei saavutanud, jäädes paljuski pelgalt pörandaaluseks. 1990ndate teises pooles tegutses Eestis Venemaa neonatsliku organisatsiooni Vene Rahvuslik Ühtsus⁷ (VRÜ) ehk nn barkašovlaste rakuke. Selle toimetamised jäid kaitsepolitsei vastutegevuse tõttu üürike-

seks. 2002. a mõisteti kolm VRÜ liiget süüdi vaenukuritegudes. Neist ühe kohaliku eestvedaja Allan Hantsomi võis 2019. a leida ELi sanktsioonialuse Dmitri Kisseljovi juhitud Rossija Segodnja⁸ propagandaportaali Sputnik teenistusest Eestis, mida võib pidada teatud järjepidevuse näitajaks.

Millenniumijärgsed muutused

Eesti õiguskeskkonna arenedes ja riigiametite võimekuse suurenedes saavutas kaitsepolitsei taasiseseisvumise esimese kümnendiga tasakaalu nii põhiseadusliku korra ohtude tõkestamisel kui ka riigivastaste kuritegude kohtueelsel uurimisel. Sajandivahetuseks oli Eesti kindlalt liikunud tugeva õigusriigi ja suureneva rahvusvahelise tunnustuse poole. Julgeoleku suurendamise keskseks strateegiliseks eesmärgiks sai liitumine NATO ja Euroopa Liiduga, mida idanaaber omakorda püüdis kõigiti nurjata.

Uue sajandi alul hakati Venemaa Presidendi Administratsiooni suunistest lähtuvalt Vene suursaatkonna (sh luureohvitseride) juhtimisel koondama Eestis mitmesuguseid venekeelseid ühendusi ühe katusorganisatsiooni alla. Liitujatele lubati raha ja nõuti selle eest Kremli välispoliitika toetamist, vene kogukonna konsolideerimist ja aktiivset Eesti sisepoliitikasse sekkumist. Teravik suunati NATOsse ja ELi pürgiva Eesti rahvusvahelisele mustamisele ja ühiskonna lõhestamisele rahvuspõhiselt. Riigikeele valdamise nõuet ja hariduses segregatsiooni vähendamist esitleti vene kogukonna diskrimineerimisena. Hiljem on Kreml kasutanud venekeelse elanikkonna kaitse vajadust ka Gruusia ja Ukraina vastase agressiooni ettekäändena.

Mõju tugevdamiseks püüti ühe mütsi alla koondada ka venekeelseid elanikke esindada üritavaid kohalikke venekeelseid erakondi. Selleks loodi Eestis Asuvate Venemaa Kaasmaalaste Ühingute Liit.⁹ Intriigide ja korruptsiooni keskmesse sattumine mõjus aga neile laastavalt: vene parteid kaotasid esindatuse Riigikogus ja vaid üksikud jätkasid hiljem tegevust kohalike omavalitsuste tasandil. Nullindate keskel proovis saatkond õnne Eestimaa Ühendatud Rahvapartei baasil loodud Konstitutsioonierakonnaga.

Venemaalt saadud raha kasutasid selle juhtfiguurid poliitilist läbimurret saavutamata ära isiklikuks otstarbeks. Ei kandnud vilja ka Vene saatkonnas nõuniku katte all tegutsenud Vene Välisluureteenistuse (SVR) residendi Anatoli Dõškanti „profülaktilised vestlused“¹⁰ siinsete vene parteide esindajatega ning neil ei õnnestunud ühtsena minna 2005. a kohalikele valimistele. Diplomaadile ebakohase tegevuse eest kuulutas Eesti Vabariik Dõškanti *persona non grata*'ks ja ta saadeti Eestist välja. Ebaõnnestusid ka Kremli-meelsete püüded kasutada poliitilistel eesmärkidel ära Ida-Viru ametiühingute väljaastumisi seoses tollase AS Eesti Põlevkivi restruktureerimisega.

Oluliste edusammude puudumisel andis Venemaa Presidendi Administratsioon¹¹ lõhestuspoliitika edendamise initsiatiivi nullindate teisel poolel Vene välisministeeriumile¹², riigiga seotud asutustele, libavabaühendustele¹³ ning Moskva ja Peterburi linnavalitsusele. Samal ajal kujundati lõhestuspoliitikat üha enam lähtuvalt Venemaa imperialistlikku maailmapilti rõhutavast Vene maailma kontseptsioonist (Russki Mir). Selle toetuseks loodi 2007. a fond Russki Mir ja aasta hiljem SRÜ-s ja Välismaal Elavate Kaasmaalaste ja Humanitaarkoostöö Föderaalagentuur (Rossotrudnitšestvo). Isiklike kontakte kasutades vormistas end mõlemat asutust Eestis MTÜ Puškini Instituut kaudu esindama Andrei Krasnoglazov. Aastaid hiljem, 2019. a jõustus Krasnoglazovi suhtes kohtuotsus, teda karistati KarS § 344 lg 1 ja § 345 lg 1 alusel rahatrahviga dokumendi võltsimise ja selle kasutamise eest.

Eeltoodud perioodil kujunes Kremli mõjutustegevuse oluliseks tööriistaks Eestis juba 1994. a loodud MTÜ Inimõiguste Teabekeskus. Tegu on Kremli jaoks ilmselt kõige edukama mõjutusprojektiga Eesti vastu. Inimõiguste kaitse retoorika avas rahvusvahelised rahakraanid, mis omakorda legitimeeris kesku-se tegevust ja Eestit laimavaid süüdistusi inimõiguste rikkumises. Põhjusega oma kultuuri ellujäämise pärast muret tundvate rahvusrühmade olemasolu vaikiti maha. Rahvusvahelise üldsuse jaoks pidid Eesti vähemusrahvused samastuma venelastega. Teisisõnu üritati luua kujutluses ühte ja ainsat vene-

keelset supervähemust, kelle okupatsiooniaegsete privileegide säilimine olnuks inimõiguste olukorra möödupuuks. Osalt see ka õnnestus, kuid mitte lõplikult ja pöördumatult.

Kindlasti ei saa mööda minna 2007. a aprillirahutustest.¹⁴ Tagantjärele hinnanguid andes kiputakse vahel unustama, et pingeid nn pronksõduri ümber paisutasid üksikud poliitiliste ambitsioonidega vene äärmuslased seoses 2005. a kohalike valimistega. Igas ühiskonnas on pingeid, mida halvemal juhul õnnestub riigi ja tema elanike vastu ära kasutada ning võimendada. Seni oli pingete kruvimine jäänud ühepoolseks, kuid kui Kremli aastaid kestnud mõjutustegevus tingis muu hulgas Eesti riigilipu avaliku ründamise 2006. a mais Tõnismäel otse telekaamerate ees, oli plahvatusohtlik olukord loodud. Erimeelsed inimesed oli suudetud üksteise vastu ja ühte kohta kokku tuua ning eskalatsiooniks piisas mõnest provokaatorist. Neid leidis 2006. a kevadel ja suvel piisavalt, nii et politsei pidi ala mitmeks kuuks lindiga piirama. 2007. a Riigikogu valimistel väljendas rahvas selget tahet see olukord monumendi teisaldamisega lõpetada. See omakorda sai vägivaldse reaktsiooni Kremli propagandast mõjutatutelt. Pronksõduri ümber korraldatu sarnanes Lätis toimunud haridusreformi vastaste aktsioonidega.¹⁵ Aprillirahutuste järellainetuses figureeris Eestis mõnda aega veel mitmeid marginaalseid rühmitisi,

kes üritasid pressiteadete ja väiksearvuliste aktsioonidega avalikku tähelepanu pälvida. Aprillirahutuste aastapäevast prooviti kujundada regulaarset Eestivastast tähtpäeva, kuid selle oskasid Eesti riik ja ühiskond ära hoida.

Aprillirahutuste põhikangelased lootsid hiljem Venemaale pagedes leida sealt Kremli toetust edasi liikumiseks oma karjääriredelil. Nagu aastaid hiljem Eestis sissekukkunud, Venemaa eriteenistuste kasuks töötanudki jäeti aga nemadki vihma kätte. Lühiajaline taktikaline võit mälestusmärgi ümber pingete kuhjumise ja konfliktiga on mõjutanud Kremli ka edaspidi otsima tuge ajaloo ümberkirjutamisest ning monumentidega on õnne proovitud veel järgnevatel aastatel jooksul, ent nähtava eduta. Tõsi, aprillirahutuste korraldamises mõisteti Eestis tegutsenud aktivistid kohtus õigeks. See asjaolu kõneleb Kremli meeolehärmiks väga valjult kohtuvõimu sõltumatusest. Eesti riigisisene õigusemõistmine ei saa aga karistusõiguslikult hinnata võõrriiki, kes oma mõjutustegevuses ületas lubatu piiri ning pälvis rahvusvahelise hukkamõistu. Küllap siin on, mida edaspidigi õigusajaloolastel uurida. Strateegilises vaates õppisid Eesti riigiasutused ja ühiskond 2007. a aprillist palju nii ohtude märkamise, koostöö kui ka riigi püsiva vajaduse kohta Kremli mõjutustegevust adekvaatselt tasulülitada. Veelgi enam, aprillirahutustega seotult küberrünnakute alla sattumisest ja

Traditsiooniline lõhestuspoliitika üritus IX Balti Vene Kaasmaalaste Foorum.

Foto: www.prosvet.ee/ArtNews.aspx?news_id=18144

Molodaja Gvardija punalippudega liikmed propagandaüritusel.
Foto: Facebook

sellest väljatulekust kujundas Eesti oma digiriigi ühe eduloo, mida rahvusvahelisel areenil tänini eeskujuks tuuakse. Kõige olulisem õppetund ühiskonnas mis tahes rühmadele oli, et Eesti riik on toepoolest suveräänne: meie olulised küsimused, ka kui tahes valulikud, otsustatakse Tallinnas, mitte Moskvas ega üheski teises suurlinnas.

Kremli kontrollitud infoväljas elamise ohtude ja ühtse haridussüsteemi vajalikkuse üks näiteid on juba 2003. a kevadel Tallinnas USA saatkonna ees toimunud Iraagi sõja vastane venekeelsete õpilaste sanktsioneerimata meelevaieldus. See arenes vägivaldseks avaliku korra rikkumiseks.¹⁶ Hiljem osalesid pronksööduri sündmustes Kremlile kuulekad noorteühendused Naši, Molodaja Gvardija, Rossiija Molodaja, Pervõi Rubež jt ning nende mõttekaaslastes Eestis. Kremli juhitud ja korraldatud noorteorganisatsioone kasutati ja kasutatakse endiselt Vene riigisisese opositsiooni vaigistamiseks, Kremli välispoliitiliste ja ajalooliste seisukohtade edendamiseks. Vajaduse korral lähetatakse noori ka pingete loomiseks välisriikidesse, nagu seda tehti kergeusklike „Naši komissaridega“ 2006–2008 Tõnismäel. Oma tegude tagajärgi ja Kremli poolt ärakasutamist mõistavad noored kas varem või hiljem, nt kui neil tekivad probleemid Schengeni viisaruumi sisenemisel.

Aprillirahutuste valguses teadvustas Kreml rohkem tööd välismaa noortega ning nende kaasamise ja mõjutamise vajadust. Eestis elavatele, aga paljuski

Kremli kontrollitud infoväljas viibivatele vene õppekeeleaga koolilastele hakati pöörama suuremat tähelepanu. Näiteks pakuti neile tasuta osalemist Venemaa militaarlaagrites. Hõlpsamini mõjutatavates noortes nähakse muu hulgas värsket verd omavahelistes pidevates konfliktides elukutseliste Kremli-meelsete väljavahetamiseks. Eestis ei ole säärane tegevus suurt vilja kandnud, kuna noored huvituvad vähem Kremli propagandast ning rohkem võimalusest tasuta reisida ja kontakte luua. Noortele suunatud lõhestuspoliitika elavdamiseks Eestis võeti 2019. a seetõttu taas kasutusele teada-tuntud ja seni läbikukkunud meetodid. Siia saabunud Venemaa võimupartei Ühtne Venemaa noorteühenduse Molodaja Gvardija (MG) uus põlvkond polnud oma eelkäijate vigadest ilmselgelt õppinud.

Kreml sekkus Eesti sisepoliitikasse ka vahetult. 2009. a europarlamenti valimiste eel külastas Eestit tollane Moskva linnavalitsuse välissuhete osakonna juhataja Georgi Muradov.¹⁷ Tema eesmärk oli valimisteks kokku leppida vene kandidaatide ühisnimikirja moodustamises. Muradovil ei õnnestunud isegi pakutud üle kümne miljoni krooni suuruse motivatsioonipaketiga kandideerijate erimeelsusi ületada ja püstitatud eesmärk jäi täitmata. Viimasel ajal end Krimmi Vabariigi Ministrite Nõukogu aseesimeheks nimetava Muradovi tegevusele annavad muu hulgas hinnangu tema suhtes kehtestatud rahvusvahelised sanktsioonid.

Kui Gruusias 2008. aastal toimepandu järel usuti kohati Kremli edasisse rahumeelsusesse, siis 2014. aasta oli maskide langemise aeg: Venemaa näitas agressiooniga Ukraina vastu, et juba teist korda 6 aasta jooksul on Euroopal põhjust muretseda sõjaliste ohtude pärast. Isegi seniste skeptikute hulgas kinnistus arusaam, et Venemaa kasutab ka mittesõjalisi mõjutustegevuse vahendeid sõjategevuse tööriistana.

Äärmusluse ohutamine ja ärakasutamine

Sajandi esimesel kümnendil noorenes ja suurenes kohalik paremäärmuslaste kogukond, aktiivselt otsiti väliskontakte. Huvituti muusika tegemisest ja

militaarvaldkonnast. Vastumeelsust väljendati peamiselt välismaalaste ja mitmesuguste vähemuste suhtes. Sel perioodil hakkas internetikeskkonna kaudu kiiremini levima sotsiaalse vaenu õhutamine, mida on ebatäpselt hakatud nimetama vihakõneks. Venemaa poolelt üritas VRÜ asemel Eestis kanda kinnitada Eduard Limonovi juhitud vasakäärmuslik Natsionaalbolševistlik Partei (NBP). 2002. a korraldas NBP vägivaldseid meeleavaldusi Eesti esinduste juures Venemaal. Nendega toetati Eestis inimsusvastaste kuritegude eest kohtu alla antud endisi NSV Liidu julgeolekutöötajaid. NBP laienemine Eestisse kaitsepolitsei vastutegevuse tõttu ei õnnestunud.

Sajandi teisel kümnendil kasvas lõhestuspoliitikaga seotud GONGOde roll Kremli mõjutustegevuses, sh nn rahvadiplomaatia ja pehme jõu¹⁸ kaudu eeskätt rahvusvahelisel tasandil.¹⁹ Õiguskaitset etendava mõjutusrahastu tuules elavnesid Eestis peamiselt munitsipaalpoliitikute eestvedamisel Nõukogude Liidu venestuspoliitika osana loodud venekeelse haridussüsteemi ja vene keele eristaatuse säilitamise taotlused. Ühiskonna toetuse asemel leidsid nad mõistmist ja rahastust peamiselt Vene saatkonnast. Mõjutusrahastu ja Vene suursaatkonna toetusel hakkasid kohalikud Kremli-meelsed regulaarselt osalema iga-aastaselt OSCE Demokraatlike Institutsioonide ja Inimõiguste Büroo inimõõõtme järelevalve konverentsil. Läänemaailma sõnavabadust omal moel ära kasutades tegelevad nad seal regulaarselt Eesti ühekülgse halvustamisega Kremli ettekirjutatud sõnumite abil.

End rahvusvaheliseks õiguskaitse liikumiseks nimetatav Mir Bez Natsizma (MBN) köitis Eestis ajutiselt nii endisi Notšnoi Dozori liikmeid kui ka poliitilise ambitsiooniga avaliku elu tegelasi. Loodi nn monitööringusüsteem, et selle raportite kaudu mõjutada rahvusvahelisi organisatsioone. Hoolimata Venemaa aastatepikkusest mõjutustegevusest Eestis ning räigetest valedest Kremli kontrollitavas meedias, suudab valdav enamik meie venekeelsetest inimestest üsna hästi eristada vaenulikku propagandat päriselust. Lisaks GONGOde kasutamisele otsis Kreml aktiivselt võimalusi Eesti poliitika mõjutamiseks venekeelsete valijate toetust omavate parteide kaudu. Neist tuntuim, 2011. a Riigikogu valimiste eel kavandatu, oli tollase Venemaa Raudtee juhi Vladimir

Jakuniniga seotud Lasnamäe õigeusu kiriku rahastamisskeem.²⁰ Nagu Muradovigi viis aktiivne Kremli lõhestuspoliitikas osalemine Jakunini rahvusvaheliste sanktsioonide nimistusse.

Mõjutusrahastul²¹ ja MBNil²² oli oma roll Ukraina ründamiseks pinnase ettevalmistamisel. Krimmi okupeerimine ja annekteerimine Venemaa relvajõudude toel näitas, mis on Kremli kaasmaalaspoliitika nime all aetava rahvusrühmi lõhestava segregatsioonipoliitika tegelik sisu ja eesmärk. Samaaegne areng Eestis näitas selgelt, et venekeelne elanikkond üksikute Kremli-meelsete Ukraina-temalistele provokatiivsetele üleskutsetele ei järgnenud.

Kreml on oma eesmärkide saavutamiseks varmas ära kasutama inimeste hirme ja muresid, püüdes kõigiti lõhestada lääneriikide ühiskondi, süvendada probleeme, ässitades radikaalsemaid või aktiivsemaid ühiskonnarühmi üksteise vastu. Kui lõhestamine ei õnnestu, püütakse pingeid kunstlikult luua.

Kremli mõjutustegevuse haaret iseloomustab 2015. a rändekriisi tipp hetke kasutamine pingete õhutamiseks, seda nii Eestis kui ka Euroopa Liidus tervikuna. Intensiivistus läänemaailma ja Vene õigeuskliku tsivilisatsiooni vastandamine, mh ELi ja NATO vastasuse õhutamine. Kremli kaasabil ja sotsiaalmeedia kaudu puhuti Eestiski hirm pagulaste saabumise ees alusetult suureks, ent ohtu sellest riigi julgeolek ei sattunud.

Venemaa ajaloo propaganda tänapäevased eesmärgid

Kreml kasutab ajalugu ära nii sise- kui ka välispoliitiliste eesmärkide saavutamiseks. Ühest küljest püütakse liita venelasi üle kogu maailma II maailmasõja võidu narratiivi kaudu, näidata venelasi ja Venemaad kui maailma päästjat natsismist. Sõjas toodud ohvrid ja kantud kaotused leiavad kasutamist tänapäeva Venemaa kesise majandusliku ja demograafilise olukorra õigustamisel. Teisest küljest saab üha tähtsamaks üldise imperialistliku ajalookäsitluse propageerimine – see sobis väga hästi näiteks Ukraina agressiooni õigustamiseks. Paraku

Kremli lõhestuspoliitika aastakonverents 2019. Foto: Facebook

on Venemaa ametliku ajalookäsitluse kapp luu-keresid ja vastuolusid täis. Parimaks näiteks on Molotovi-Ribbentropi pakti nime all tuntud Stalini ja Hitleri sobing, mis päästis valla II maailmasõja ning tegi kahest diktaatorist ja inimsusvastasest režiimist peaaegu kaheks aastaks liitlased. See on fakt, mida eitada on väga raske. Sestap on Venemaa valinud agressiivse, ründava kaitsetaktika. Sõja vallapäästmises süüdistatakse kõiki teisi, kaasa arvatud agressiooni ohvriks langenud riike ja rahvaid. Kui sellest ei piisa, võetakse appi süüdistused ajaloo võltsimises, russofoobias ja natsimis. Kremli dogmatiseeritud ajalookäsitlusest erinevaid arusaamu ja mälu- poliitikat, eriti II maailmasõja suhtes, sildistatakse ajaloo võltsimiseks ja natsismiilminguteks.

Väidetavate natsismiilmingutega Eestis võidelnud Kremli-meelsete rahumarsid hääbusid tekkepaigal. Senisest edutusest hoolimata püütakse Kremli lõhestuspoliitika vaimus kavandada provotseerivaid avalikke üritusi. Seda võib täheldada juba aastaid 9. mail. Üha enam pingutatakse, et kujundada sõjas langenute mälestamise ja sõja lõpu tähistamise püha ümber suurejooneliseks revanšistlikuks jõudemonstratsiooniks. Selleks toetab Venemaa igati

„Georgi lindi“ jagamise kampaaniaid ja provotseeriva sümboolikaga Surematu Polgu marsside ning mitmesuguste motoretkede korraldamist väljaspool Venemaa piire. Viimastel aastatel soovitakse Nõukogude Liidu ja Venemaa mälestusmärkide ümber pingeid luua.²³

Uus tõlgendus – MRP kui Venemaa „au ja uhkus“

MRP 80. aastapäeva eel avaldati Venemaa välisministeeriumi eestvõttel esmakordselt lepingu venekeelne originaaldokument. Fotod MRP originaalset ilmusid dokumendikogumikus „Hitleri-vastane koalitsioon 1939: läbikukkumise valem“. Väljaande toimetaja ja eessõna autor on Venemaa Välispoliitiliste Uurimuste ja Initsiatiivide Instituudi peadirektor Veronika Krašeninnikova, kes on ühtlasi infoagentuuri Rossija Segodnja peadirektori Dmitri Kisseljovi nõunik ja kuulub partei Ühtne Venemaa juhtkonda. Raamat ilmus Krašeninnikova juhitud instituudi sarjas „Realnaja politika“, 2018. aastal ilmus samas kogumik „München 1938 – langemine II maailmasõja sügavikku“.

MRP-le pühendatud dokumendikogumikus kirjeldatakse Saksamaa ja NSV Liidu lepingut kui viimast väljapääsu olukorrast, kus Hitleri-vastast koalitsiooni ei sündinud. Raamatu eessõnas kirjutab Krašeninnikova, et „häviväärse“ 1938. aasta vaiksidi lääne eksperdid ja meediaväljaanded maha, kuid nüüd MRP aastapäeva eel on kõik „informatsioonilised kahurid“ suunatud Venemaa vastu. Väidetavalt püütakse teha NSV Liit vastutavaks II maailmasõja puhkemise eest ning panna võrdusmärk kommunismi ja fašismi vahele.

Venemaa uue ajaloopoliitika eesmärk on need „süüdistused“ ümber lükata. Näiteks öeldakse, et MRP oli Moskvale pealesunnitud samm ja andis vajalikku lisaaega tulevase agressiooni tõrjumiseks ning et Saksamaaga sõlmisid samasugused lepingud kõik peamised süüdistajad: Suurbritannia, Prantsusmaa, Taani, Läti, Leedu ja Eesti.

Eessõnas ütleb Krašeninnikova: „meie raamatud on mõeldud varustama teid teadmiste ja argumentidega meie riigi kaitseks nii poliitilisel, sõjalisel kui ka informatsioonilisel areenil“.

Balti riikide okupatsiooni ja anneksiooni eitamine

Laialdaselt on Venemaa meedias kirjeldatud Euroopa riikide vabastamist fašismist ja tähistatud 75 aasta möödumist nendest sündmustest. Ilmusid mitmed dokumendikogumikud, mis üritavad idülliseerida Punaarmee rolli ja Nõukogude ülemjuhatus tegevust. Retoorika on jäänud üldjuhul muutumatuks, endiselt ei tunnista Nõukogude okupatsiooni ega anneksiooni ja õigustatakse kommunistlikke repressioone. Täielikult on tagasi pöördutud NSV Liidu aegadest tuntud tõlgenduste juurde, kus igasugust vastupanu okupatsioonivõimule käsitleti banditis-

mina jms. Venemaa arhiividest tuuakse taas välja nn natsiprotsesside toimikud 1960.-70. aastatest, et süüdistada eestlasi kollaboratsionismis ja inimsusvastastes kuritegudes. Neid materjale tituleeritakse Venemaa ja ka rahvusvahelises meedias kui „uusi arhiivileide“ ja „esmakordselt avalikustatud dokumente“. Enamikus on tegemist tuntud Nõukogude-aegsete KGB propagandalugudega, millest juba toona üllitati kümneid artikleid ja isegi raamatuid.

2019. a pööras Venemaa MRP kõrval suurt tähelepanu just „Ida-Euroopa natsismist vabastamise 75. aastapäevale“, mille tähistamiseks korraldati hulk rahvusvahelisi konverentse ja näitusi. Eesmärgiks oli taas esitada Venemaa ja NSV Liidu tegevust positiivses ja humaanses valguses. Seejuures on oluline, et Balti riigid ja teised MRP alusel okupeeritud piirkonnad nn vabastatud Ida-Euroopa riikide hulka ei kuulu, sest neid käsitletakse NSV Liidu osadena. 2019. a olid Kremli töögrupi tähelepanu all eelkõige Rumeenia, Bulgaaria, Ungari, Jugoslaavia, Poola, Tšehhoslovakkia, Austria, Taani ja Norra. Selline käsituslaad on järjekordseks kinnituseks Venemaa poliitikale, mis eitab Balti riikide okupeerimist ja õigustab hilisemaid repressioone.

Irooniliselt püüab tänane Venemaa ajaloopropaganda rõhutada, et juba sõjaaegne NSV Liidu valitsus teatas ametlikult, et Punaarmee siseneb teiste riikide territooriumidele vaid Saksamaa relvajõudude täieliku purustamise eesmärgil, kavas ei ole muuta nende riikide poliitilist korraldust ega rikkuda territoriaalset terviklikkust.

Nende väidete kinnituseks avaldas Venemaa Kaitseministeeriumi Keskarhiiv 2019. a hulga dokumente, mis käsitlevad Punaarmee saabumist Ida-Euroopasse ja sellele järgnenud „vabastamist“. Midagi uut ajalooteadusele seesugune valikuline arhiividokumentide avaldamine mõistagi pakkuda ei saa.

Noored Kremli hõlmamisüritusel. VIII Международный фестиваль «Друзья, прекрасен наш союз!» (VIII rahvusvaheline festival "Sõbrad, nii imeline on meie liit!"). Foto: Facebook

2019 – idee- ja ressursipuudus lõhestustegevuses

Jõuame oma tagasivaates praeguse olukorrani Eesti-vastases mõjutustegevuses. Kremli põhiline narratiiv Balti riikide venekeelsete elanike massilisest diskrimineerimisest valmistas selle levitajatele pettumuse: 2007. aastast ellu kutsutud Venemaa nn vabatahtliku tagasipöördumise programm ei ole sihtrühma piisavalt kõnetanud.²⁴ Sellega muutuvad naeruväärseks kõik venekeelse vähemuse massilise diskrimineerimise süüdistused.

Möödunud aastal valitses Kremli lõhestuspoliitika ühteaegu nii idee- kui ka ressursipuudus. Mõjutustegevuse arvelt võtab Kreml ressursi vähemaks väga pika hambaga, aga rahvusvaheliste sanktsioonide mõjul on ta selleks olnud sunnitud. Seda soovitakse korvata oma püsinarratiivide – eelkõige ajalookäsitluse – agressiivse elluviimisega. Saatkonna ja Kremli-meelsete entusiasm kulus paljuski Punaarmee 1944. a vallutusretkede meenutamisele üle Eesti. Seda nähakse ettevalmistusena 2020. a 9. mai suurejooneliseks tähistamiseks, millesse Venemaa võimuorganid üritavad agaralt kaasata nii Venemaa enda kui ka välisriikide noori. Välisvene noorte liikumise konsolideerimisse on Venemaa viimastel aastatel rohkem panustanud, kuna on ilmselt aru saadud, et lõhestuspoliitika aktivistide vananeva põlvkonna toetus-

rahaga nuumamise asemel oleks mõistlikum hõlmata ning koolitada järgmise põlvkonna liidreid. Noorte mõjutusürituste näideteks on olümpiaadid, konkursid, võistlused jm, mille sisse on üldjuhul pigitud ideoloogilise kasvatuse elemendid. Tähelepanelikult tasuks suhtuda Venemaa katsetesse edendada rahvusvahelist noorte koostööd, näiteks vabatahtliku tegevuse, keskkonnakaitse ja kliimahoie sildi all. Nendes teemades nähakse võimalust noori positiivselt ühisesse Venemaa info- ja tegevusvälja tõmmata, et neid hiljem enda huvides ära kasutada, kasvõi Eesti-vastases propagandas.

Tänaste noorte kõrval on suur huvi inimeste vastu, kes on kunagi Venemaal ülikoolis õppinud. Nii kavatakse Kremli koordineerimisel hõlmata näiteks Moskva Riikliku Rahvusvaheliste Suhete Instituudi (MGIMO) jt valitud ülikoolide vilistlasi, kes praegu Eestis elavad. Näiliselt toimub kõik vilistlasorganisatsioonidesse sotsialiseerimise ettekäändel. Tegelik sügavam huvi on saada enam teavet inimeste taustast, kontaktidest ja praegustest tegevusaladest kasutamaks neid ära oma poliitilistes, ärilistes ja julgeolekualastes huvides.

Ohtlikuks tuleb pidada Kremli katseid tundlikes valdkondades edendada koostööd ja otsida otsekontakte kohalike omavalitsustega. Näiteks võivad mitmesugused haridusalased lepingud Venemaa regioonide ja õppeasutustega töötada vastu Eesti

hariduspoliitika eesmärkidele, takistada Eesti elanike hariduslikku lõimumist ja äraspidi edendada hoopis Kremli lõhestuspoliitika eesmärgi. Vladimir Putin on viimasel aastal korduvalt nõudnud riikliku programmi „Vene keele toetamine ja edendamine välismaal“ jõulisemat elluviimist. Kremli huviks on venekeelse koolihariduse säilitamine välismaal, mistõttu korraldatakse pedagoogidele täienduskoolitusi, pakutakse õpilastele kasutamiseks õppekeskkondi ning kutsutakse jätkama haridusteed Venemaal.

Lõhestuspoliitika objekt on küll Eesti ühiskond tervikuna, kuid lõhestuspoliitikas osalejate arvega mõju Eestis pole aastaga suurenenud. Tervikvaates on selge, et Kremli lõhestuspoliitika korrumpeerunud süsteem toimib tänaseni nn siseringi kuuluvate isikute huvides ja sellel on venekeelse kogukonna esindamisega vähe seost. Tegelikult Kremli mõjuvõimu suurendamine ja agressiivse välispoliitika elluviimine on valdavalt jäänud üksikute Venemaa rahastatavate isikute ja nendega seotud rühmitiste tasemele. Kremli mõjutustegevuse tööriistakastis näib töötavaid riistu nappivat, mistõttu pööratakse ikka ja jälle tagasi juba varem kasutatud meetodite juurde, mida küll püütakse ajakohastada. Soovitame Venemaaga koostööd tehes nüüdki teadvustada Kremli varjatud eesmärgi, et mitte rikkuda enese teadmata rahvusvahelisi sanktsioone ega sattuda Kremli lõhestuspoliitika toetajate ringi.

VASTULUURE

Juubelinumber annab võimaluse tagasi vaadata vaenulike eriteenistuste tegevusest tulenevale ohule Eestis alates ameti taastamisest 1993. aastal ning kaitsepolitsei tegevusele selle ohu maandamisel. Taasloomisest alates on meie peamisi ülesandeid olnud vastuluure korraldamine. Oma spetsiifilisuse tõttu vajab vastuluure professionaalseid teadmisi ja oskusi, rahvusvahelist koostöövõrgustikku ning peale pikaajaliste kogemuste ka head vaistu. Eesti vastu tegutsevad eriteenistused koolitavad oma töotajaid aastaid eriasutustes ning tagavad tööks vajaliku moodsa eritehnika, seega ei saa Eestigi vastuluure teadmiste, oskuste ja tehnikata hakkama.

Päevad, mis ajasid segadusse²⁵

Eesti taasiseseisvumisega loodi vastuluure eraldi seisva distsipliinina. Kõik algas väikestest sammudest, 1990ndad olidki käima õppimise aastad. Valdkond oli selgelt meie jaoks uus. Õppisime tundma vastast ja vastuluure töö metoodikat. Saime aru oma tehnilistest vajakajäämistest, millest tuli üle saada ja leida uusi lahendusi. Ühteaegu ehitasime riigisisest partnerite võrgustikku ja lõime liitlassuhteid välismaal. Kindlasti õppisime algul palju välispartneritelt ja võtsime üle ka nende teadmised, mida meiega esmalt jagati piiratud ulatuses. Paratamatult suhtuti esimestel aastatel ja võib-olla ka tervel alguskümendil meisse teatava umbusuga. See oli mõistetav, arvestades et olime just vabanenud Nõukogude

okupatsioonist. Kindlasti aitas meie omaksvõtule kaasa asjaolu, et kaitsepolitsei taasloodi sõjaeelse kaitsepolitsei ametijärglasena ja mitte KGB järeltulijana ning ENSV KGB töötajatest võeti kaasa vaid mõned hädavajalikud tehnilise taustaga töötajad. Seda otsust tuli hiljem mõneti kahetseda, nüüdseks on see, võib öelda, edukalt läbitud õppetund.

Üheksakümnenad olid kaitsepolitsei vastuluurele turbulentsed, mõneti hektilised, stabiliseerumine saabus 2000. aastatega. Tuli kohaneda uute oludega, kui suurima muutuse tõi liitumine Euroopa Liidu ja NATOga. Geopoliitiliselt kinnistasid need otsused Eesti kuulumist lääneriikide hulka. Julgeolekuasutuste koostöös avas see meile uued formaadid ja koostöö intensiivistus märkimisväärselt. Samas ei saa me kuidagi öelda, et liitumine ELi ja NATOga oleks vastuluure jaoks tähendanud pelgalt tööalaste võimaluste laienemist. Varasemaga võrreldes kinnistus Eesti staatus vaenulike teenistuste sihtmärgina ning laienes luureteenistuste ring, kes Eesti vastu huvi tundsid ja tunnevad. Samal ajal pingestasid olukorda meie peamised vastased – Vene eriteenistused. Lääne julgeolekuarhitektuuri osana muutus meie riik luureteenistuste sihtmärgiks juba ainuüksi ligipääsu tõttu NATO ja ELi teabele. Eesti kaudu on võimalik mõjutada liikmesriikide julgeolekut ja vastupidi. Lekked liikmesriikides võivad kahjustada Eesti julgeolekut. Vastuluure vastutus tänasel päeval on paratamatult oluliselt suurem kui liikmesusele eelnenud ajal.

Tehnoloogia mõjud

Tehnoloogia areng ja informatsiooni kättesaadavus on kahe viimase aastakümne vältel muutnud vastuluure tööd mõõtmatuks. Vaenulike eriteenistuste huvi teabe vastu ei ole paradoksaalselt avaliku teabe kättesaadavuse paranemisega kahanenud, vaid ainult kasvanud. Ohus ei ole mitte ainult riigisaladust sisaldavad seifid või asutuste arvutisüsteemid. Tavalise riigiametniku või ärimähe nutiseade on tänapäeval vaenuliku eriteenistuse töötajale riigisaladusele juurdepääsuga sarnane sihtmärk, sest võimaldab tunda õppida isikut ennast, tema kontakte ning jõuda tööga seotud materjalini. Küberspionaaž on saanud eraldi luurevaldkonnaks. Enamikul Euroopa riikidel on julgeolekuasutustes küberspionaaži ennetamiseks ja tõkestamiseks eraldi üksused. Küberohust rääkides tuleb aga alati silmas pidada, et õnnestunud ründe korral viiakse arvutisüsteemidest teavet välja kogustes, mis tavaellu ülekantuna tähendaks dokumentide asutuseväravast autokoormatega väljaviimist ja seda halvematel juhtudel iga päev. Huvi pakkuvad valdkonnad ei ole ammu enam üksnes riigikaitse ja julgeolekuga seotud.

Andmed ei pruugi olla salastatud, kuid nagu eespool mainitud, ei huvitu vaenulikud teenistused juba ammu vaid saladustest. Mis oleks Eesti Vabariigi julgeoleku tagamise mõte, kui kogu teave riigi toimimisest või siin tegutsevate ettevõtete tegevusest meie vastastele vabalt ligipääsetav oleks? Vahet pole, kas

Luureteenistused koguvad teavet valdkondades nagu:

isikuandmed

teadus ja ärisaladus

välis- ja sisepoliitika

majandus ja energeetika.

põhjuseks on nõrgalt turvatud arvutivõrk, halb harjumus töödokumente koduarvutis käidelda või siis hoopis reisides nutiseadmete hoolimatu kasutamine ja nendes tundlike andmete töötlemine. Muutunud tehnilised lahendused ja teabe kättesaadavuse paranemine ning võimalus töötada igal pool nõuab, et me kõik vaataksime kriitiliselt üle ka oma küberhügieeni. Turvalisus ei ole kahjuks mugav.

Õppiv õiguskeskkond

Ajaga on kaasas käinud ka Eesti õiguskeskkond. Vajadus selle järele on tulenenud meil aastate vältel menetletud riigivastaste süütegude kaasustest. Mõneti said need muudatused alguse Herman Simmi juhtumist. Tänapäevaks on riigivastaste süütegude koosseise karistusseadustikus (KarS) korduvalt revideeritud ja ajakohastatud vastama meid varitsevatel ohtudele ja vaenulike eriteenistuste tegevuse muutunud meetoditele. Süüdimõistvad kohtuotsused viimaste aastate vältel on tõestanud, et seadusandja on oma tegevuses olnud õigel teel. Enesestmõistetavalt tuleb Eestil seaduseid nüüdisajastada ka edaspidi, kuivõrd luureohu iseloom muutub ajas ja ruumis.

2019. a on oluliselt muutunud riigivastaste kuritegude sõnastused. Herman Simmi riigireetmise juhtumi järel jõustunud ning kuni 2019. a kehtinud KarS § 235¹ (Eesti Vabariigi vastane suhe) koosseis ja selle nimetus muutusid märgatavalt. Kriminaalkorras on nüüd karistatav nii Eesti kodaniku kui ka välismaalase loodud või peetav suhe, mille eesmärk on panna toime Eesti-vastane kuritegu. Eesti Vabariigi vastase suhte loomine ja pidamine ei eelda riigireetmise, salakuulamise vms riigivastase kuriteo toimepanemist. Selliseks karistatavaks suhteks võib olla välisriigi esindaja või eriteenistuse töötajaga tekkinud või loodud kontakt, mis võib viia raskema Eesti-vastase süüteoni. Rõhutame, et kontaktidest välisriikide eriteenistustega tuleb kohe teavitada Kaitsepolitsei ametit. Teavitamata jätmine ja suhte hoidmine võib viia kriminaalkaristusesse. See tähendab, et inimesel endal on suurenenud kohustus teavitada, mitte jääda ootama, et kaitsepolitsei ise varem või hiljem seadusvastasest suhtlusest teada saab.

Välisriikide luureteenistuste Eesti-vastase tegevuse paremaks tõkestamiseks täiendas seadusandja 2019. a seadustikku uue paragrahviga KarS § 234² (Eesti Vabariigi vastu suunatud luuretegevus ja selle toetamine). Täiendus märgib põhimõttelist muuda-

tust: kriminaalkorras on karistatav igasugune abi välisriigi luureteenistusele, kui see kahjustab Eesti julgeolekut. Enam ei pea olema see just riigisala-dus või ametialaseks kasutamiseks mõeldud teave, mida edastatakse välisriigi eriteenistusele. Karista-tav on välisriigi eriteenistusele mis tahes teabe või asja kogumine, hoidmine, edastamine, üleandmine, muutmine või kahjustamine, mis on suunatud Eesti julgeoleku vastu.

Kokku 20 tabatud reeturit ja kaastöötajat

2019. aasta oli kaitsepolitsei vastuluure valdkonnas valdavalt tulemuslik. Meil õnnestus koostöös proku-ratuuriga saavutada süüdimõistmine mitmes koh-tuasjas. 11. veebruaril 2019 langetas Harju Maakohus otsuse Deniss Metsavase ja Pjotr Volini kohtuasjas. Endine kaitseväge ohvitser Deniss Metsavas mõisteti süüdi KarS § 232 lg 1 ja § 243 lg 1 järgi ning määrati karistuseks 15 aastat ja 6 kuud vangistust. Tema isa Pjotr Volin mõisteti omakorda süüdi KarS § 232 lg 1, § 243 lg 1, KarS § 418 lg 1 ja KarS § 418¹ lg 1 järgi ning määrati karistuseks 6 aastat vangistust. Metsavas ja Volin abistasid VF Kindralstaabi Luurepeavalitsust (edaspidi GRU) Eesti Vabariigi iseseisvuse, sõltuma-tuse ja territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud vägivaldset tegevuses ning kogusid ja edastasid Ve-nemaale vastavalt sealt saadud ülesannetele asutu-sesiseks kasutamiseks mõeldud ja salastatud tea-vet Eesti Vabariigi riigikaitse, kaitseväge, Kaitseliidu ja sõjaliste liitlaste kohta. Kindlasti oli see kohtuotsus märgilise tähendusega, kuna Eesti Vabariigi iseseis-vuse taastamisest alates ei olnud Eestis kaitseväge ohvitseri riigireetmise eest süüdi mõistetud.

5. mail 2019 pidas kaitsepolitsei kinni Sergei Kondrati. 29. augustil mõistis Harju Maakohus Venemaa koda-niku Kondrati süüdi välismaalase toimepandud Eesti Vabariigi iseseisvuse, sõltumatuse või territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud vägivaldset tegevuses, s.o KarS § 233 lg 1 järgi. Karistuseks mõisteti talle

5 aastat vangistust. Venemaa kodanikust alaline Eesti elanik Kondrat tegi salajast koostööd GRUga 2006. a juulist, osaledes teadvalt Eesti Vabariigi julgeoleku vägivallata kahjustamisele suunatud agentuur-operatiivtöös. Koostöö vältel kogus Kondrat Eesti Vabariigi julgeoleku kahjustamist võimaldavat teavet, s.o teavet riigikaitseliste ja elutähtsat teenust tagavate objektide kohta. Teabe kogumist võimaldas mh Kondrati kutsetegevus elektrikuna. Tegu on kõneka näitega, et nüüdisajal Vene eriteenistuste huvi pälvimiseks ei pea inimesel olema ligipääsu riigisaladusele. Tihti piisab võimalusest temaga suhelda ja tema motiveeritusest koostööks. Juurdepääs huvi pakkuvale teabele tuleb vaid kasuks.

Veel mainime 26. märtsil 2019 kahtlustatavana kinni peetud ning 9. septembril kohtuliku lahenduse saanud endise kaitsepolitsei töötaja Vladimir Kulikovi kaasust. Olgugi et Kulikov ei tööta enam aastaid kaitsepolitseis,²⁶ pidas Venemaa Föderaalne Julgeolekuteenistus (FSB) vajalikuks teda koostööle kallutada. Paneb muidugi nõrdima, et endine kaitsepolitseiameti teenistuja, olles vägagi teadlik Vene eriteenistuste ohust, allus värbamisele ja oli valmis koostööks. Õnneks ei kestnud see pikka aega. Harju Maakohus mõistis Vladimir Kulikovile karistuseks 5 aastat vangistust teadlikult välisriigi julgeolekuteenistusega suhte loomise eest ning välisriigi julgeolekuteenistuse huvides ja ülesandel Eesti Vabariigi vastu suunatud luuretegevuses osalemise eest, need on KarS § 235¹ lg 1 ning KarS § 234² lg 1 järgi kvalifitseeritavad kuriteod. Kulikovi juhtum kinnitab tõsiasja, et riigitöölt aastaid eemal olemine ei vähenda Vene eriteenistuste huvi isiku vastu.

Venemaa kõrvale kerkis teisigi huvilisi

Tihti üllatab Eesti inimesi, et Venemaa kõrval tunnevad Eesti vastu huvi mitme teisegi riigi eriteenistused. Kõige olulisemana tuleb siinkohal ära märkida Hiina Rahvavabariigi eriteenistuste huvi. Hiina puhul tundsi esmalt mõningast luurehuvi kasvu pärast Eesti

liitumist Euroopa Liidu ja NATOga. Huvi on kestnud tänaseni ning Hiina luuretegevus on intensiivistunud. Hiina kui suurriigi jaoks on olulised otsused globaalsetes küsimustes. Olgu selleks Arktika, kliima või kaubandus. Arusaadavalt tunnevad Hiina luureteenistused huvi meie vastu seoses meie kuulumisega rahvusvahelistesse organisatsioonidesse, kuid mitte ainult. Eesti geograafiline asukoht transiidiriigina ida ja lääne vahel ning samuti parajasti plaanimis- või arendusfaasis olevad taristuprojektid on Hiina jaoks samaväärselt huvitavad. Arvestades Hiina riigi poliitikat, kus kõik suuremahulised investeeringud, ka n-ö erainvesteeringud, on kommunistliku partei kooskõlastatud, tähendavad investeeringud Eestisse Hiina poliitilise huvi realiseerimist. Samuti muudab meid Hiina luurele 2020. aasta algusest alates olulisemaks kuulumine ÜRO Julgeolekunõukokku. Hiina luureteenistused ei ole Venemaa kõrval ainsad, kes Eesti suunal tegutsevad. Paratamatult peame üleilmastavas maailmas tulevikuski tegelema mitmesuguste luureohtudega, mis esmapilgul võivad meile tunduda kauged.

Vastuluure on nii ühiskondlike kui ka tehnoloogiliste muudatuste kiuste valdavalt inimeste töö inimestega. Tänapäevaks on meil välja kujunenud oma käekiri, töötamiskäik ja omad vahendid. Suhted meie partneritega on sellest kõigest vaid tugevnenud. Viimase 10 aasta vältel on 20 inimest kohtus süüdi mõistetud Eesti Vabariigi vastu suunatud luuretegevusega seotud kuritegude eest. Nende hulgas on nii riigireetureid kui ka lihtsalt Vene eriteenistuste kasuks ja Eesti vastu töötanud isikuid. Välisriikide eriteenistuste Eesti-vastase tegevuse agressiivsus viitab sellele, et ülimalt suure tõenäosusega ei jää need juhtumid viimasteks.

REETURID JA KAASTÖÖTAJAD

20

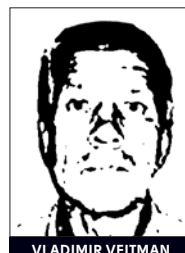
HERMAN SIMM

ALEKSEI DRESSEN

VICTORIA DRESSEN

VLADIMIR VEITMAN

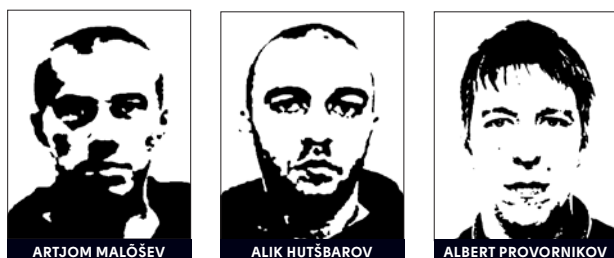
DENISS METSAVAS

PJOTR VOLIN

SÜÜDIMÕISTETUD RIIGIREETURID

- Herman Simm, mõisteti süüdi 2009, SVR värbas 1995.
- Aleksei ja Victoria Dressen, mõisteti süüdi 2012, FSB värbas 2002.
- Vladimir Veitman, mõisteti süüdi 2013, SVR värbas 2002.
- Deniss Metsavas ja Pjotr Volin, mõisteti süüdi 2019, Metsavas töötas GRU kasuks ca 10 aastat, tema isa Volin ligi poole vähem.

SÜÜDIMÕISTETUD FSB KAASTÖÖTAJAD

- Aleksandr Rudnev, mõisteti süüdi 2015 – KarS § 235¹. FSB värbas 2013, kogus teavet PPA Lõuna prefektuuri ja kaitseväe kohta.
- Pavel Romanov, mõisteti süüdi 2015 – KarS § 233. FSB värbas 1994, kogus teavet õiguskaitsestruktuuride, piirivalvurite tegevuse meetodite ja taktika, kontrollpunktide ja seirekaamerate asukohtade kohta.
- Maksim Gruzdev, mõisteti süüdi 2016 – KarS § 235¹. FSB värbas 2013, kogus teavet uurimis- ja julgeolekuasutuste, sh KAPO töötajate kohta.
- Artjom Malošev, mõisteti süüdi 2016 – KarS § 235¹. Kogus teavet PPA Lõuna prefektuuri piirivalvetöö kohta, samuti kaitseväge ja liitlaste tehnikate liikumise kohta.
- Alik Hutšbarov, mõisteti süüdi 2016 – KarS § 235¹. Kogus teavet PPA Lõuna prefektuuri piirivalvetöö kohta.
- Albert Provornikov, mõisteti süüdi 2017 – KarS § 235¹. Kogus teavet PPA Lõuna prefektuuri, kaitseväge ja Kaitsepolitsei ameti kohta.
- Mihhail Petrov, mõisteti süüdi 2017 – KarS § 233. Tegi koostööd FSB-ga alates 1990. aastatest. Kogus ja edastas FSB-le teavet sh KAPO hoonete, töötajate, sõidukite ja kaitsepolitseinikega kontakte omavate isikute kohta.
- Aleksei Vassiljev, mõisteti süüdi 2018 – KarS § 233 ja § 216¹ lg 1 (arvutikuriteo ettevalmistamine, ebaseaduslik juurdepääs arvutisüsteemile).
- Dmitri Kozlov, mõisteti süüdi 2019 – KarS § 235¹. Kogus teavet PPA Lõuna prefektuuri piirivalvetöö kohta.
- Vladimir Kulikov mõisteti süüdi 2019 – KarS § 235¹ lg 1 ja KarS § 234² lg 1.

SÜÜDIMÕISTETUD GRU KAASTÖÖTAJAD

- Artjom Zintšenko, mõisteti süüdi 2017 – KarS § 233 (Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse või territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud vägivaldne tegevus). GRU värbas 2009, kogus infot riigikaitse- ja elutähtsate objektide ja tagavate objektide kohta.
- Ilja Tihhanovski, mõisteti süüdi 2018 – KarS § 235¹ (Eesti Vabariigi vastu vandenõu). GRU värbas 2008.
- Jevgeni Slavin, mõisteti süüdi 2018 – KarS § 235¹. GRU värbas 2016.
- Sergei Kondrat, mõisteti süüdi 2019 – KarS § 233 lg 1.

RIIGISALADUSE KAITSE

Riigisaladusi kõigiti kaitstes püüab iga riik ennetada võõrriigi luure põhjustatud ohte. Need meetmed tähendavad esiteks, et enne kellelegi riigisaladuste usaldamist tuleb veenduda selle inimese usaldusväärsuses. Teiseks tuleb tagada saladuste endi füüsiline kaitse. Täielikult riigireetmisi nende meetmetega ära ei hoia, kuid saab potentsiaalseid kuritegelikule kaastööle värvatavaid hõlpsamini välistada ning luua tingimused, mis võimaldavad tundlikku teavet võimalikult turvaliselt käidelda. Praegune keskkond on võrreldamatu üheksakümnendate algusega, kui tuli riigisaladuse kaitse peaaegu nullist üles ehitada.

Oma iseseisvuse 20. augustil 1991 taastanud riigis oli vaja kohe kaitsta ka salajaseks peetavat teavet. Tuleb mõista, et seni polnud meil faktiliselt riiki, mille saladusi kaitsta, kuigi *de jure* polnud riiklik järjepidevus katkenud. 20. septembril 1990 võttis Eesti NSV Ülemnõukogu (tollase ENSV seadusandlik kogu) vastu politseiseaduse, mille järgi sai politsei keskasutuseks ENSV Siseministeeriumile alluv Riiklik Politseiamet. Politseiameti struktuuris loodi väli-, kriminaal- ja liikluspolitsei kõrval ka kaitsepolitsei vabariiklik büroo järgmiste põhiülesannetega: võitlus terrorismi ja organiseeritud kuritegevusega, riigi territoriaalse terviklikkuse kaitsmine; riigisaladuse, teadus-, tehnoloogia- ja ärisaladuste kaitse; rahvuslike kultuuriväärtuste, riigiasutuste, poliitika- ja riigitegelaste ohutuse kindlustamine. Kaitsepolitsei

seaduslikkust pidi kontrollima ülemnõukogu volitatud komisjon. Nende kahe dokumendiga pandi alus Eesti politsei ja kaitsepolitsei taasloomisele. Seega oli riigisaladuse kaitse taasloomisest alates mõeldud allutada kaitsepolitseile, kuid ees seisis vaidlused kaitsepolitsei ning laiemalt eriteenistuste loomise üle. Riigisaladuse seaduse (RS) vastuvõtmiseni Riigikogus jõuti alles ligi nelja aasta järel.

Seadusliku kaitse kujunemine

6. septembril 1991 andis valitsus korralduse nr 295-k „Salajasuse režiimi tagamise ning riiklike saladuste hoidmise abinõude väljatöötamise ja rakendamise kohta“. Selle korraldusega ei võetud üle ühtegi konkreetset NSV Liidu salastatud andmete regulatsiooni, kuid sõnastus oli siiski kantud Nõukogude-aegsest vaimust. Korraldus pani salajase info väljaimbumise vältimise eest vastutama ministeeriumide, riiklike keskasutuste, maa- ja linnavalituste, asutuste, organisatsioonide ja ettevõtete juhid. Asutustes määrati „salajasuse režiimi tagamiseks“ vastutav(ad) töötaja(d). Okupatsiooni ajal olid selleks ministeeriumide ja asutuste esimesed osakonnad. Ministeeriumide ja keskasutuste juhid pidid ühe kuuga koostama salastatavate andmete loetelu. Siseministeerium pidi koos Riigikantseleiga kahe kuuga välja töötama riiklikes ja muudes asutustes salajasuse režiimi tagamise ajutise juhendi kuni salajase informatsiooni kaitse seaduse

vastuvõtmiseni. Sise- ja justiitsministeerium pidid seaduse eelnõu valitsusele esitama juba 1. jaanuariks 1992.

Kas asutuste juhid otsustasidki, mis on riiklik saladus, ja kirjutasid dokumentidele märke SALAJANE või kuidas kuni esimese RSi vastuvõtmiseni toimiti, on kindlasti eraldi uurimisteema ajaloolastele. Praegu teadaolevast pole täit selgust, kas ja kuidas seda korraldust täideti, kuid info salajaseks kuulutamisele pandi õiguslik alus. Hiljem tuli tagantjärele salastada ning alused üle vaadata.

Taasloodud kaitsepolitsei saab riigisaladuse kaitse oma ülesandeks

6. mail 1993 jõustunud uue politseiseadusega loodi siseministeeriumi valitsemisalas iseseisev Riigi Kaitsepolitseiamet ja täpsustati selle ülesanded. Põhimääruses oli ülesannete hulgas ka riigisaladuste kaitse, s.o riigi- ja ametisaladuste kaitsmine ebaseadusliku levitamise vastu lähtudes Eesti majanduslikest, poliitilistest ja riigikaitse huvidest, võttes tarvitusele abinõud seda nõuet rikkunud isikute väljaselgitamiseks ja vastutusele võtmiseks seaduslikus korras.

1992. a oktoobris ametisse astunud Mart Laari valitsuse justiitsministeerium koostas eelnõu, millest seaduse väljatöötamiseks kulus üle aasta, kuni Riigikogu võttis vastu esimese riigisaladuse seaduse

8. juunil 1994. See sisaldas ainult 11 paragrahvi ega suutnud ilmselgelt reguleerida kogu uue valdkonna probleeme, kuid algus oli tehtud.

Seaduse järgi hakkas riigisaladuse kaitset korraldama Vabariigi Valitsus Kaitsepolitseiameti kaudu. Seaduse menetluse käigus kaotati salajase teabe kolm salastatusastet. Toonases seletuskirjas põhjendas justiitsministeerium nendest loobumist sellega, et astmete piiritlemine on keeruline ja tegelikkuses erilise vajaduseta. Esimeses seaduses oligi üldine salastatuse aste riigisaladus kuni 50 aastaks. Väärrib rõhutamist, et riigisaladuse seaduse olemasolu oli ka NATOsse vastuvõtmise üks eeltingimusi.

9. augustil 1994 moodustas valitsus seaduse alusel riigisaladuse kaitse korraldamiseks ametkondadevahelise 13-liikmelise ekspertide komisjoni ja kinnitas septembris ekspertkomisjoni põhimääruse. Komisjon arutas oma istungitel peaaegu kõiki seaduse alusel koostatud ja 1995. aastal vastu võetud valitsuse määrusi, nagu riigisaladuse kasutamise ja kaitsega seotud ametikohal töötamise loa ning riigisaladuse kasutamise loa andmise, loa andmisest keeldumise ja loa tühistamise korra kinnitamine; riigisaladuse kaitse korra kinnitamine; teabe riigisaladuseks tunnistamine ja teabekandja salastatuse kestuse määramine ning riigisaladuse kasutamise ja kaitsega seotud ametikohtade loetelu kinnitamine.

Registreerimise number	Registreerimise kuupäev	Taotleja nimi	Loa liik	Välja antud loa number	Keeldumise alus (protokolli number ja kuupäev)
1.	16.06.1995	Jüri Pihl	ametlik.	RS 000001	
15.	19.06.95	Arnold Suitsalu		RS 000016	
31.	20.06.95	Allos Alus		RS 000022 RS 000033	

Esimesed ametlikud riigisaladuse load kaitsepolitseis kanti raamatusse.

Novembris 1994 moodustati kaitsepolitseis riigisaladuse kasutamise ja kaitsega seotud ametikohtadel töötamise ning riigisaladuse kasutamise lubade andmise komisjon, mida juhtis peadirektor Jüri Pihl. Juulis 1995 kinnitati selle 7-liikmelise komisjoni tööjuhend, mida vajadusest lähtuvalt järgnevatel aastatel muudeti.

Lubade andmise komisjoni otsusega nr 1 19. juunil 1995 said 21 kaitsepolitsei töötajat esimesed riigisaladuse load. Esimese loa nr RS 000001 sai toonane peadirektor Jüri Pihl. Komisjon hakkas riigisaladuse lube väljastama kõigile taotlejatele riigi- ja eraõiguslikest asutustest. Sellest ajast tänaseni on Eestis kokku väljastatud tuhandeid riigisaladuse lube.

Esimese RSi peamine häda oli salastatusastmete puudumine, sest kogu salajast, aga erisuguse väärtusega infot pole mõistlik kaitsta ühel tasemel. Seadusejärgselt oli kaitsepolitseile jäetud väikesed volitused, et kontrollida loataotleja usaldatavust ja lojaalsust, mistõttu kontroll võis jääda formaalseks. Seetõttu pidanuks RS tagama võimaluse riigisaladuse loa andmisest keelduda ka sellistel juhtudel nagu narko- ja alkosõltuvus, hasartmängud, isiku haavatavus jm ohud, mis kehtestataks valitsuse määrusega. Riigisaladuse loa andmise otsustamiseks an-

tud aeg 10 tööpäeva jäi põhjalikuma kontrolli jaoks selgelt napiks. Loa andmisest keeldumise ja loa tühistamise alused ei jätnud kaitsepolitseile piisavalt võimalusi tühistada riigisaladuse luba inimesel, kes tegelikult ei tohiks riigisaladuseks tunnistatud teabega kokku puutuda.

10.07.1995 Vabariigi Valitsuse määrus nr 258 (RT I 1995, 60, 1022) „Teabe tunnistamine riigisaladuseks ja teabekandja salastatuse kestuse määramine” – kirjeldatakse riigisaladuse liigid ja teabekandja salastatuse maksimaalne kestus aastates.

05.06.1996 (RT I 1996, 42, 809) otsustas Riigikogu anda Kaitsejõudude Peastaabile riigisaladuse kaitse korraldamise kaitsejõududes koostöös Kaitsepolitseiametiga.

Sama seadusemuudatusega hakati kasutama mõisteid „riigisaladuse kasutamise õigus”, „riigisaladuse kasutamise ja kaitsega seotud ametikohal töötamise luba”, „riigisaladuse kasutamise luba”. Esimest korda võeti kasutusse mõiste „loa andmisest keeldumine” ning määratleti keeldumise kohustuslikud ja kaalutlemist vajavad alused. Keeldumist ei pidanud isikule põhjendama. Küll aga oli isikul õigus otsuse vaidlustamiseks pöörduda kohtusse.

Uus kvaliteet uue riigisaladuse seadusega

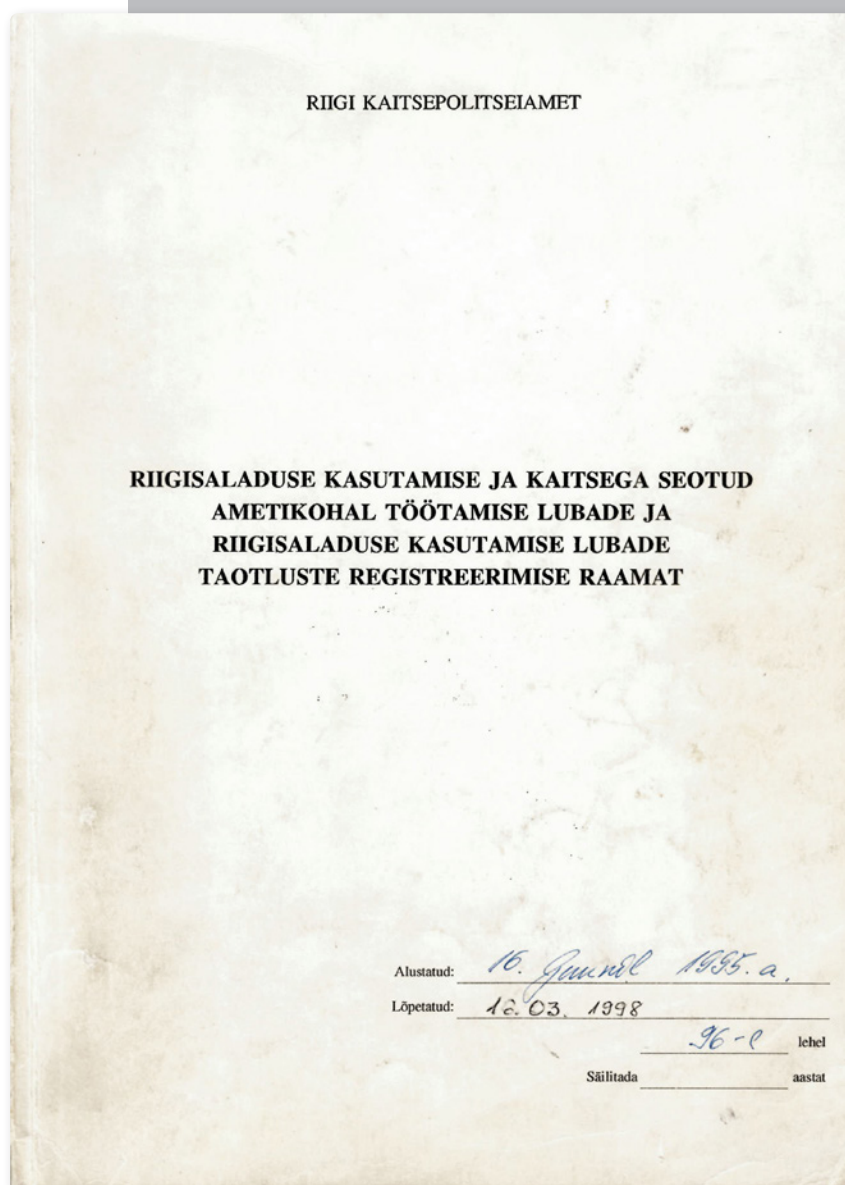
Oktoobriks 1997 jõuti uue riigisaladuse seaduse vastuvõtmiseni²⁷, mis oli eelnevast oluliselt põhjalikum. Seadustati, et riigisaladuse kaitset ja järelvalvet kogu riigis teostab kaitsepolitsei ning kaitsejõududes Kaitsejõudude Peastaap. Võeti kasutusele riigisaladuse tasemed: täiesti salajane, salajane ja konfidentsiaalne ning kehtestati riigisaladuse märgistamise kord. Kasutusele võeti mõisted „juurdepääsuluba“ ja „julgeolekukontroll“, mis pidi eelnema juurdepääsuloa saamisele.

Julgeolekukontrolli asutuseks oli kaitsepolitsei, v.a kaitsejõud, kus julgeolekukontrolli hakkas tegema Kaitsejõudude Peastaap. Otsustati, et kontroll tehakse jälitustegevuse seaduse alusel. Haldusõigusrikkumiste seadustikus ja kriminaalkodeksis määratleti riigisaladuse kaitsega seotud rikkumised ja kuriteod ning karistused.

Oluliseks verstapostiks sai Vabariigi Valitsuse määrus nr 65 „Riigisaladuse seaduse mõnede sätete rakendamine“²⁸, mida võib nimetada eelkäijaks riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse korrale²⁹, mis kehtib praeguseni.

Selle määrusega kinnitati:

- „Riigisaladuse kasutamise, edastamise ja kaitse ning vastavate teabekandjate märgistamise, säilitamise ja hävitamise kord“
- „Riigisaladuse loa andmise kord“
- Juurdepääsuloa taotlemise avalduse vorm
- Informatsiooni saamiseks antava volikirja vorm

Määrusega võeti kasutusele mõisted, millest mõned on kasutusel tänapäevalgi, nt salastatud teave, salastatud teabekandja, riigisaladuse kaitset korraldav asutus (Kaitsepolitseiamet, kaitseväes Kaitsejõudude Peastaap), registripidaja. Määrusest leiab aga ka termini salastatud prügi, millega tähistati kasutuskõlbatuks muutunud salastatud teabekandjat.

Peale selle kehtestati määrusega nõuded salastustaseme märkimiseks dokumentidele ja teabekandjatele ning salastatud dokumentide koostamisele. Näiteks salastatud dokumente sisaldava kõite, toimiku või muu kogumi kaaned või pakend pidid paremaks eristuseks vastavalt salastustasemele olema järgmist värvi:

1. Täiesti salajane – oranž

2. Salajane – punane

3. Konfidentsiaalne – sinine

Määrusega sätestati muu hulgas ka turvaala mõiste³⁰ ning turvaalale esitatavad nõuded; nõuded isikutele, kes käitlevad salastatud teavet; salastatud teavet käsitlevate nõupidamiste, koosolekute jms pidamise nõuded; salastatud teabele juurdepääsu tingimused; salastatud teabekandjate arvestus; salastatud teabe reprodutseerimine, edastamine ja transportimine; salastatud teabe edastamine tehniliste sidevahendite kaudu.

Määrusega kehtestati veel riigisaladusele juurdepääsu loa andmise kord, milles kirjeldati tegevused juurdepääsuloa taotlemisel ja julgeolekukontrollis. Julgeolekukontroll tehakse jälitustegevuse seaduse alusel ning kontrolli alustamiseks oli vajalik alustada jälitusmenetlus. Määrusest nähtus, et juurdepääsuloa taotlejaga pidi läbi viidama ka vestlus. Julgeolekukontrolli kestust ja tegevusi ei määratletud.

26.01.1999 võttis Riigikogu vastu järjekordse RSi, mis jõustus 28.02.1999.

Seadus kehtis koos muudatustega kuni 01.01.2008, millal jõustus riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus.³¹

Ajavahemikul 1999–2008 tehti mitu muudatust:

- 2003 võeti kasutusele mõiste „piiratud taseme riigisaladus“
- 2003 Teabamet (praegu Välisluureamet) sai õigused ja kohustused riigisaladuse kaitse korraldamisel, samuti oma ametnike julgeolekukontrolliks.
- 2003 julgeolekukontrolli tehakse ka julgeolekuasutuste seaduse alusel
- 2004 seadustati välisriigi salastatud teabe kaitse korraldamine (riigi julgeoleku volitatud esindaja)

Praegu on riigisaladuse kaitse korraldamine kindlal õiguslikul alusel, tublisti süsteemsem ning suudame nüüdisaja ohte ennetada – oleme nullist päris kaugele jõudnud. Heas mõttes efektiivsema bürokraatia ning füüsiliste, aga ka tarkvaraliste turvalahenduste kättesaadavuse juures on peamised murekohad riigisaladuse kaitsel endiselt seotud inimese enda ja tema käitumisega. Kõige sagedasem julgeolekurisk, mida me julgeolekukontrollis tuvastame, on üle oma rahaliste võimaluste elamine, mistõttu ebasõbralike riikide eriteenistused saaksid neid isikuid kergesti mõjutada. Eesti inimene üldiselt suudab hoida saladuses, et tal on saladus, mida hoida.³²

RIIGISALADUSE KASUTAMISE LUBA

Eesnimi _____

Perekonnanimi _____

Isikukood _____

Töökoht _____

Ametikoht _____

Kaitsepolitsei peadirektor _____

Kehtiv kuni _____

KS 000248

RIIGISALADUSE KASUTAMISE JA KAITSEGA SEOTUD AMETIKOHAL TÖÖTAMISE LUBA

Eesnimi _____

Perekonnanimi _____

Isikukood _____

Töökoht _____

Ametikoht _____

Kaitsepolitsei peadirektor _____

Kehtiv kuni _____

RS 001000

Tänapäevases digiriigis selliseid paberist lube enam pole.

KÜBERJULGEOLEKU TAGAMINE

Kaitsepolitsei ülesanne kübervaldkonnas on Eesti julgeolekut ohustavate küberrünnete avastamine ja tõkestamine. Võõrriigid kasutavad oma ründe- võimeid püsivalt, sihipäraselt ja tehniliselt kõrgel tasemel. Rahvusvaheliselt tähistatakse seda tüüpi küberohtu lühendiga APT (ingl advanced persistent threat).

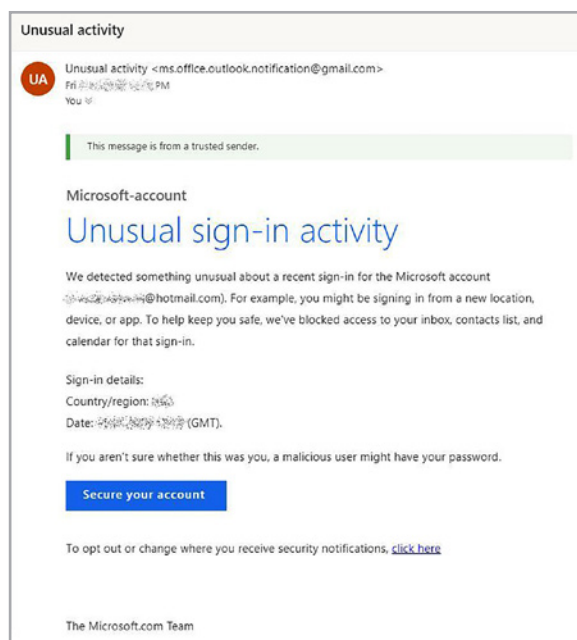
Õngitsuskirjade oht

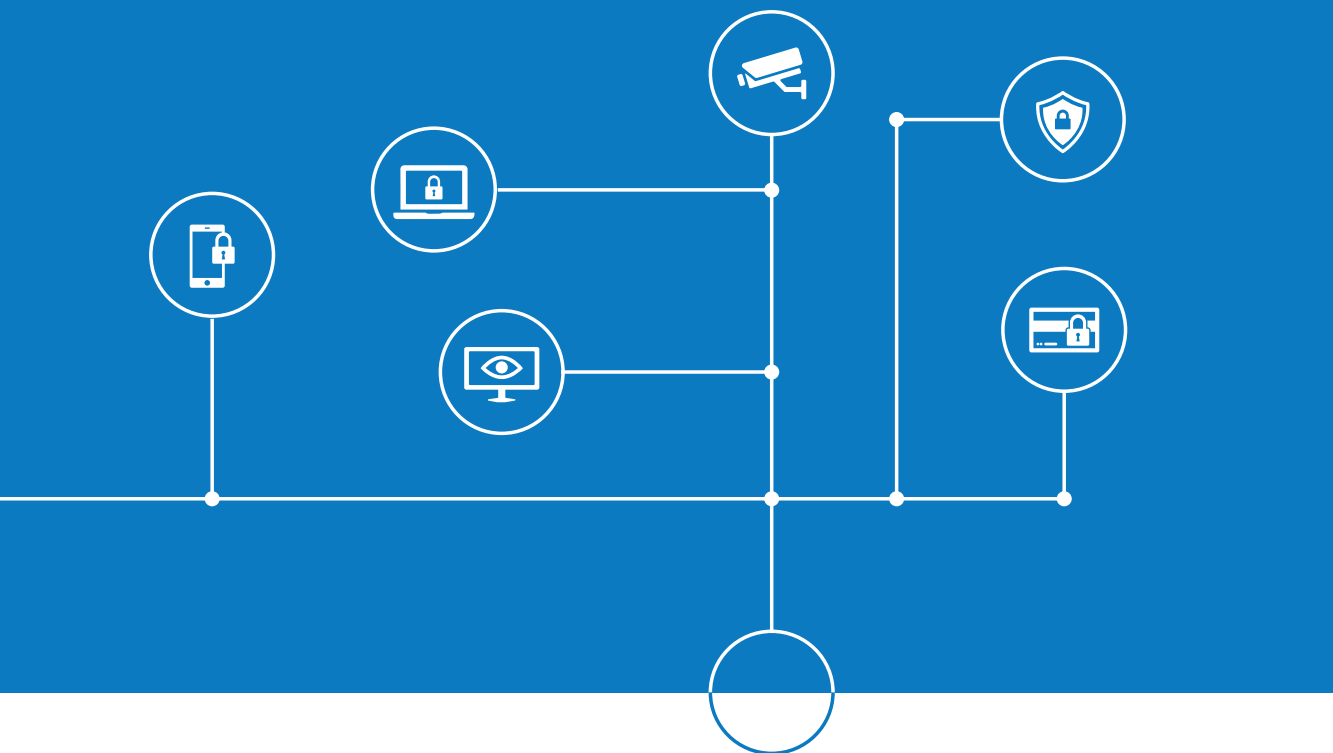
Välisriigi päritolu või riigi julgeolekut ohustavate küberrünnete puhul peame taas käsitlema õngitsuskirjadega seotud ohtu. Võltsitud e-kirjadesse peidetud pahavaraga üritati eelmisel aastal paljude Eesti isikute ja asutuste andmetele juurde pääseda. Kui raha väljapetmise õngitsuskirjad ohustavad laiemat üldsust, siis välisriikide luureteenistuste korraldatud katsete puhul on isikute ring kitsam. Diplomaadid, poliitikud, mõne valdkonna teadlased, militaar- ja riigi julgeoleku valdkonnaga seotud inimesed – ehk ikka need, kelle kaudu võiks ligi pääseda eriteenistustele huvipakkuvale teabele. Ka eelmisel aastal olid sihtmärgiks nende isikute erakasutuse e-posti kontod.

Näiteks saadeti hotmail.com kontot kasutavale Eesti isikule väga usutavalt võltsitud e-kiri, et meelitada

teda kirjas sisalduvale lingile vajutama ja oma parooli ründaja kontrollitavale (jällegi usutavalt võltsitud) Hotmaili-sarnasele veebilehele sisestama (vt näidis all).

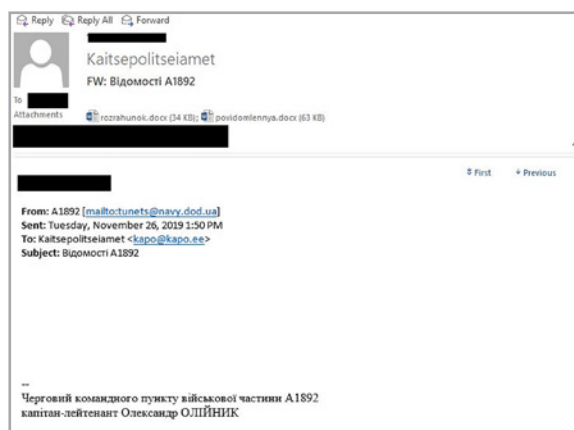
Erakasutuse e-posti vastu olid suunatud ka katsed mail.ee kontode vastu.

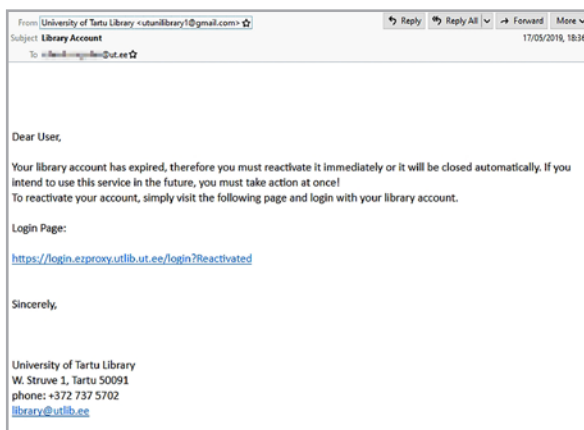

Ei vaja ilmselt selgitamist, et tundliku teabega kokku puutuva isiku erakasutuse konto sisu pakub vaevalikule luureteenistusele vajalikku teavet ka juhul, kui seal ei edastata tööinfot. Erakasutuse e-post on privaatne ja selle turvalisuse eest vastutab isik ise. Kuigi välisriigi teenistuste loodud õngitsuskirjad näevad välja ehtsate kirjade sarnased, ei ole tegemist millegi müütiliselt kõrgtehnoloogilisega. Kui kasutaja on tähelepanelik ja turvateadlik, suudab ta selliste kirjade õnge minemist vältida või juba toimunud kompromiteerimist tuvastada. Allpool on meie soovitusel turvateadlikkuse arendamiseks.

Peale erakasutuse e-posti kontodele saadetud õngitsuskirjadele tuvastasime riiklikku päritolu ründajate katsed juurde pääseda ka asutuste e-posti-teenustele ja selle kaudu asutuste arvutivõrkudele. Näiteks saadeti Eesti riigiasutusele alljärgnev Ukraina-teemaline õngitsuskiri (vt näidis). Tegemist oli riiklikku päritolu ründekampaaniaga, mida küberturvalisuse kogukonnas teatakse Gameredoni APT-na.

Samuti üritati õngitsuskirjaga saada juurdepääsu mõnele Tartu Ülikooliga seotud e-posti kontole (vt all). Selle puhul oli suure tõenäosusega tegu Iraani riiklikku päritolu kampaaniaga, mida teatakse nime all Silent Librarian ja Mabna Institute.³³ Ülikool suutis oma asjatundliku tegutsemisega nii ründe tuvastada kui ka suurema kahju ära hoida.

Turvahaavatavuste skaneerimised

Välisriikide eriteenistuste küberoperatsioonid kasutavad üldjuhul samu meetodeid, mida ka küberkurjategijad või pahatahtlikud aktivistid. Internetis välja paistvate sihtmärgi teenuste ja seadmete skaneerimine turvahaavatavuste suhtes on üks neist. Kõrgeima ja laiema mõjuga haavatavustest, mida siinjuures esile tuua, on VPNi tulemüüri haavatavused (CVE-2018-13379–Fortigate ja CVE-2019-

19781). Haavatavad on üle maailma 500 000 seadet ning on teadaolevalt olnud kinnisründeohu huviorbiidis. Ründajad toimetavad intensiivselt muu müra varjus. Käimasolevate kampaaniate käigus on tuvastatud ka haavatavuse paikamist, et kindlustada endale ainupositsioon võrgus. Seetõttu on eelkõige turbe eest vastutavatel isikutel soovitatav mitte toetuda ainult haavatavuse kontrollimiseks mõeldud tööriistale, vaid uurida ka logisid võimaliku ründe kohta.

Teenusepakkuja tähtsus turvalisuse tagamisel

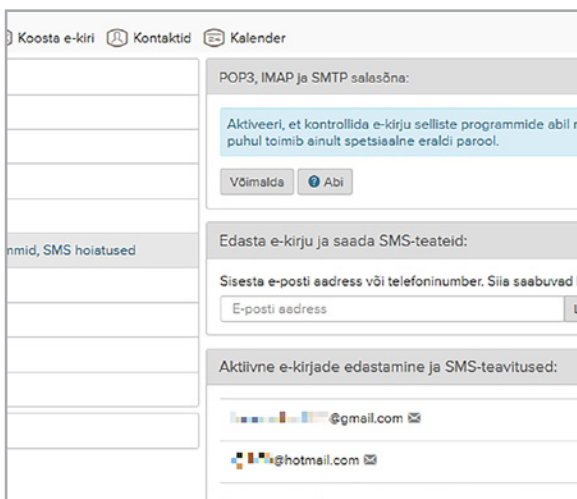
Nii eraisikud kui ettevõtted ja asutused peavad digiteenuste kasutamiseks valima teenuse pakkuja. Olgu selleks siis eraisikule tasuta e-postiteenuse pakkuja (nt @online.ee, @mail.ee, @gmail.com vm) või ettevõttele kõigi andmete (e-post, failid, veebileht) majutaja ja haldaja.

Kriitiliste ja juurdepääsupiiranguga andmete puhul riik neid riske hindab ja maandab. Soovitame sama teha kõigil eraisikutel, ettevõtetel ja asutustel. Sageli ei ole selles häid valikuid, kuid igal juhul on tungivalt soovitatav välja selgitada, mis riigis andmeid lõpuks majutatakse, kuidas turvalisust tagatakse ja rakendada ise mõistliku tasemega turvapiiranguid. Kogemuse põhjal teame, et just ettevõtted ja teadusasutused sageli ei teadvusta, et nende andmed võivad pakkuda huvi välisriikide luureteenistustele, kes tegutsevad oma riigi majandushuvides.

Kriitiline turvahaavatavus tasuta e-postiteenuse mail.ee rakenduses

On kasutatud ära Eesti elanike hulgas laialt levinud e-postiteenuse mail.ee rakenduses leiduvat seni tundmata kriitilist turvahaavatavust, millega ründaja sai käivitada sihtmärgi kontol pahatahtliku tarkvarakoodi. Muu hulgas sai ta suunata endale kõik sihtmärgi @mail.ee lõpuga kontole saadetud e-kirjad. Täpsemalt: kui ründaja saatis sihtmärgile e-kirja (vt näidis üleval), siis kirja avanemisel käivitus selles sisalduv pahatahtlik kood, mis seadistas edasisuunamise. Pahatahtliku koodiga kirja avanemise hetkest alates suunati kõik sihtmärgile saadetud kirjad ründaja kontrollitavale e-posti kontole. Rõhutame, et piisas vaid kirja avamisest – polnud vaja avada manust või vajutada lisatud lingile. Pärast seda jäi sihtmärgi konto seadistuses kasutajale nähtavaks, et kirjad on edasi suunatud (vt kuvatõmmis all). Iseküsimus on, kui palju kasutajaid vaatab ja kontrollib aeg-ajalt oma konto seadistusi.

Kõnealuse juhtumi puhul on kõige olulisem, et Riigi Infosüsteemi Ameti CERT-EE ja mail.ee omaniku tõhusa tegevuse tulemusel õnnestus haavatavus kõrvaldada ja asjaolud välja selgitada. Seejuures kasutati haavatavust ära vaid kitsa ringi välisriigile huvipakkuvate isikute e-posti kontodel. Laiem avalikkus ja mail.ee kasutajad muretsema ei pea.

Soovitused nii e-posti kui ka muude teenusepakkuja valikul ja seadistamisel

- Selgita välja, mis riigis konkreetse e-posti või muu teenuse andmeid hoitakse ja mis riigis (ema)ettevõtte asub või on registreeritud
- Vali teenusepakkuja, kes hoiab andmeid ja asub riigis, mis austab inimeste õigusi ja privaatsust
- Vali teenusepakkuja, kellel on turvalisuse tagamise võimalused: 2-astmeline autentimine, viimaste logimiste IP-aadresside vaatamine, IMAP- ja POP3-ga sisselogimise lubamine/keelamine ja konkreetse seadmega sidumine
- Kontrolli aeg-ajalt, millistelt IP-aadressidelt oled sisse loginud, ja vaata IP-whois andmetest, kas see vastab sinu poolt kodus, tööl vm kasutatud IP-le
- Kontrolli aeg-ajalt üle, millistele teistele e-posti aadressidele on sinu kirjad suunatud või millised teised e-posti aadressid on sinu kontoga seotud
- Kui näed uudist Eestiga seotud e-posti kasutajaandmete lekket, siis kontrolli seotust oma e-postiga ja muuda selle salasõna või autentimismeetodit

RAHVUSVAHELISE TERRORISMI TÕKESTAMINE

Terrorismi mõiste muutumine ajas

Rahvusvaheliselt pole üheselt mõistetavat terrorismi definitsiooni kokku lepitud. Seda raskendab terroristliku meetodi lai kasutusväli ning mitmekesine olemus. Terrorismi on püütud defineerida alates Prantsuse revolutsioonist, kuid see on alati olnud piiratud kas terrorismi põhjuse, asukoha, terroriorganisatsiooni, definitsiooni koostaja või muude asjaoludega. Terrori esmane tähendus kirjeldas 18. sajandil Prantsuse revolutsionääride tegevust nende oponentide suhtes. Ajapikku on terrorismi mõiste sisu nihkunud võimuesindajate kodumaiste vastaste suhtes toimepandult riigivastastele kuritegudele nii kodu- kui ka välismaiste isikute ja rühmitiste käe läbi.

Eesti tänapäevane õigus defineerib terrorismi karistusseadustiku § 237 kaudu³⁴. Samas jaos olevad säted defineerivad ka terroristliku ühenduse³⁵ ning terrorismi toetamise vormid. Terroristikuritegu võib väljenduda isikuvastases, varavastases või muus kuriteos, kusjuures oluliseks elemendiks on selle eesmärk – sundida riiki või rahvusvahelist organisatsiooni midagi tegema või tegemata jätma, tõsiselt häirida riiki kui institutsiooni ja selle elanikkonda, külvata hirmu, põhjustada surma ja suurt majanduslikku kahju. Sellest tulenevalt on Eesti seadusandja

määratlenud terroristikuriteo riigivastase kuriteona. Terroristikuritegude vaates hõlmab terrorism ja selle abistamine või soodustamine laia tegevuste sfääri. Õiguslikult täpsema määratluse tagamiseks jõustus 2019. aastal karistusseadustiku muudatus, millega sõnastati süüteo koosseisud: § 237² terroristikuriteo ettevalmistamine ja üleskutse selle toimepanemiseks, § 237⁵ terroristlikul eesmärgil reisimine, § 237⁶ terroristlikul eesmärgil reisimise korraldamine, rahastamine ja toetamine. Karistusseadustiku muutmine aitab tulemuslikumalt ennetada, aga ka uurida kuritegusid. Samuti annab see selge hoiatuse isikutele, kelle kuritegelik käitumine varem polnud niivõrd selgelt õiguslikult määratletud, kuid kelle tegevuse eesmärk on seotud terrorismiga.

Mõjutatakse riiki, ohvrid on inimesed

Terrorismi ohvriteks on üldjuhul inimesed. Ohvrite kaudu püütakse tegelikult mõjutada riiki või riike mingile tegevusele. Täpsemad eesmärgid määrab juba terroristide ideoloogia, mis võib olla suunatud riigikorralduse, usu- või rahvusrühmade või muu vaenlasena defineeritava objekti/subjekti vastu. Nii nagu eesmärgid ja meetodid muutuvad ajas ka terroriorganisatsioonide asukohad ja mõjuvõim. Variesem kolonialismivastane ja anarhistide terrorismi laine on nüüdisajal Euroopas asendunud islamist-

likust ideoloogiast lähtuva terrorismiga. Uuringud on näidanud, et erisugused vägivaldsed äärmusideoloogiad võivad üksteisega sarnaneda ja üksteise toel toetajaid koguda.³⁶ Terroriorganisatsioon võib tegutseda lokaalselt või rahvusvaheliselt. Terrorikuriteo toimepanijad võivad olla ka isikud, kellel ei ole otseseid sidemeid konkreetse organisatsiooniga, kuid nad toetavad organisatsiooni ideoloogiat ja eesmärgi ning panevad kuriteo toime selle ajel. Infovahetuse ja reisimise võimaluste suurenemisega on oluliselt laienenud terroriorganisatsioonide rahvusvaheline haare. Infotehnoloogilisi võimalusi kasutatakse nii värbamiseks, rünnakute korraldamiseks kui ka rahastamiseks. Terrorirünnak ei pruugi olla seotud isiku elukoha või kodakondsusjärgse riigiga. Terroriorganisatsioon vajab oma ideoloogia levitamiseks ja rünnakute korraldamiseks raha ja vahendeid, mida hangitakse nii legaalsel kui ka kuritegelikul teel.

Olukord maailmas ja Euroopas

Eestis tuleks käesoleval ajal suurima ohuallikana rääkida islamistlikust terrorismist. Me ei käsitle muid liikumisi, mis teistes riikides on terrorismi kasutanud. Terrorismivastane tegevus on oluliselt nõrgestanud rahvusvahelisi terroriorganisatsioone nagu Daesh ja Al-Qaeda. Nende kontrollitavad maa-alad Iraagis ja

Süürias ning sellega koos ka sissetulek on võrreldes varasemate aastatega oluliselt vähenenud. See on kahandanud organisatsioonide võitlusvõimet ning lääneriikides rünnakute korraldamise suutlikkust. Sellest hoolimata ei ole terrorismioht oluliselt vähenenud. Nimetatud organisatsioonid on restruktureerimise faasis ja nende rahvusvaheline võrgustik tagab lähivaates nende püsijäämise. Otsitakse uusi lahendusi oma mõju suurendamiseks. Daesh ja Al-Qaeda harud Aafrika, Kesk-Aasia ja Kagu-Aasia riikides on regionaalse mõjuvõimuga, kuid annavad võimaluse näidata operatsioonide korraldamise võimekust ja oma eesmärgiks oleva islami kalifaadi moodustamise nimel tegutsemist.

Euroopas terrorismioht lähiaastatel tõenäoliselt ei vähene ning terroristlikud rünnakud jätkuvad. Islamistlik terrorism on käesoleval ajal Euroopas ohtlikem, kuna sellega on kaasnenud inimeste hukumine ja vigastamine ulatuses, mis praegu ületab parem- ja vasakäärmuslike terroristlike rünnakute mõju. Samas on Euroopas riike, kus paremäärmuslaste rünnakute arv on kasvamas.

Terroriorganisatsioonid on nõrgestatud ja seetõttu suunavad nad lääneriikides ressursi propagandasse, leidmaks isikuid, kes otsese kontakti või juhendusega oleks suutelised organisatsiooni ideoloogia

nimel rünnakuid korraldama. Väheste organiseerituse tõttu on korraldatud rünnakud lihtsakoelised, kuid võivad kaasa tuua hukkunuid ja vigastatud. Külmi- ja tulirelvade ning sõidukitega ründamise paik on üldjuhul vähem kaitstud rahvarohke avalik koht, transpordivahend ja -sõlm. Samuti rünnatakse sümboolse väärtusega kohtadena sünagooge või jõuluturge, riigivõimu esindajatena politseiametnikke ja sõdureid ning institutsioone, mida seostatakse islami solvamisega. Olenevalt ründaja oskustest ja vahenditest võidakse kasutada ka ise valmistatud lõhkekehi ja mürkaineid. Erinevalt varasemast ei kasutata Euroopas praegusajal enesetapurünnakuid. Muutus viitab alalhoidlikule rünnakute korraldamise põhimõttele, mis võimaldab eduka soorituse korral toime panna uusi rünnakuid.

Islamistlik terrorism ja selle toetajad asuvad eelkõige riikides, kus käib relvakonflikt, kuid ka riikides, kus konfliktipiirkonnad on lokaalse tähtsusega, nagu näiteks Põhja- ja Kesk-Aafrika riikides, Kesk- ja Kagu-Aasias. Rünnakute korraldamine lääneriikide inimeste ja huvide vastu on üks sealsete organisatsioonide eesmärkidest. Nimetatud rünnakute võimalikkust tuleb arvestada nendes riikidesse ja piirkondadesse reisimisel.

Süürias ja Iraagis on terroriorganisatsioonide kontrolli all olevate alade tagasivallutamisega kaasnenud tuhandete isikute kinnipidamine. Kõik neist ei pruugi olla otseselt osalenud lahingutegevuses, kuid on kaasa aidanud terroriorganisatsioonide eesmärkide saavutamisele. Jätkuva sõjategevuse ja relvakonfliktide tõttu ei ole tagatud nende isikute kinnipidamine, aegumatute inimsusvastaste ja sõjakuritegude menetlemine.

Süüria, Iraak ja Türgi soovivad kinni peetud teiste riikide kodanikest džihadistide³⁷ ja nende perekondi tagasi saata päritoluriikidesse. Nende hulgas on terroriorganisatsioonide võitlejate naised ja lapsed, kes on elanud aastaid terroriorganisatsioonide ideoloogia kohaselt ning kujutavad endast tagasipöördumise korral pikaajalises vaates ohtu. Nad on üldjuhul radikaliseerunud, manipuleeritavad ning värvatavad terroristlike rünnakute korraldamiseks või terrorismi toetamiseks. Daesh

on ka oma propagandas kirjeldanud tagasipöördujaid kui džihadistide uut põlvkonda lääneriikides. Tagasipöördumisel kogukonda sulandumise ebaõnnestudes võivad taas radikaliseeruda ka need, kes on hakanud oma varasemaid valikuid kahetsema. Lääneriikidel on nende inimeste tagasivõtmisel kohustus tagada oma elanike julgeolek ning turvalisus. Taasühiskonnastamise protsess on edukas ainult juhul, kui seda soovivad ka tagasipöördujad.

Maa-aladest ilmajäämise tagajärjel pole Daeshi propaganda enam nii haarav välisvõitlejate värbamiseks, kuid radikaliseerumise ja rünnakute korraldamise inspireerimise mõju jätkub. Terroriorganisatsioonid kasutavad sotsiaalmeedia platvorme, milles sisu kõigiti peidetakse. Selle avastamine on julgeolekuasutustel raske. Sotsiaalmeedia lehti ja andmeedastuse lahendusi³⁸ haldavad ettevõtted on ise astunud vajalikke samme islamistliku propaganda ning terroristlike rünnakute korraldamise juhtnööride leviku piiramiseks.

Terrorismi ennetamiseks tuleb piirata radikaalse islami propaganda levikut ja mõju ning selle kaudu potentsiaalsete ründajate arvu. Julgeolekuasutuste kõrval on oluline roll ühiskonnal tervikuna ning kõigi vastavate ametkondade eesmärgipärasel töötl. Radikaliseerumise tingivad suuresti äärmusislami levitajad ja värbajad. Juhtumite analüüsimisel on sageli tuvastatud mõttekaaslaste otsimine ja seeläbi võrgustiku hargnemine. Lääneriikide sammud piiriületuste kontrolli tugevdamisel, rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamisel, internetis terroristliku propaganda piiramisel ning paljudes muudes valdkondades aitavad otseselt säästa inimesi.

Radikalseerumise ja terrorismi tõkestamine Eestis

Eestis on terrorismivastase võitluse peavastutaja Kaitsepolitsei amet. Keskendume valdavalt ennetusele, luues kaitsemehhanisme ja heidutusmeetmeid, mis teevad Eesti terroristidele ebamugavaks sihtmärgiks ning piiravad nende võimalikku tegevusvabadust.

Terroriohu tase Eestis on jätkuvalt madal, mis tähendab, et rünnaku toimepanemise tõenäosus on küll väike, aga mitte olematu. Arvestades terroristide rünnakumeetodit, kus kasutatakse soodsat juhust ja vahendite kättesaadavust, ei ole võimalik ohtu üheski demokraatlikus riigis täielikult välistada. Eestis terroriorganisatsioonide ei tegutseda ja siin pole ka ühelgi terroriorganisatsioonil tugipunkti. Samas ei ole Eesti kõrvale jäänud rahvusvahelise terrorismi mõjust: Eestist on Süüriasse terroriorganisatsiooni võitlejaks läinud üks inimene ning kaks isikut on süüdi mõistetud islamistliku terrorismi toetamises. Samuti on Eesti elanikud hukkunud ning kannatada saanud terrorirünnakutes välismaal. Rahvusvahelise terrorismi vastase võitluse toetajana on Eesti terroriorganisatsioonide vaateväljas, kuid mitte peamiseks sihtmärgiks.

Tuletame meelde, et terroriohu vaates mõjutavad Eestis turvalisust mitte ainult Eestis radikaliseerunud, vaid ka Eestit külastavad radikaliseerunud inimesed. Kaitsepolitsei on tuvastanud parkümmend Eestis elavat või Eestiga tihedalt seotud inimest, kes edasi radikaliseerudes võivad kujuneda ohuks avalikule korrale ja riigi julgeolekule.

Hetkel peetakse Euroopa riikides radikaliseerumise peamiseks põhjustajateks interneti vahendusel levivat terroristlikku propagandat ja radikaalse islami järgijate sihipärast mõjutustegevust. Euroopas põhjustab probleeme radikaliseerumine vanglates. Süüdi on mõistetud sadu terrorikuriteo kavandajaid ja korraldajaid. Vanglas viibimise ajal ei ole nad üldjuhul oma veendumustest loobunud, pigem radikaliseerinud seal teisi kinnipeetavaid. Vanglast vabanedes kujutavad need isikud suure tõenäosusega ohtu edaspidigi. Oleme küll tuvastanud ka Eesti vanglastes üksikuid radikaliseerumise ilminguid, kuid esialgu see on veel väike mure.

Meie peamine terrorioht on radikaliseerunud isiku iseseisev või väikeses grupis terroriakti korraldamine. Euroopas toimunud terrorirünnakute korraldajate taustas eristub kaks põhiprofiili:

- ühiskonda mittesulandunud sünnijärgselt islami taustaga isik,
- iseradikaliseerunud konvertiit.

Islamistliku terroriohu puhul tulekski tähele panna islamisse pöödunuid (konvertiidid ehk usuvahetajad), kes on iseäranis rangelt islamistlikku maailmavaadet järgima asunud. Oma äärmuslikkuses tõlgendavad nad islamit moel, millega enamik islamiusulisi kuidagi nõus poleks, ning lähevad sedasi tugevasse vastuollu tänapäevase eluviisi ja väärtustega. Radikaliseerumise protsess on individuaalne – see võib olla pikk ja kesta aastaid, kuid on ka juhtumeid, kus isik radikaliseerub ja muutub ohtlikuks pelgalt kuudega.

Terrorikuritegude ennetamiseks on vaja tõsta teadlikkust radikaliseerumisest kui nähtusest ja ühiskondlikust probleemist. Paraku tuleb olla valmis reageerima nii operatiivteenistuste kui ka sotsiaalne ohvriabi tasandil.

Välisvõitlejad ja konfliktipiirkonda reisijad

Eestiga on seotud parkümmend isikut, kes on viibinud või viibivad Süüria-Iraagi konfliktipiirkonnas. Nende Eestisse naasmise soov ei ole välistatud seoses lahingutegevusega piirkonnas, mis oli varem terroristide kontrolli all. Kuigi välisvõitlejate liikumine nimetatud konfliktipiirkonda on vähenenud, on Eestis isikuid, kes on astunud viimasel paaril aastal reaalseid samme sinna suundumiseks. Julgeolekuteenistuste koostöös isikute kohalejõudmine tõkestati. Juhtumid on erakordsed, kuna teistest Euroopa riikidest konfliktitsooni lahkunud isikud pigem pöörduvad kodumaale tagasi.

Nii nagu varasematel aastatel tuvastas kaitsepolitsei 2019. aastal ligi 50 äärmusliku islami ja terrori-

organisatsioonidega seotud isikut, kes saabusid Eestisse või siitkaudu liikusid. Eestit külastavad regulaarselt fundamentaalset islamit propageerivate organisatsioonide esindajad, kuid nende tegevus Eestis ei ole soovitud mõju saavutanud. Tegu ei ole rahvusvaheliselt kriminaalkorras tagaotsitavate isikutega.

Enne Eestist reisima minekut soovitame tutvuda külastatava riigi olukorraga ning olla kohapeal tähelepanelik. Mõistlik on vältida konfliktipiirkondi, kus kohalik riigivõim ei pruugi olla võimeline tagama piisavat kaitset. 2019. aastal ei esinenud juhtumeid, kus Eesti eraisikud oleks välismaal terrorikuriteo ohvriks langenud. Juulis 2019 aga ründasid džihadistid Malis Gao sõjaväebaasi, kus asusid Eesti kaitseväge missiooni sõdurid. Rännakus sai vigastada viis meie sõdurit.

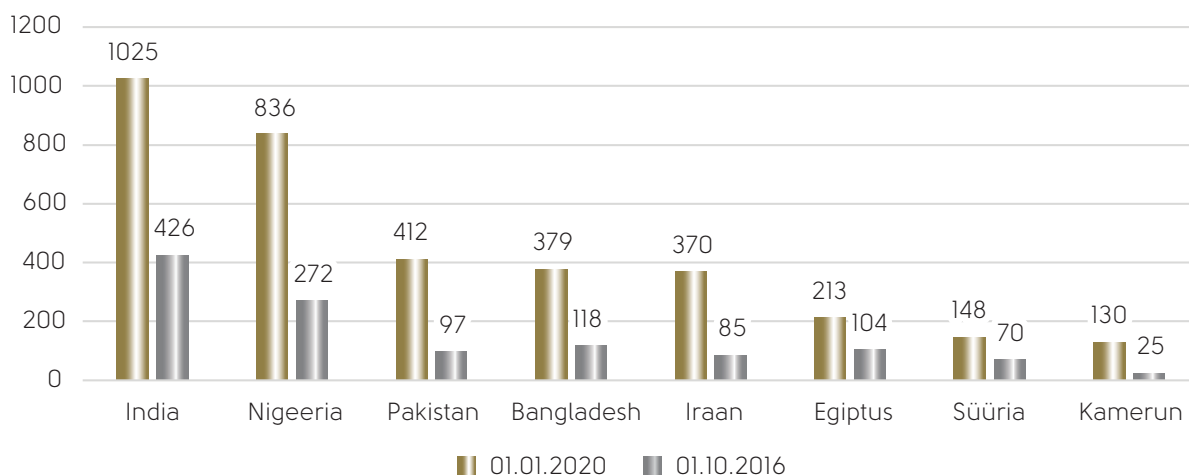
Rahvusvahelise terrorismi seisukohalt riskiriikidest pärit isikute arvu suurenemine Eestis

Eestis on oluliselt suurenenud rahvusvahelise terrorismi seisukohalt riskirühma kuuluvatest riikidest pärit elanike arv. Oleme järjest rohkem avatud rahvusvahelisele mõjule majanduslike ja isiklike kontaktide tõttu. Riskiriikideks loeme neid, kus asuvad islamistlike terroriorganisatsioonide kontrollitavad piirkonnad või võitlusvõimelised

üksused, mis on islamistliku riigikorraldusega või on neis levinud fundamentaalne islam. Islamistliku ideoloogia alusel üles ehitatud ühiskonnakorraldus läheb vastuollu lääneliku universaalsel inimõigustel ja vabadustel ning ilmalikel seadustel põhineva ühiskonnakorraldusega. Suurem tähelepanu seesugustest riikidest pärit inimeste vastu johtub eesmärgist takistada riigi julgeolekule ohtlike inimeste saabumist Eestisse. See on vajalik radikaliseerumise ennetamiseks, terrorismi toetamise tõkestamiseks ja samuti rünnaku korraldajate värbamiste ärahoidmiseks.

Eesti suhteliselt väikese moslemikogukonna ja riigi majandusliku olukorra tõttu ei olnud Eesti taasiseseisvumise järgse esimese kümnendi jooksul riskiriikide kodanikele kuigi atraktiivne. Olulist rolli mängis tõik, et Eesti ühines Schengeni viisaruumiga alles 2007. a lõpus. Viimaste aastate jooksul oleme näinud senise transiidiriigi rändes olulist muutust. Eestisse rännet on mõjutanud 2014. a alanud muutused maailmas, mis on seotud Põhja-Aafrika, Lähis-Ida ja Kesk-Aasia riikidega. Eesti majanduslik olukord on paranenud ja nõudlus tööjõu järele suurenenud. Muutused rändega seotud õigusaktides lihtsustasid ning kiirendasid elamise ja töötamise õiguse saamise võimalusi. Oma mõju oli kõrghariduse reformilgi. Kõik eelnimetatud asjaolud kogumina, päritoluriikide tõukefaktorid ja Eesti tõmbe-faktorid, on kujundanud Eesti rände sihtriigiks.

Riskirühma riikide esikaheksa sisserändajate arvu järgi

Eesti moslemikogukonna suurenemist mõjutab otseselt uussissirändajate arv. Tõuseb riskirühma riikidest pärit isikute taotletud Eesti elamislubade, viisade, aga ka e-residentide hulk. Viimase 3 aastaga on vaadeldavatest riikidest pärit Eestis elavate inimeste arv suurenenud üle kahe korra, täpsemalt 112%. Riskirühma riikide kodanike viisataotlusi Eesti külastamiseks esitati 2019. aastal 20629. Viimase 3 aastaga on kasv olnud 187%. Kogukondade määrgatav suurenemine suurendab konservatiivse ja radikaalise islami organisatsioonide huvi Eesti vastu. Suuremate kogukondade teke võib paratamatult kaasa tuua kogukonniti eraldumise ja avatuse vähenemise. Kogukondade enesesse sulgumine vähendab lõimumise tõenäosust ning võib suurendada radikaliseerumist. Eesti tavade mitteaktsepteerimisele võib järgneda oma maailmavaate pealesurumine vägivallaga. Vähendamaks probleeme lõimumise ja tõmbepiirkondade kujunemisega, on oluline rände-, lõimumis-, tööhõive- ja hariduspoliitika kujundamisel arvestada võimalike julgeolekuohtudega.

Terrorismi rahastamise ennetamine

Süüria ja Iraagi konfliktipiirkonnas tegutsevad islamiaärmuslikud terroriorganisatsioonid on kaotanud märkimisväärse osa oma kohapealsetest sissetulekuallikatest, mistõttu otsivad rahastust kaugemalt. Teiste hulgas kasutatakse selleks Euroopa moslemikogukondi ning mittetulundusühinguid. Üleskutseid džihadistide ning nende konfliktipiirkondades viibivate perekondade toetamiseks levitatakse enamasti sotsiaalmeedias ning suhtlusrakendustes. Anonüümsusele lootes kogutakse toetusi ka virtuaalvääringu vahendajate abil. Eestis on väljastatud üle tuhandele ettevõttele tegevusluba virtuaalvääringu teenuste osutamiseks.

Koostöös rahapesu andmehürooga oleme uuendanud riski- või kahtlusepõhiseid indikaatoreid, mis aitavad paremini kindlaks määrata terrorismi rahastamise kahtlusega tehinguid ning neist teada anda. Seni tuvastatud Eestiga seotud finantstehingud pole veel andnud alust kaitsepolitseil nende suhtes kriminaalmenetlust alustada.

Moslemimaailmas levib ülatoodud juhish (heakskiit *fatwa*). Nimetatud juhish avab alltoodud selgituses dr Shaker Abuhatab Jordaaniast, kes hindab islami seadustega kooskõlas olevaks *dagcoin*'i virtuaalvääringu, mida pakuvad ka Eesti ettevõtted. Terrorismivastase võitluse seisukohalt on see tähelepanuväärne, kuna suurendab tõenäosust, et Eestiga seotud virtuaalvääringut hakatakse kasutama terrorismi rahastamisel.

نبذة عن عملة الداغكوين الرقمية

لقد حصل تطور كبير في مجال العملات الرقمية الإلكترونية وظهر منها مئات بل آلاف العملات الرقمية ومما ظهر مؤخراً في شهر آذار من عام 2018 م الإصدار الرسمي لعملة الداغكوين (DAGCOIN)، وهي عملة إلكترونية مشفرة تم إنشاؤها باستخدام تقنية سلسلة الداغ- تشين (Dag-chain) التي حازت على براءة اختراع دولية، وهذه التقنية متطورة أكثر من البلوك- تشين (Block-chain) التي تخدم عمليات العملات الرقمية وبالأساس عملة البيتكوين.

من مميزات وخصائص عملة الداغكوين DAGCOIN :

1. أنها عملة رقمية قانونية مخصصة بشكل رسمي حيث تأسست وسجلت رسمياً في دولة إستونيا الأوروبية.
2. عدد عملاتها المطروحة للاكتتاب 9 مليار داغكوين. وقد تم بيع حوالي 2 مليار حتى إعداد هذه الدراسة، وذلك من خلال الشركة المسؤولة عن تسويق وتوزيع عملة الداغكوين وهي شركة (سكسس فانتوري) (Success Factory).
3. تمتلك منصة صرافة خاصة ومخصصة رسمياً في دولة إستونيا تسمى سوايبيكس (Swipex).
4. توثق حساباتها لدى شركة (Onfindo) وهي شركة عالمية متخصصة بإدارة المخاطر وبرامج منع الاحتيال وتوفير الحماية للمساهمين ومراقبة مكافحة غسيل الأموال.

Peame rääkima ka e-residentsuse programmi varitsevatest riskidest. E-residentide hulgas on märkimisväärne huvi anonüümsust pakkuva virtuaalväeringute valdkonna vastu. E-residentsuses nähakse Schengeni viisa saamise võimalust, mistõttu selleks kasutatakse mitmesuguseid skeme. Riskirühma riikides on endiselt probleemiks taotlejate taustakontroll. Kaitsepolitsei on tuvastanud e-residentsuse taotlejate hulgast isikuid, kes on seotud äärmusluse ja terrorismiga. Enamiku nende riikide ja Eesti vahel õigupoolest puudub justiits-, korrakaitse- ja julgeolekualane toimiv koostöö. Nimetatud asjaoludega arvestamata jätmine tooks kuritegevus- ja julgeolekuohtude kõrval mainekahju e-residentsuse programmile, Eesti majandusruumile ja riigile üldisemalt.

Terrorismiohuga seotud muude riskide maandamine

Viimaste aastate rahvusvaheline kogemus on näidanud, et terroristlikel motiividel tegutsevad grupid või üksikisikud eelistavad tsiviilühiskonna ründamiseks kasutada käepäraseid vahendeid – sõidukeid ning külmi- ja tulirelvi. Olgugi et lõhkeainete kättesaadavus on suuresti õiguskaitseasutuste töö tõttu järjest raskem, pole terroristide huvi nende kasutamise vastu kadunud. Kaitsepolitsei amet kogub teavet lõhkeaine ja tulirelvade ebaseadusliku käitlemise kohta ning uurib vastavaid kuritegusid.

Suurim lõhkematerjalide käitlemisega seotud õnnetus Eestis toimus juunis 1936 Männiku laske- ja moonavabrikus. Kokku hukkus plahvatuses ligi 60 inimest. Sündmust uuris kaitsepolitsei (tollal poliitiline politsei) ning algselt kahtlustati, et tegemist on poliitilise terroriaktiga. Juurdluse lõppedes tunnistati sündmus siiski õnnetusjuhtumiks.

Praegu saame keskenduda plahvatuste ennetamisele ning ebaseadusliku lõhkeaine tsiviilkäibest kõrvaldamisele. Euroopa tasemel on lõhkeainetega seonduv prioriteetne just terrorismi ennetamiseks. 20. juunil 2019 jõustus Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus 2019/1148 lõhkeainete lähteainete turustamise ja kasutamise kohta. Kontroll lähteainete üle muutub seeläbi karmimaks: määruse eesmärgiks on piirata nende kättesaadavust üldsusele ning reguleerida kahtlastest tehingutest teavitamist. Senine regulatsioon polnud paraku piisav ebaseadusliku tegevuse tõkestamiseks.

Hoolimata aastate jooksul suure kõlapinnaga kuritegude uurimistest, rööbiti ennetava selgitustöö ja koostööpartnerite loovutuskampaaniatega, jagub igasse aastasse lõhkeaine ebaseadusliku käitlemise kriminaalmenetlusi ning kohtuotsuseid. Olgu see ajendatud vihavaenust, kättemaksusoovist, majanduslikust kasust, kinnisideest või hoopiski haiglasest kogumismaaniast – tegu on sõna otseses mõttes plahvatusohtliku tegevusega õigusrikkujale endale ning kõigile ja kõigele ümbritsevale.

Loata relvade või lõhkeaine valdajad:

1920. aastal arreteeritud 8 isikut,
1921 – andmed puuduvad,
1922 – 8 isikut, 1923 – 5 isikut,
1924 – 13 isikut.³⁹

Märkimisväärse erandina oli 2019. aastal konfiskeeritud lõhkeaine hulk viimase kahekümne aasta üks suurimaid. Valdav osa sellest pärineb ühes kriminaalasjas tehtud läbiotsimistelt ning on seotud aasta lõpus kinni peetud isikutega, kes ebatervest huvist II maailmasõja aegset lahingumoota kogusid ja lõhkeainetega väga ohtlikult eksperimenteerisid.

Demineerimiskeskus koostöös Kaitsepolitsei ameti ja Riigiprokuratuuriga on alates 2008. aastast korraldanud lõhkematerjali loovutuskampaaniaid. Inimesed saavad uurimist kartmata igal ajal vabatahtlikult ära anda plahvatusohtlikud esemed.

Olulisemad lõhkeainega seotud juhtumid 2019

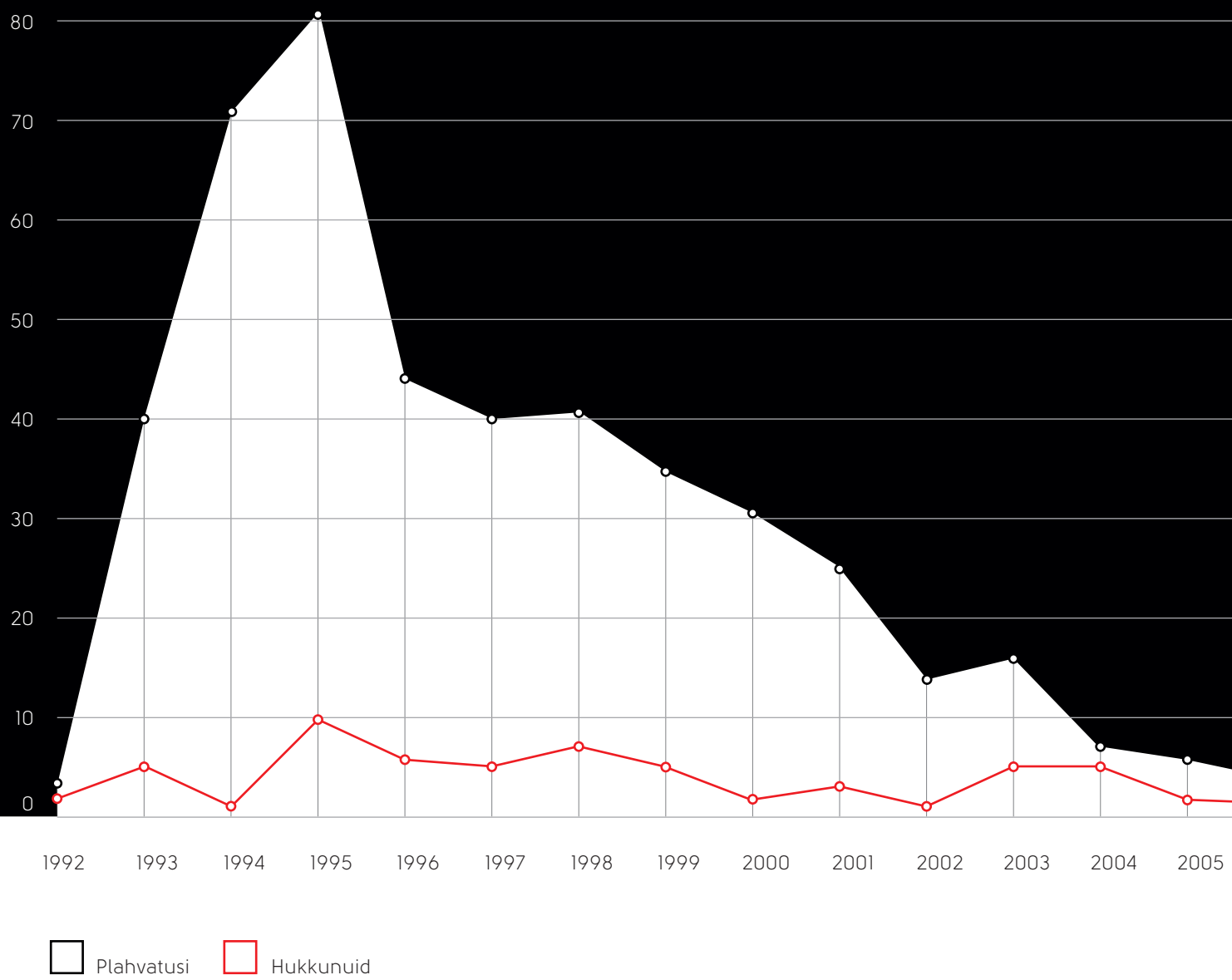
13. juunil 2019 sai Päästeamet väljakutse Mustamäe tee kortermajja, kuna elanikud nägid aknast kerkivat tumedat suitsu. Korterrisse, kust see lähtus, ei tahtunud päästeametnikke esialgu sisse lasta, kuid järjekindlalt ja tähelepanelikult tegutsenud päästjatel tekkis põhjendatud kahtlus, et tegu oli ohtliku

aine veelgi ohtlikuma ebaseadusliku käitlemisega – trotüüli üritati kuivatada köögipliidil. Kahtlusest informeeriti kaitsepolitseid, kes alustas kriminaalmenetluse Oleg Ermolenko suhtes KarS § 415 lg 1 alusel. Mees peeti kinni ning tema kodust konfiskeeriti lõhkeseadmed ja lõhkeaine. Mitmed ained ja esemed olid plahvatusohtlikud ning demineerimiskeskus viis need otsekohe hävitamisele. Ermolenko valdusest võeti kokku ära üle 200 kg lõhkeainet, 10 kg lõhkeainelaenguid, sadu esemeid lahingumoota ja tulirelvade olulisi osi. Kohus tunnistas kokkuleppemenetluses Oleg Ermolenko süüdi ning mõistis talle liitkaristuseks mitme KarS paragrahvi alusel 8 aastat vangistust, lisaks tuleb tal hüvitada menetluskulu rohkem kui 42 000 eurot.

10. septembril 2019 peeti kahtlustatavana kinni Urmas Piht ja tema kodust Õismäe teelt leiti väga suur kogus ohtlikke lõhkekehi ja lõhkematerjali. 30. oktoobril peeti sama kriminaalasja raames kahtlustatavana kinni veel kaks meest, kellelt võeti mõlemalt ära hulk lõhkematerjali.

2019. a teises pooles aset leidnud „musta arheoloogia“ juhtumid on elavaks tõestuseks, kui suureks võivad küündida ebaseadusliku lõhkeaine kogused, mida sellised inimesed aastate vältel kokku korjavad. Tuletame meelde, et lõhkeaine vabatahtlik loovutamine ei too endaga kaasa mingit karistust. Küll aga on elu näidanud, et ebaseaduslikult käitlemisel tabatuna ootab süüdlasi kohtus karm karistus.

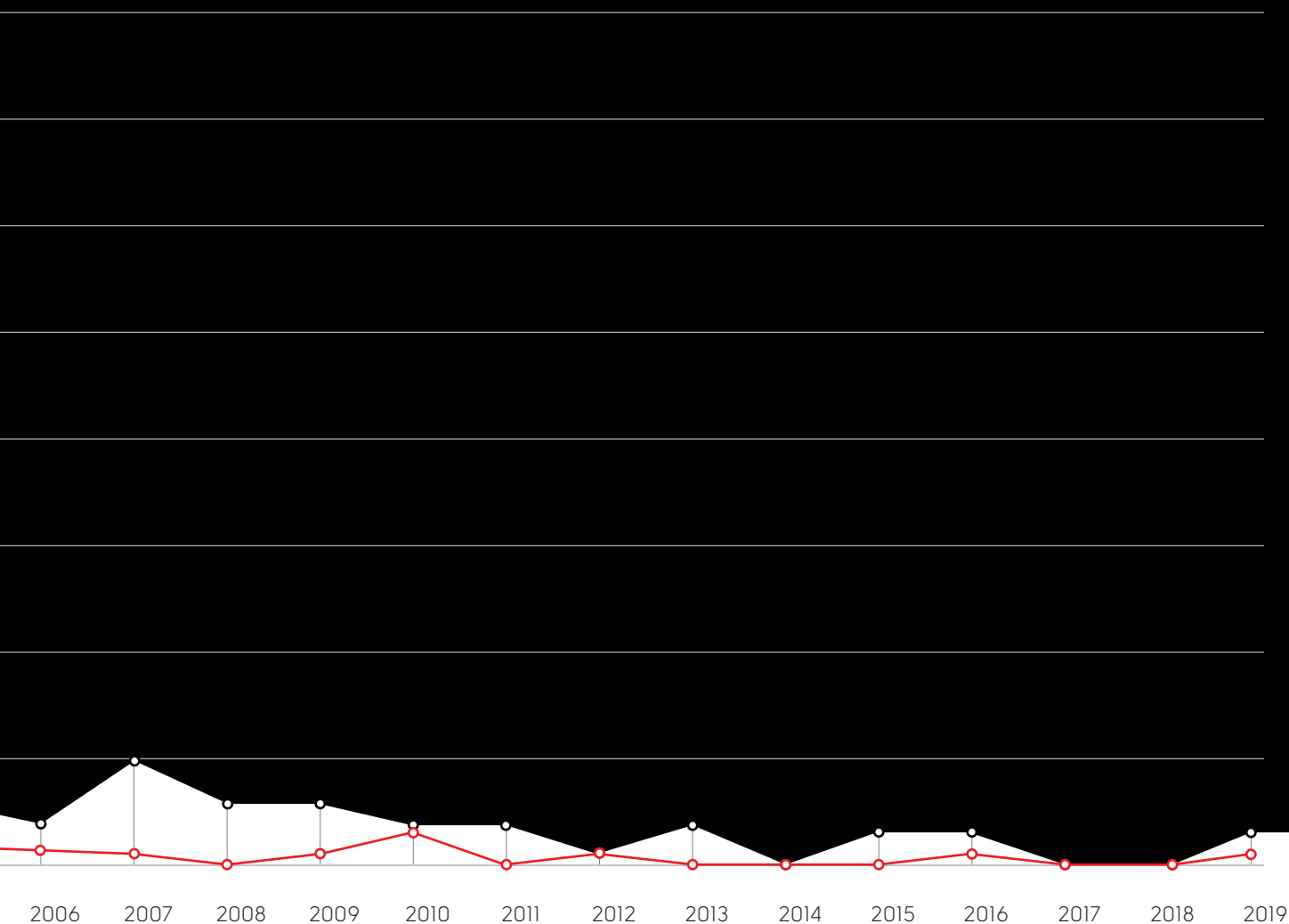

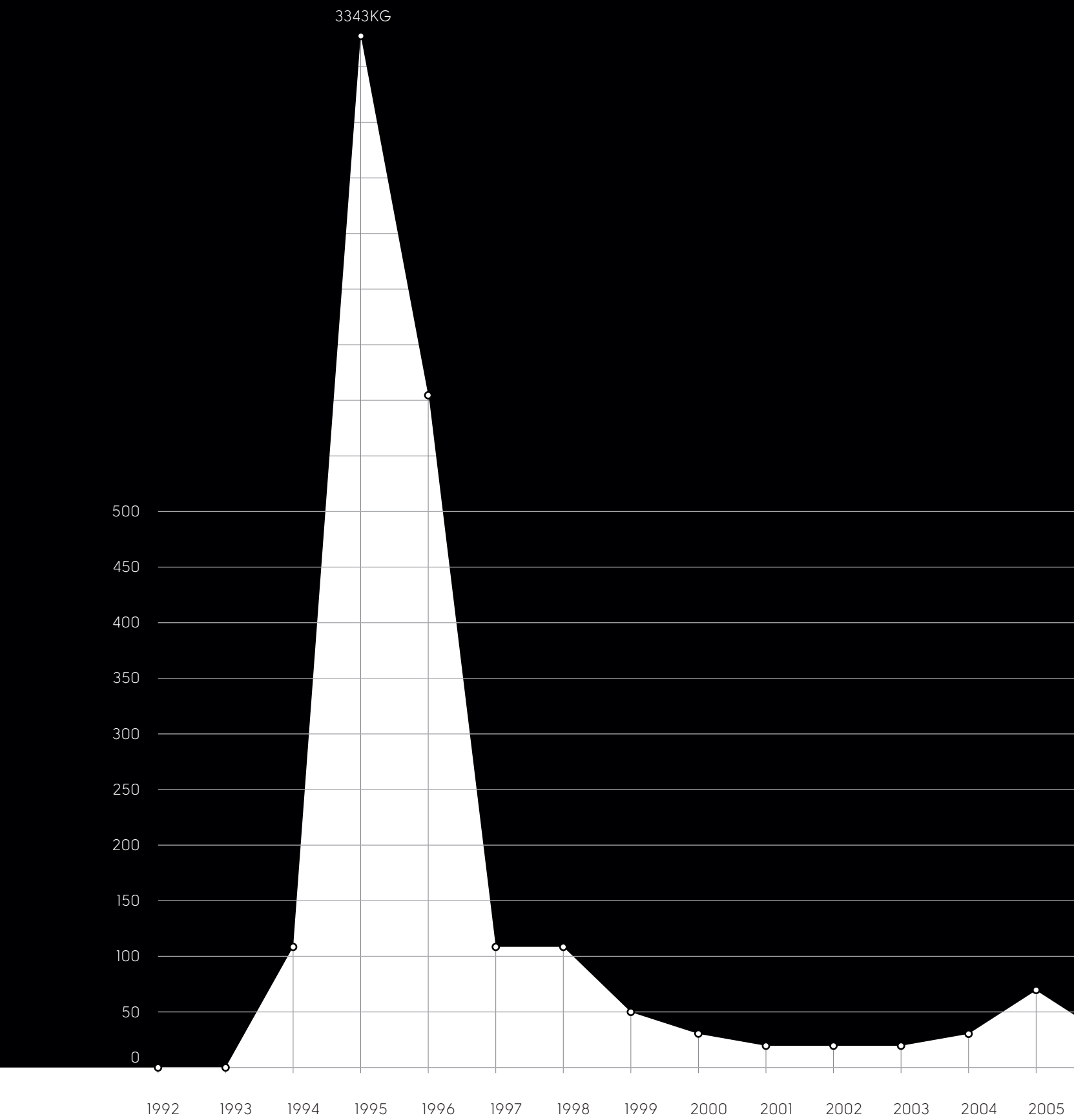

LÕHKEAINE PLAHVATUSED JA NENDES HUKKUNUD

Viimase paari aastakümne jooksul on lõhkeainega seotud kuritegude raskuskese plahvatuselt liikunud lõhkeaine ebaseaduslikule käitlemisele ning üksikute eranditega on ebaseaduslikus käibes avastatava lõhkeaine ja lõhkeseadmete kogused aasta-aastalt kahanenud. Ajastu märkina on minevikku jäänud lõhkeaine kasutamine

enesetappudeks, arvete klaarimiseks ja hirmutamiseks, näiteks kriminaalses ringkonnas tekkinud konfliktides ja kuritegelike grupeeringute rivaalitsemisses. 2019. aastal toimus 3 lõhkeaine ebaseadusliku käitlemisega seotud plahvatust, millest ühes hukkus inimene

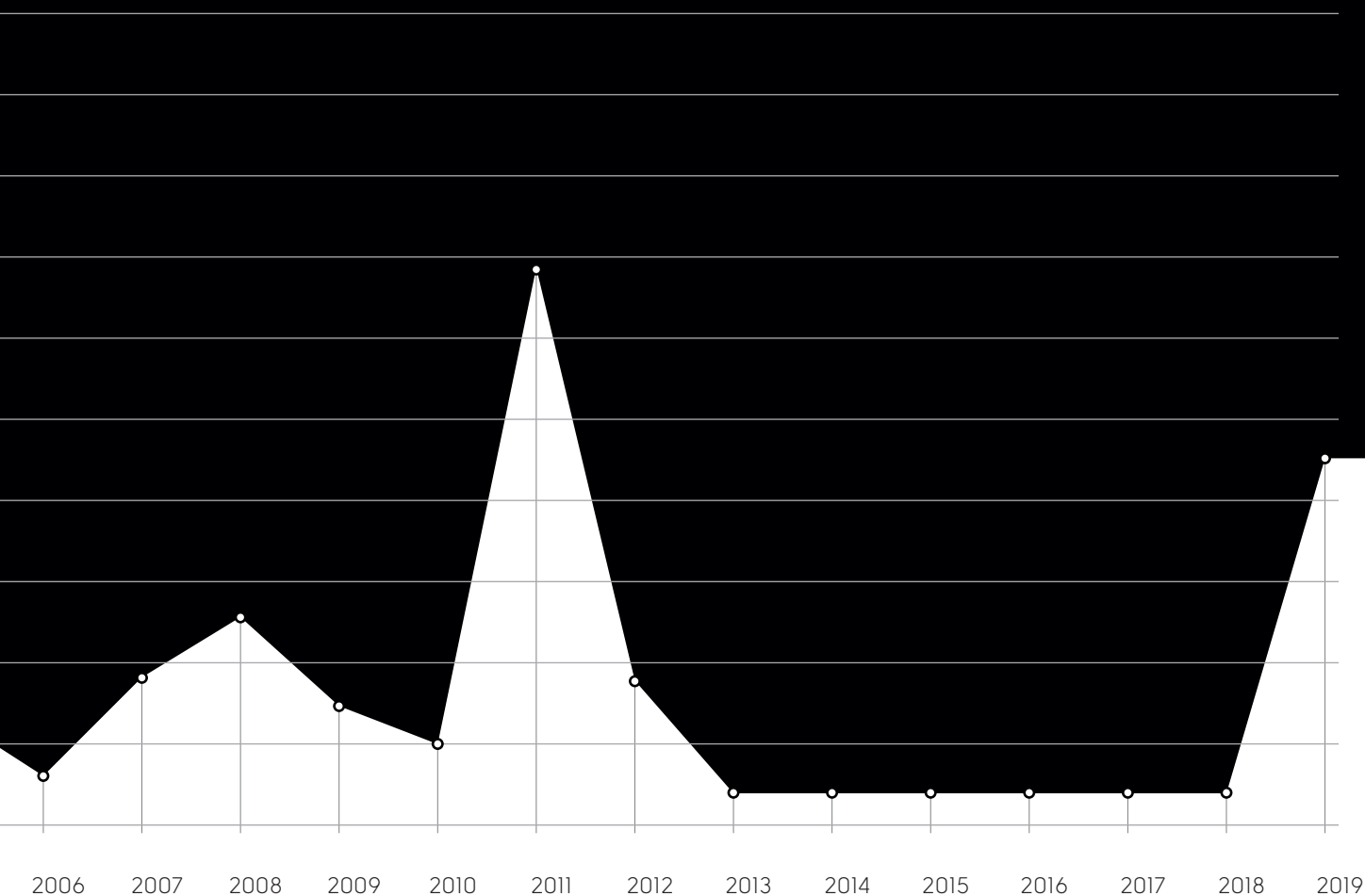

KG

KAITSEPOLITSEI POOLT ÄRA VÕETUD LÕHKEAINE

Märkimisväärse erandina oli 2019. aastal konfiskeeritud lõhkeaine hulk viimase kahekümne aasta üks suurimaid. Valdav osa sellest pärineb ühes kriminaalasjas tehtud läbiotsimistelt ning

on seotud aasta lõpus kinni peetud isikutega, kes ebatervest huvist II maailmasõja aegset lahingu-
moona kogusid ja lõhkeainetega väga ohtlikult eksperimenteerisid.

Kurjategijaltelt 2007. a ära võetud sadakond püstolkuulipildujat.

28. novembril 2019 tunnistas Harju Maakohus süüdi Eesti kodaniku Anton Andrianovi, kes 2018. a vältel üritas Maardu linnas müüa ligi 600 g militaarotstarbelist lõhkeainet trotüüli. Kokkuleppemenetluses mõistis kohus talle liitkaristuseks KarS § 414 lg 2 p 2 järgi 6 aastat vangistust.

Rahvusvahelise relvakaubanduse vastu võideldes püüame ära hoida relvade sattumise terrorikuritegusid toime panevate gruppide ning üksikute kurjategijate kätte. Läbi aastate on probleem olnud tsiviilkaibes lubatud laskekõlbatute relvade taas töökorda seadmine. 2017. a jõustus paljuski tänu Eesti initsiatiivile Euroopa Liidu direktiiv⁴⁰, mis karistas akustiliste relvadega⁴¹ seotud regulatsiooni.

Strateegiliste kaupadega ebaseadusliku kauplemise tõkestamine

Läänemaailma idapiiril on meie rahvas ekspordikontrolliga kokku puutunud juba keskajal, mil tuumarelva komponentide või tankide asemel peeti strateegiliseks kaubaks näiteks hobuseid. Hobuste väljavedu Liivimaalt püüti reglementeerida ning teadaolevalt esimesed näited pärinevad juba 13.-14.

sajandist, mil paavst keelas Liivimaa asukatel vedada venelastele hobuseid, relvi ja toiduaineid.⁴²

1920. aastal arreteeris kaitsepolitsei 10 salakaubavedajat, 1922 ja 1923 kokku 5 isikut (1+4).⁴³

On teada, et 1923. a mais anti kaitsepolitsei regionaalsetele üksustele ülesanne pöörata senisest enam tähelepanu salakaubandusele, kuid näiteks loata relvade ja lõhkeainete valdajate püüdmine ei kuulunud tol ajal kaitsepolitsei ülesannete hulka.⁴⁴

Ekspordikontrolli mõistet tuntakse külma sõja järgest ajast, mil lääneriigid moodustasid ühtse rinde paariiriikide vastu, et ennetada tehnoloogilist võidurelvasutust ning suuremahulisi sõjalisi konflikte tulevikus. Proliferatsiooni ehk massihävitusrelvade leviku vastane võitlus on üks kaitsepolitsei ülesannetest. Eesti ametkondadel lasub vastutus tagada meie riiki läbivate tehingute seaduslikkus. On oluline, et Eesti kaudu ei liiguks sõjaline või kahetise kasutusega kaup sanktsioonialustesse riikidesse ega terrorirühmitiste kätte.

Keelatud kaupa üritatakse sihtriiki transportida nii salakaubana kui ka ametlikke ekspordikanaleid pidi. Just viimast silmas pidades on väga oluline Välisministeeriumi juhtimisel tegutseva strateegilise kauba komisjoni töö, mille liikmeks on ka kaitsepolitsei. Komisjon kontrollib enne loa väljastamist nii impordi, ekspordi kui ka transiidi litsentside taotlustes esitatud andmete õigsust, kauba lõppkasutaja andmeid ning konsulteerib vajaduse korral rahvusvaheliste partneritega. Komisjonile edastatud taotluste arv on aasta-aastalt kasvanud ning võrreldes näiteks 2004. aastaga on see peaaegu neljakordistunud.

Sõjalised kaubad on näiteks: relvad, laskemoon, miinid, raketikütused ja mürkide lähteained, aga ka sõjaliseks kasutuseks loodud langevarjud, infrapunavarustus, tarkvara jms.⁴⁵

Kahetise kasutusega kaupu on võimalik kasutada nii sõjaliseks kui ka tsiviilotstarbeks. Siia kategooriasse kuuluvad näiteks kindlate omadustega sulamid, tootmiseseadmed ja kemikaalid, aga ka teatud treipingid, elusviirused, laserid, navigatsiooniseadmed.⁴⁶

Kaitsepolitsei pöörab tähelepanu Eestis KBRT (keemia-, bio-, radioaktiiv- ja tuumamaterjali) valdkonnas tegutsevatele isikutele ja ettevõtetele, vältimaks ebaseaduslike komponentide ja teabe jõudmist illegaalsesse käibesse. Valedesse kättesse sattunud seadmed või tehnoloogia on ilmselge oht Eesti julgeolekule.

Riigikaitseobjektide kaitse

Riiklikult oluliste objektide haavatavusega võib kaasneda oht põhiseadusliku korra püsimisele. Seda koges Eesti valitsus juba 1924. aasta 1. detsembri riigipöördekatse ajal, mil Nõukogude Liidust organiseeritud mässulised üritasid riiklikult olulisi objekte hõivates võimu üle võtta.⁴⁷

Terrorismivastases võitluses on oluline riigisisene ennetustöö. Võimalike rünnakute ennetamiseks ja ohtude maandamiseks hoiab kaitsepolitsei oma tähelepanu riigisiselt kindlaks määratud riigikaitseobjektide turvalisusel. Ennetustöö eesmärgiks on maandada tuvastatud riske ja vähendada rünnakuga kaasnevat negatiivset mõju.

Riigikaitseobjekti valdajad on kohustatud koostama objektipõhise riskianalüüsi ja turvaplaani, kus näidatakse ära objekti olulised ja asjakohased ohud ning planeeritakse nende maandamiseks võimalikud meetmed. Osal objektidel on korraldatud turvõppused.

Teatud füüsilised, tehnilised ja protseduurilised meetmed võivad objektidel kaasa tuua piirangud ning kohustusi töötajatele, milleta pole võimalik saavutada turvalisust. Kandev roll turvalisuse tagamisel on objekti valdajal, kes peab vajaliku kaitse korraldama ja meetmete asjakohase rakendamise järele valvama.

Kriisireguleerimine

Kaitsepolitsei ameti ülesandeks on ennetada ja olla valmis reageerima ning juhtima rünnakuriskist tulenevate ohtudega seotud sündmuste lahendamist, mis on sätestatud Kaitsepolitsei ameti uurimisalluvuses olevate süütegudena.

Hädaolukord on sündmus või sündmuste ahel või elutähtsa teenuse katkestus, mis ohustab paljude inimeste elu või tervist, põhjustab suure varalise kahju, suure keskkonnakahju või tõsiseid ja ulatuslikke häireid elutähtsa teenuse toimepidevuses ning mille lahendamiseks on vaja mitmel asutusel või nende kaasatud isikutel kiirelt ja kooskõlastatult tegutseda, rakendada tavapärasest erinevat juhtimiskorraldust ning kaasata oluliselt rohkem isikuid ja vahendeid.

Kriisivalmiduse oluline osa on valdkonnapõhiste õppuste ja koolituste korraldamine.

Kaitsepolitsei amet kui terrorismisündmuste lahendamise juhtiv asutus korraldas 19. septembril 2019 riigisisese kriisireguleerimisõppuse KBRT2019. Õppusel mängiti läbi keemia-, bio-, radioaktiiv- ja tuumamaterjaliga (KBRT ehk inglise keeles CBRN) seotud sündmuse lahendamine. Kaitsepolitsei ametil tuleb ennetada ja olla valmis reageerima ning juhtima rünnakuriskist tulenevate ohtude maandamist. Oht, et terroristid on võimelised rünnakuks kasutama keemia-, bio-, radioaktiiv- või isegi tuumamaterjali, ei ole seoses sõjaliste konfliktikolletega kadunud ning piiratud mahu on neil rünnakuks olemas teadmised, kogemused ja vahendid.

Õppuse tähtsamateks eesmärkideks olid riigisisese koostöö harjutamine ja reageerivate asutuste olukorrateadlikkuse tõstmine KBRT valdkonnas. Õppus toimus ELi sisejulgeolekufondi politseikoostöö, kuritegevuse tõkestamise ja kuritegevuse vastu võitlemise, kriisihje rahastuse ning Siseministeeriumi kaasfinantseeringu toel.

Kaitsepolitsei amet kaasas 10 riigiasutust (Siseministeerium, Politsei- ja Piirivalveamet, Sisekaitseakadeemia, Päästeamet, Keskkonnaamet, Terviseamet, Veterinaar- ja Toiduamet, Maksu- ja Tolliamet, Kaitseväge, Ida-Tallinna Keskhaigla), 4 eraettevõtet (AS ALARA, AS Tallinna Vanasadam, AS Tallink, Tallinna Kiirabi) ning ühe välispartneri (Leedu eriüksus ARAS). Kokku osales õppusel üle 500 inimese. KBRT2019 õppuse võib hinnata õnnestunuks, sest määrati kindlaks koostöö võimalikud kitsaskohad ning asutuste varustuse ja ettevalmistusega seotud vajadused.

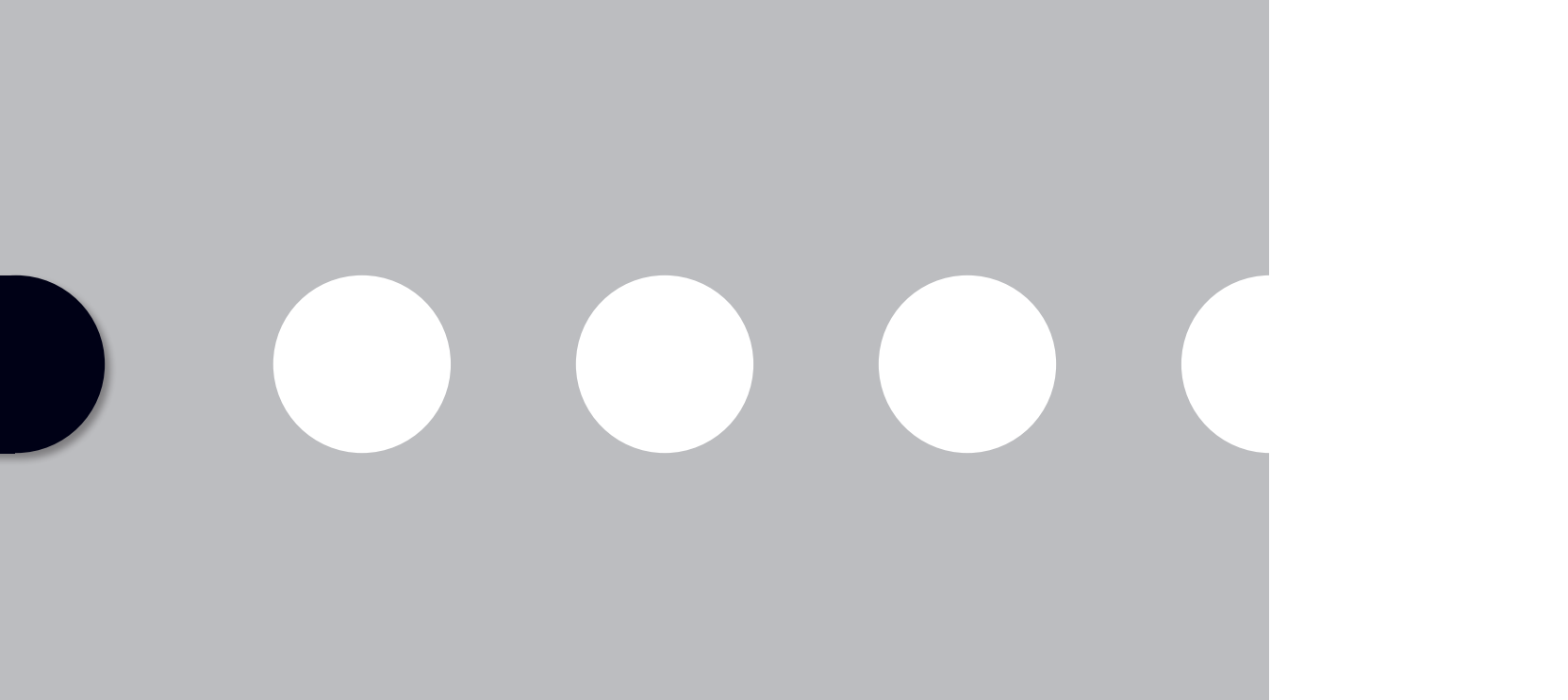

MAJANDUSJULGEOLEK JA KORRUPTSIOONIVASTANE TEGEVUS

Majandusjulgeolek

Kaitsepolitsei tegevuse eesmärgiks majandusjulgeoleku tagamisel on ennetada majanduslikku survet, mis võiks kahjustada Eesti Vabariigi julgeolekut. See surve võib avalduda sõltuvuses välismaa turust, tarnijatest, tehnoloogiatest, kapitalist või tööjõust, samuti taristu haavatavuses välisinvestorite tegevusest. Mõistagi ei pea me ohu lähtekohaks Euroopa Liidu ja NATO partnerriike. Majandustegevuses on suurima julgeolekuriskiga valdkonnad endiselt energia-, transpordi- (sh transiidi-) ning IT-sektor, millele oma töös keskendume.

Majandusjulgeolekust oleme aastaraamatus kirjutanud alates 2005. aastast. Ohud ja riskid on jäänud valdavalt samaks. Nende intensiivsus muutub aegruumis koos majandustsüklitega. Kuigi oleme ennegi ohuna Venemaa kõrval välja toonud Hiina, siis praegu on Hiina muutunud nähtavamaks nii maailmamajanduses, Euroopa Liidus kui ka Eestis. Venemaalt lähtuv kapital on nüüd varjatud, sest väga palju kasutatakse teiste riikide juriidilisi isikuid ja ettevõtteid. Majandusjulgeoleku ja rahapesu asjades on oluline tuvastada majandusüksuse tegelik kasusaaja. Seega puhtalt statistikat vaadates ei saa kindel olla, et investeeringud pärinevad ka tegelikult Euroopa Liidu liikmesriikidest, mitte aga mõnest riigist, mis meie väärtusi ei jaga.

Ühes sõbralike naaberriikidega on Eesti aastaid püüdnud suurendada oma **energiasõltumatust**. Eesti on uudes olukorras: 2019. aastal muutusime elektrienergia tootjast ja eksportijast netotarbijaks. See tähendab, et oleme alustanud elektri ostmist Eestile väljast, mitte tarbinud kohapeal toodetud elektrienergiat. Toimepidevuse ja varustuskindluse poolest kaasnevad sellega välisühendustest ja mujal toodetud elektrienergiast sõltuvuse riskid, mis võivad energiajulgeoleku ohtu seada.

Transpordisektori olulisim projekt on Rail Baltic. Suuremahuliste taristuprojektide puhul hindame võimalikke riske nii korrupsiooni- kui ka laiemast julgeolekuvaatest. Taristu on oluline riigi elutähtsate teenuste toimimiseks ning koostööks liitlastega. Koos Eesti ja välisriikide pädevate asutustega tegeleme riskide ennetuse, tuvastuse ja tõkestusega. Strateegilises plaanis nähakse Rail Balticu projekti osana suuremast Euroopa Liidu transporditaristu arendusest. Rail Balticu kui uue transpordivõimaluse vastu on huvi üles näidanud ka Hiina Rahvavabariigi esindajad. Hiina n-ö põhjapoolse Siiditee⁴⁸ eesmärgiks on luua maismaaühendus Põhja-Norra sadamast raudteed pidi Soome, Tallinna-Helsingi tunneli ning Rail Balticu kaudu Kesk-Euroopasse. Siinkohal on taristut kandvatel riikidel oluline kaitsta oma riigi ja rahva huve projektide teokstegemisel. See tähendab nii majanduslike, õiguslike, julgeolekualaste kui ka poliitiliste huvide ja väärtustega arvestamist.

Rahvusvahelised sanktsioonid on kehtestatud riikide või režiimide suhtes, mis ohustavad rahu ja julgeolekut. Venemaa ei ole oma destabiliseerivat tegevust Ukraina vastu muutnud ning sanktsioonid kehtivad endiselt. Ukraina terviklikkuse, suveräänsuse ja sõltumatuse tagamiseks, Krimmi ja Sevastopoli ebaseadusliku annekteerimise vastu ning Venemaa destabiliseeriva tegevuse tõttu kehtestatud rahvusvahelised sanktsioonid on äärmiselt laiad. Need hõlmavad majandusressursse, rahalisi vahendeid ning relvaimporti ja -eksporti. Kaitsepolitsei ameti ülesandeks on rahvusvaheliste sanktsioonide rikkumise kuritegude tõkestamine ja uurimine. Teeme koostööd ministeeriumite ja ametitega, kes on vastutavad rahvusvaheliste sanktsioonide rakendamise eest.

Välisinvesteeringud aitavad kiiremini suurendada tootlikkust ja sissetulekuid. Välisinvesteeringute positiivse mõju kõrval ei tohi ära unustada, et neil võivad olla ka varjuküljed. Ükskõik millisesse majandusvaldkonda planeeritav või tehtav välisinvesteering tuleb tõkestada, kui see on seotud otseselt või kaudselt sanktsiooninimekirja kantud isikute või ettevõtetega. Investeeringu tegelikud kasusaajad ei tohi olla sanktsioonialused isikud ega ettevõtted. Selline investeering võib lühikest aega toota majanduslikku kasu, kuid tegelikult on see julgeolekut kahjustav tegevus. Arusaadavalt püüab Venemaa seada kahtluse alla sanktsioonide otstarbekust ja toimimist.

Julgeoleku seisukohalt on oluline tuvastada ja tõkestada välisinvesteeringud, mis kujutavad endast ohtu meie strateegilisele varale, olulisele taristule ja tarneahelale. Tundlikud valdkonnad julgeoleku tagamisel on veel kaitse- ja julgeolekutehnoloogia ning finantsvahendus. Kaitsepolitsei amet ja tema koostööpartnerid pööravad sellistele investeeringutele tähelepanu, kui need on seotud riikidega, mis püüavad kahjustada Eesti julgeolekut. Eestis tuleb läbi arutada välisinvesteeringute sõelumise⁴⁹ õiguslikud alused, võttes arvesse nii julgeoleku kui ka investeeringute soodustamise põhimõtteid. Välisinvesteeringute sõelumisel on oluline, et meie kohustused ja võimalused oleksid sarnased Euroopa Liidu naaberriikidega, hoidmaks ära ebavõrdset konkurentsi investeeringute kaasamisel või julgeoleku haavatavust. Õiguslik regulatsioon peab looma raamistiku selleks, et tõkestada Eesti muutumist ohtlike välisinvesteeringute pelgupaigaks.

Teemad, millest oleme varem kirjutanud ja mis on aktuaalsed ka praegu

- 2005 — Riikliku otsustusmehhanismi sõltumatus väliskapitaliga seotud isikute mõjutustegevusest
- 2006 — Venemaa kaasab riigi suurettevõtteid nii ähvardamisesse kui ka poliitilisse lobitöösse. Siin kohal võib asendada väited, et kapitalil pole rahvust või rahvusel pole kapitali, väitega, et ahnusel ei ole piire.
- 2006 — Kaitsepolitsei huviorbiidis ei ole mitte niivõrd majandusprotsessid ise, kuivõrd hall tsoon majanduse ja poliitika vahel.
- 2007 — Venemaa katsete taga survestada Eesti ärimehi ja nendega seotud Vene ärimehi on olnud tegelikult korruptiivne soov jagada turud ümber, kusjuures Eesti äriteenistustes, kohalikes omavalitsustes ja järelevalveametkondades.
- 2008 — Venemaa huvi on kasvanud nii Eesti (või Eestiga seotud) tuumaelektrijaamade projektide kui ka tuuleenergia kasutamise projektide vastu.
- 2009 — Eesti suurim nõrkus tööstusspionaaži ennetamisel on siinsete ettevõtjate vähene teadmine sellise ohu olemasolust, mistõttu võetakse riski maandamiseks harva midagi ette. Probleem ei puuduta ainult suurettevõtteid ja teadusasutusi. Rännakuobjektiks võivad olla ka väiksemad ja keskmise suurusega ettevõtted. Tööstusspionaaži ennetamisel ning tõkestamisel on väga tähtis Kaitsepolitsei ameti ja ettevõtjate infovahetus.
- 2009 — Riik on iseseisev, kui selle energiatarbed on stabiilsed, sõltumatud ja energiakandjad mitmekesised. Avatud energiaturu tingimustes tuleb Eestil arvestada väliste energiaressursside tarbimisega kaasnevaid riske. Võimalik on välistarnete katkemine, hinnamanipulatsioonid ning poliitiline mõjutustegevus, kahjustamaks riigi energiasüsteemi jätkusuutlikkust ja konkurentsivõimet.
- 2011 — Idanaabril on ajalooliselt kombeks tugevalt riiklikult ohjata kõiki tähtsamaid sektoreid. Näiteks juba lähimaks tulevikuks võib prognoosida meie piirkonnas eri riikide püüdu tagada oma huve energia- ja ka muu tööstuse valdkonnas.
- 2012 — Korruptsiooniga seotud julgeolekuohtude tuvastamisel on esmajoones oluline jälgida riigi strateegilisi välis- ja majanduspoliitilisi protsesse, millel on puutumust suuremahuliste riigihangetega, välisfinantseeringutega või mis on mõjutatavad ebasõbralike välisriikide tegevusest.
- 2013 — Majandusjulgeolekut ohustav korruptsioon on eelkõige seotud suurt mõjujõudu omavate ringkondade isiklike ärihuvidega. Seetõttu võidakse valida mitte riigile, vaid mõnele isikute rühmale kasulikud lahendused. Peamine julgeolekuoht seisneb korrumpeerunud isikute pääsemises riigi osalusega strateegiliste äriühingute või sihtasutuste juhtimisse.
- 2015 — Majandusjulgeoleku alal on korruptsioonitundlikud valdkonnad energia-, transpordi- (sh transiidi-) ja infotehnoloogiasektor, milles korruptiivne käitumine võib ametiisiku teadmata tekitada ohu riigi julgeolekule.
- 2015 — Korrumpeerunud isik on vaenulikele jõududele igal juhul kergem saak oma ahnuse või varasemast tegevusest tuleneva šantažeeritavuse tõttu.
- 2016 — Venemaa võimustruktuuride, kuritegelike ringkondade ja korruptsiooni seotuse tõttu tuleb keskenduda iseäranis korruptsioonile, mis võib tugevdada Venemaa haaret meie riigi suhtes. Kreml on teinud katseid kasutada ärikontakte ja ärilist mõju Eesti poliitika kujundamisel.
- 2018 — Katse eksportida Eestisse Venemaa korruptiivseid äritavasid. Selleks et saada raudteel transiidivedusid, maksid Eesti ärimees ja riigi osalusega äriühingu juhatuse liige altkäemaksu Venemaa kõrgemale riigiametnikule.

Korruptsioonivastane võitlus

Korruptsioon on ühiskonniti alati olemas olnud, kuid aja jooksul on muutunud selle olemus ja taju ühiskonnas. Korruptsioonivastane võitlus on tänapäeval tõusnud riigi prioriteetide hulka. Eestis ei olnud enne 1940. aastat eraldiseisvat õiguskaitse- või julgeolekuasutuse struktuuriüksust, mis korruptsiooniga alaliselt võidelnuks ja see oli tolele ajastule omane laiemalt. Altkäemaksu võtmine ja vara omastamine olid samamoodi karistatavad kui tänapäeval, kuid õiguskaitse- ja julgeolekuasutuste ülesandeks ei olnud konkreetselt korruptsioonivastane võitlus tänapäevases mõttes.

Kahtlemata väljendati ka 1920. ja 1930. aastatel rahulolematust avaliku võimu korruptsiooniga, kuid korruptsiooni ei tajutud ohuna riigi julgeolekule. Korruptsiooni tajumise tase oli tollal madalam ning ühiskond ei survestanud avaliku võimu institutsioone korruptsiooniga tegelema sellisel viisil kui tänapäeval. See tekitas olukorra, et avaliku võimu kuritarvitustele reageeriti selektiivsemalt ning mitte alati ühetaoliselt.

Demokraatia toimimine riigis on otseselt seotud sellega, milline on riigis korruptsiooni tase. Taasiseseisvumise algusest alates on Eesti olnud edukas demokraatia edendamisel ning üks selle tunnuseid ja alustalasid on põhjalik ja süstemaatiline korruptsioonivastane hoiak, korruptsioonivastase süsteemi toimimine ja vajalik reageerimine korruptiivsetele üleastumistele. 2017. a Riigikogus heaks kiidetud dokumendis „Eesti julgeolekupoliitika alused“ on kirjas, et korruptsioon vähendab poliitilist, sotsiaalset ja majanduslikku stabiilsust, õõnestab usaldust riigi ja demokraatlike väärtuste vastu ning võib põhjustada ebasoodsa sotsiaalse ja majandusliku keskkonna tekkimise ning rahva turvatunde vähenemise. Kaitsepolitsei amet on aastate jooksul arendanud vajalikke teadmisi ja oskusi selleks, et tulla tõhusamalt toime korruptsiooni tuvastamise, tõkestamise ja uurimisega.

Aastaraamatus 2016 tegime tagasisivaate korruptsioonivastase võitluse verstepostidele, tuues välja selle võitluse arenguetapeid ja olulise tähendusega

korruptsioonikuritegude lahendid. Maadevahetuse juhtumid võtsid keskkonnaminister ja Maa-ameti peadirektor altkäemaksu suurettevõtjatelt ning seeläbi loodi erapoolik ja korruptiivne süsteem tippametnike korruptiivseteks kuritarvitusteks ja teatud äriühingute kinnisvara edendamiseks. Maadevahetuse juhtum on olnud korruptsioonivastase võitluse olulisemaid uurimisi ning see on edaspidi mõjutanud positiivselt korruptsiooni tajumist ning valitsemistavasid. Sellise tippkorruptsiooni tõkestamine, uurimine ja isikutele karistuse mõistmine on eriliselt tähtis, sest selle tegemata jätmisel langeb rahva usaldus oma riigi suhtes ning tasahilju võib alata demokraatia allakäik. Kohalik omavalitsus on kodanikele kõige lähemal seisev võimuorgan ehk kogukondliku elu korraldaja, mis tegutseb iseseisvalt. Kaitsepolitsei amet on pööranud pidevalt tähelepanu tippkorruptsiooni vastasele võitlusele suuremates omavalitsustes. Eesti riigi demokraatiale ja julgeolekule oleks äärmiselt kahjulik sügavalt ja süsteemselt korrumpeerunud mõjukas omavalitsus. Korruptsioonisüütegude uurimine ning korruptsiooni tajumine on omavahelises vastastikususes seoses. Korruptsioonikuritegude menetlemine tõstab korruptsiooni tajumise taset ning korruptsiooni tajumine omakorda suunab õiguskaitse tegevust korruptsiooni tõkestamisele ja uurimisele.

Ametnike kõrvaltegevus

Mitmed korruptsioonikuriteod on viimasel ajal olnud seotud ametniku ja ametiseisundi omava isiku varjatud kõrvaltegevusega. Kui see ei ole seadusega keelatud, võib ametnik kõrvaltegevusena tegutseda ettevõtjana, kuid ta peab kõrvaltegevuse mahust ja laadist tööandjat teavitama, et vältida huvide konflikti ja teenistuskohustuste rikkumist. Huvide konfliktist peavad teavitama ka ametiseisundit omavad isikud hankemenetluses. Tööandjal või ametisse nimetamise õigust omaval isikul võib olla raske kontrollida kõrvaltegevusest lähtuvat huvide konflikti ning veel raskem on tuvastada ametiisiku varjatud kõrvaltegevust. Kõige ohtlikumate varjatud kõrvaltegevusega korruptsioonikuritegudeks liigitame need kuriteod, kus ametnikul on otsene varjatud osalus või muu seotus ettevõtluses ning ametiisik suunab hankemenetlust või avalike vara-

de käsutamist selliselt, et tema otsustuspädevuses olevad avalikud vahendid teenivad tulu tema varjatud ettevõtlusele. Seesugune oli AS Eesti Raudtee endise infrastruktuuriteenistuse side- ja turvanguameti juhataja Indrek Sülla raudteesignalisatsiooni äri⁵⁰. Ametiisik tegi kõik selleks, et edendada ametialaste otsuste kaudu enda varjatud ettevõtlust ning saavutada regionaalne või üleriigiline valdkonnas turgu valitsev seisund.

Kui altkäemaksu kuritegude puhul on vajalik kahe tegutseja, altkäemaksu andja ja altkäemaksu võtja osalus, siis avalike vahendite suunamisel varjatud kõrvaltegevuse abistamiseks teise isiku osalust ei ole ilmtingimata vaja. Juhul, kui korruptiivses kõrvaltegevuses tuvastatud toimingupiirangu või riigihangete teostamise nõuete rikkumise kuritegudes kasutab ametnik eraisikust või juriidilisest isikust kaasosalejat, siis nende puhul võib tegemist olla kuritegudele kaasaaitajatega. Kaitsepolitseiamet peab vajalikuks, et korruptiivsetes kuritegudes süüdi mõistetud juriidilised isikud ei saaks osaleda karistusandmete kehtivuse ajal riigihangetel või et riigihangetele kvalifitseerumisel arvestataks nende toime pandud kuritegusid. Varjatud kõrvaltegevusega seotud korruptsioonikuriteod näitavad aga ka seda, et korruptsiooni taunimine on jõudnud uuele tasemele, altkäemaksude võtmine ja andmine on tasahilju vähenemas ning üha vähem leidub ebaausaid ametnikke, kes avalikke vahendeid korruptiivsete skeemidega enda kasuks pöörata püüavad.

Altkäemaksud, rahapesu ja kriminaalne tulu

Altkäemaksu ja omastamise kuritegude uurimisel pöörame tähelepanu korruptiivse tulu tuvastamisele ja arestimisele. Kurjategijad püüavad hoida saladuses korruptiivseid kokkuleppeid ning sama moodi püüavad nad peita korruptiivsel teel saadud vara kasutamisel ja käsutamisel seoseid ja jälgi korruptiivse käitumisaktiga või iseendaga. Korruptsioonivastane võitlus ei saa olla edukas, kui võimaldada korruptantidel ja nendega seotud isikutel korruptiivset tulu vabalt kasutada ja käsutada. Vara arestimise ees-

märk on tsiviilhagi, avalik-õigusliku nõudeavalduse, konfiskeerimise või selle asendamise ja varalise karistuse tagamine. Korruptiivse tulu arestimine ja konfiskeerimine on olulised meetmed, et hoida ära või vähendada edaspidi korruptsioonikuritegusid. Kuritegu ei tohi ennast ära tasuda.

Juhul, kui altkäemaksu võtja teeb korruptiivse tulu tehinguid ehk püüab korruptiivselt saadud vara päritolu varjata, siis on peale korruptsiooni-kuriteo tegemist rahapesuga. Korruptsioon ja rahapesu on omavahelises seoses – korruptiivsete tegude tõendamisel saab jõuda jälile rahapesule ning vastupidi, rahapesuriskiga tehingutest on võimalik tuvastada korruptsioonikuritegu. Korruptiivse tulu tuvastamisel ja jälitamisel on üha olulisem rahvusvaheline koostöö ning koostöö rahapesu andmebürooga.

Lobimise läbipaistmatus suurendab korruptsiooniriski

Tippkorruptsiooni vastases võitluses on vaja mõista otsuste ja õigusaktide kujunemise protsessi, nende läbipaistvuse, huvirühmade kaasamise ja teabele võrdse ligipääsu tagamise üksikasju. Lobimine on demokraatia osa, kui see toimub korruptsiooni välistavalt lobimise eneseregulatsiooni või kohustuslike reeglite järgi.

Kaitsepolitseiamet hoiab oma tähelepanu all tippametikkega seotud varjatud ja kohatu lobimise, mis võib olla korruptiivse alatooniga või kitsastes erahuvides. Tuleb ära tunda lobimine, millega taotletakse endale või huvirühmale soodsate õigusaktide vastuvõtmist, otsuse tegemist või toimingut, millel on lobija huvidele pikaajaline või suuremahuline toime või see puudutab paljusid sihtrühmi ja isikuid. Mida varjatuma ja tugevama mõjutusastmega on lobimine, mida läbipaistmatus on otsustusprotsess ning arusaamatum ja mõistmatum tulemus, seda enam on alust eeldada korruptsiooniohtu.

Kui lobimise eneseregulatsioon ei toimi, siis tuleb kehtestada kohustuslikud reeglid ning avalikustada lobimise käik. Parem läbipaistvus aitab ohjeldada

varjatud ja kohatud lobimist. Näiteks Euroopa Parlament on loonud tuhandete akrediteeritud lobitöötajate nimekirja. Miks ei võiks samasugune lobijate nimekirja ilmestada Eesti avalikku ruumi? Reglementeeritud lobitegevus ja sellega suurenev läbipaistvus aitab kinnistada ausa poliitikakujunduse kuvandit. Niikaua kuni puudub lobimise õiguslik regulatsioon, tuleb eetikakoodeksite ja eneseregulatsiooni abil suunata endistest ametiisikutest lobijate eetilist käitumist, ennetamaks korruptsiooni-ohu realiseerumist.

2019. a juhtumid

Raudteekorruptsiooni juhtumid lõplik lahend

2019. aastal jõustusid kohtuotsused raudteekorruptsiooni juhtumid. 1. märtsil 2016 pidas kaitsepolitsei kinni AS Eesti Raudtee infrastruktuuriteenistuse side- ja turvanguameti juhataja Indrek Sülla, keda kahtlustati teadvalt korruptsioonivastases seaduses kehtestatud toimingupiirangu rikkumises ja riigihangete menetluse nõuete rikkumises eriti suures ulatuses. Samuti kihutas Indrek Süld riigihangetel konkureerivaid ettevõtjaid sõlmima konkurentidevahelisi ebaseaduslikke kokkuleppeid ning võltsima ja tema enda korraldatavatel riigihangetel kasutama võltsitud dokumente. 2018. aasta jooksul asja arutanud Harju Maakohus tunnistas 14. veebruaril 2019 Indrek Sülla, Raivo Lille ja Autsec OÜ süüdi kõikides Riigiprokuratuuri esitatud süüdistuse punktides. 7. mail 2019 jättis Tallinna Ringkonnakohus Indrek Sülla osas Harju Maakohtu otsuse muutmata. Kohtuotsuses on toodud, et riigi osalusega äriühingu juhtivtöötaja omab avaliku ülesande täitmisel ametiseisundit. Ringkonnakohus tühistas maakohtu otsuse Raivo Lille süüdimõistmises ja karistamises suures ulatuses toimingupiirangu rikkumisele kaasaaitamises. Jõustunud kohtuotsuse alusel on Indrek Sülla karistuseks 3 aastat vangistust katseajaga 3 aastat. Raivo Lille ja juriidiline isik Autsec OÜ mõisteti süüdi konkurentsikuriteos ning kohus karistas Raivo Lille vangistusega 2 aastat katseajaga 2 aastat. Autsec OÜ-le mõisteti rahaline karistus 45 000 eurot.

Mereväe vara omastamine

Riigiprokuratuur andis 2019. a sügisel kohtu alla endised mereväelased, kaptenmajori auastmes ohvitseri ja mereväe valdkonna hankeid läbi viinud veebli, süüdistades neid teenistuskohustuste täitmiseks nende valdusesse usaldatud mereväe vara omastamises. Süüdistatava ohvitseri tööülesannete hulka kuulus muu hulgas miinilaevadivisjoni ja mereväebaasi tehnikaosakonna valdkond. Süüdistatav allohvitser koordineeris mereväe allüksuste varustamist, nõustades ka mereväe hankeprotsesse, viies läbi hankemenetlusi ja minikonkursse. Süüdistuse kohaselt panid endised mereväelased kolmandate isikute kaasabil toime omastamise ajavahemikul 2013–2016, põhjustades mereväele kahju kogusummas üle 205 000 euro. Omastamise varjamiseks kasutati piiriüleseid majandustehinguid ja välisriigi ettevõtteid. Kohus ei ole selles süüasjas veel otsust langetanud.

Mõjuvõimuga kauplemine ja altkäemaksujuhtum ministeeriumi IT-hangetel

19. detsembril 2019 mõistis Tallinna Ringkonnakohus altkäemaksu võtmises altkäemaksu küsimisega süüdi endise Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi (edaspidi MKM) infotehnoloogia osakonna infosüsteemide arendustalituse peaspetsialisti Margus Dsissi ja Tallinna Keskraamatukogu infotehnoloogia osakonna IT-spetsialisti Ivo Ahuni. Korduvas altkäemaksu andmises mõistis kohus süüdi endise Maaeluministeeriumi infoturbejuhi Aivar Ilvese ja tema firma Sheli OÜ. Ringkonnakohus jättis jõusse ka Harju Maakohtu 19. septembri otsuse, millega mõisteti Margus Dsiss süüdi veel riigihangete teostamise nõuete rikkumises ja mõjuvõimuga kauplemises. Dsiss vastutas MKMis Lennuameti infosüsteemide arendusprojektide juhtimise eest. Dsissi ja Ilvese sõlmitud kokkuleppe kohaselt suunas Dsiss 2017. aastal Ilvese firmale Sheli OÜ riigihangete teostamise nõudeid rikkudes kolme Lennuameti infosüsteemide hanke võidud ja Ilves lubas Dsissile ametiseisundi kasutamise eest vastutasuks samade hankelepingute täitmisel tasustatud tööd. Samasuguse kokkuleppe sõlmis Aivar Ilves ka Ivo Ahuniga seoses Tallinna

Keskraamatukogu infosüsteemi arendusega. Kohus mõistis Margus Dsissile karistuse 3 aastat vangistust tingimisi ja rahalise karistuse 8400 eurot, lisaks konfiskeeris kohus temalt ligi 20 000 euro ulatuses kuritegelikult saadud vara. Ivo Ahunile mõistis kohus karistuseks 2 aastat vangistust tingimisi. Aivar Ilvese karistuseks oli 2 aastat vangistust tingimisi ja Sheli OÜ sai rahalise karistuse 18 000 eurot. Kohtuotsus ei ole veel jõustunud.

Selles juhtumises väärivad kaks asjaolu suuremat tähelepanu. Esiteks oli kaasuses vaidlus, mis oli altkäemaks. Nimelt leppis Aivar Ilves Margus Dsissi ja Ivo Ahuniga kokku, et Sheli OÜ-ga hankelepingute sõlmimise korral osalevad Dsiss ja Ahun lepinguliste tööde tegemisel, mille eest maksab Sheli OÜ neile suurema osa lepingutasust. Näiliselt oleks justkui tegemist tavalise töölepinguga, kuid arvestada tuleb, et töö tegemise ja selle kaudu tasu teenimise eelduseks oli, et ametiisikud kasutavad oma ametiseisundit eesmärgiga Sheli OÜ-le need lepingud tagada. Tulenevalt altkäemaksu kuriteokoosseisu mõttest ja varasemast Riigikohtu praktikast leidis ringkonnakohtus, et varana on käsitatav ka töökoha pakkumine, kuivõrd selle pakkumisega asetatakse isik positsioonile, kus ta saab hakata vara teenima ehk loodud on isiku varalise positsiooni paranemise võimalus. Seejuures ei oma altkäemaksu kuriteo täideviimise puhul tähtsust asjaolu, kas ametiisik hiljem ka tegelikult tööle asub ja oma tasu välja teenib või mitte, sest kokkuleppe sõlmimisega on kuritegu juba lõpule viidud. Kui on tuvastatud, et soodustus on vastutasu ametialase teo eest, siis ei ole tähtis, kas vara saamiseks peab ametiisik lisaks ametiseisundi kasutamisele tegema veel ühe teo ehk antud juhul töid tegema asuma.

Teiseks on kaitsepolitsei praktikas tegemist esimese kaasusega, kus keegi mõistetakse süüdi mõjuvõimuga kauplemises. Avalikes aruteludes üsna palju räägitud, kuid vähese õiguspraktikaga kuriteo koosseis seisneb altkäemaksu võtmisega sarnases olukorras. Erinevus on, et vara saaja ei tee ise vastutasuna otsuseid või toiminguid, vaid mõjutab ametiisikut vara andjale või kolmandale isikule avaliku huvi seisukohast ebavõrdseid eeliseid andma. Seejuures ei pruugi lubatud mõjuvõim olla tegelik,

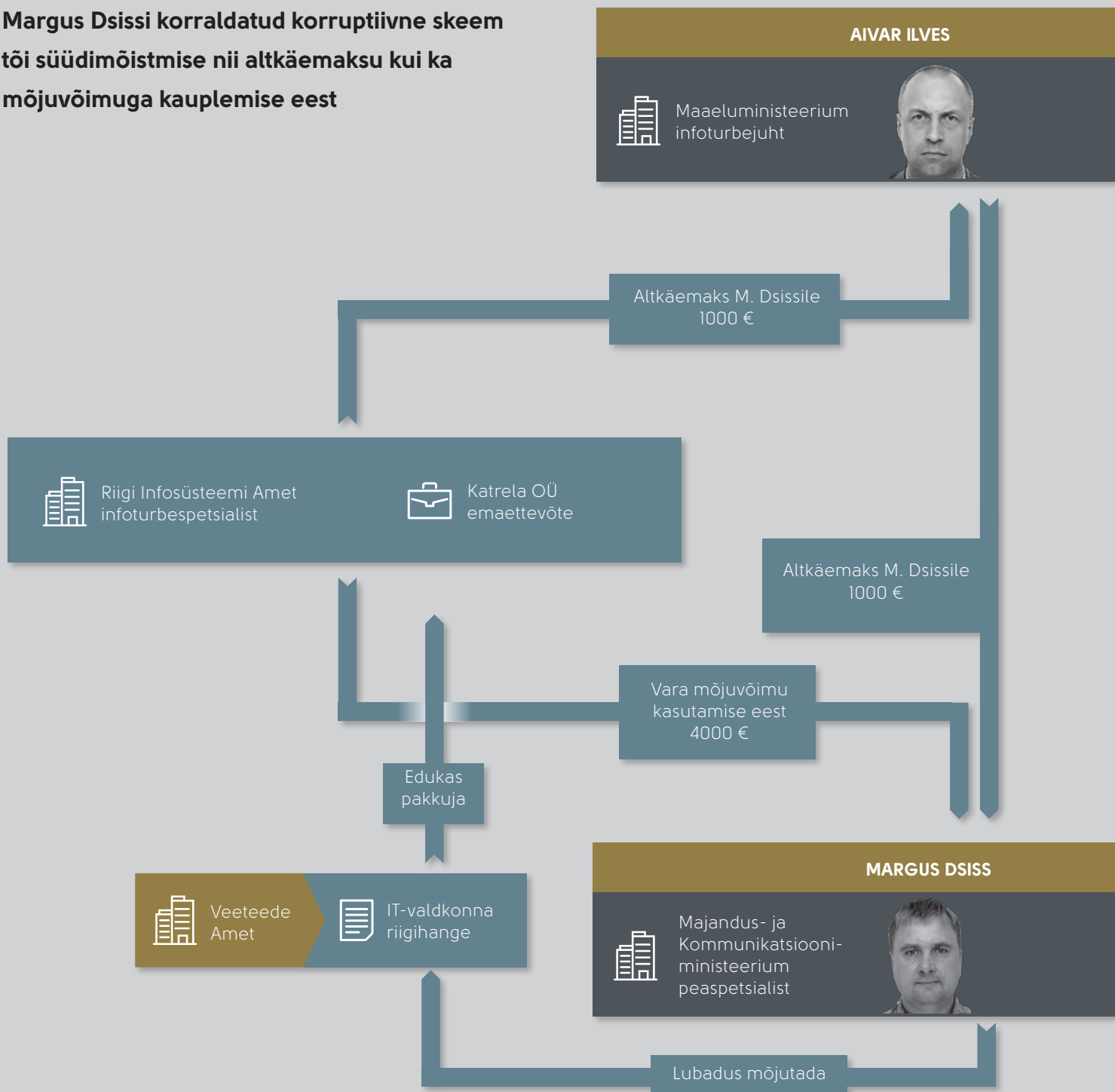
vaid võib olla ka väidetav. Ametiisik, keda lubatakse mõjutada, ei pea ise sellest kokkuleppesest ja mõjutamisest teadma. Sellegi koosseisu puhul on kuritegu täide viidud mõjuvõimu kasutamise lubaja ja selle eest vara lubaja vahel kokkuleppe sõlmimisega. Kõnealuses kaasuses lubas Margus Dsiss enda riigihangete kõrval, mille suunamise eest ta altkäemaksu küsis, mõjutada ka Veeteede Ameti ametiisikuid andma põhjendamatuid eeliseid nende läbiviidud riigihankes ettevõttele, mis pidi Dsissile selle „teenuse“ eest maksma „vahendustasu“ 4000 eurot. Kuigi Dsiss püüdis Veeteede Ametit soovitud suunas mõjutada, ei olnud tema mõjuvõim tegelik, vaid väidetav ja Veeteede Amet Dsissi survele ei allunud. See kaasus on ilmekaks näiteks, et kui justkui kõrvaline isik tunneb otsustusprotsessi vastu kahtlaselt suurt huvi, võivad tal olla isiklikud varalised huvid mängus. Sellise kahtluse tekkimisel on soovitatav uurimisasutusi teavitada, sest tegemist võib olla mõjuvõimuga kauplemise kuriteoga.

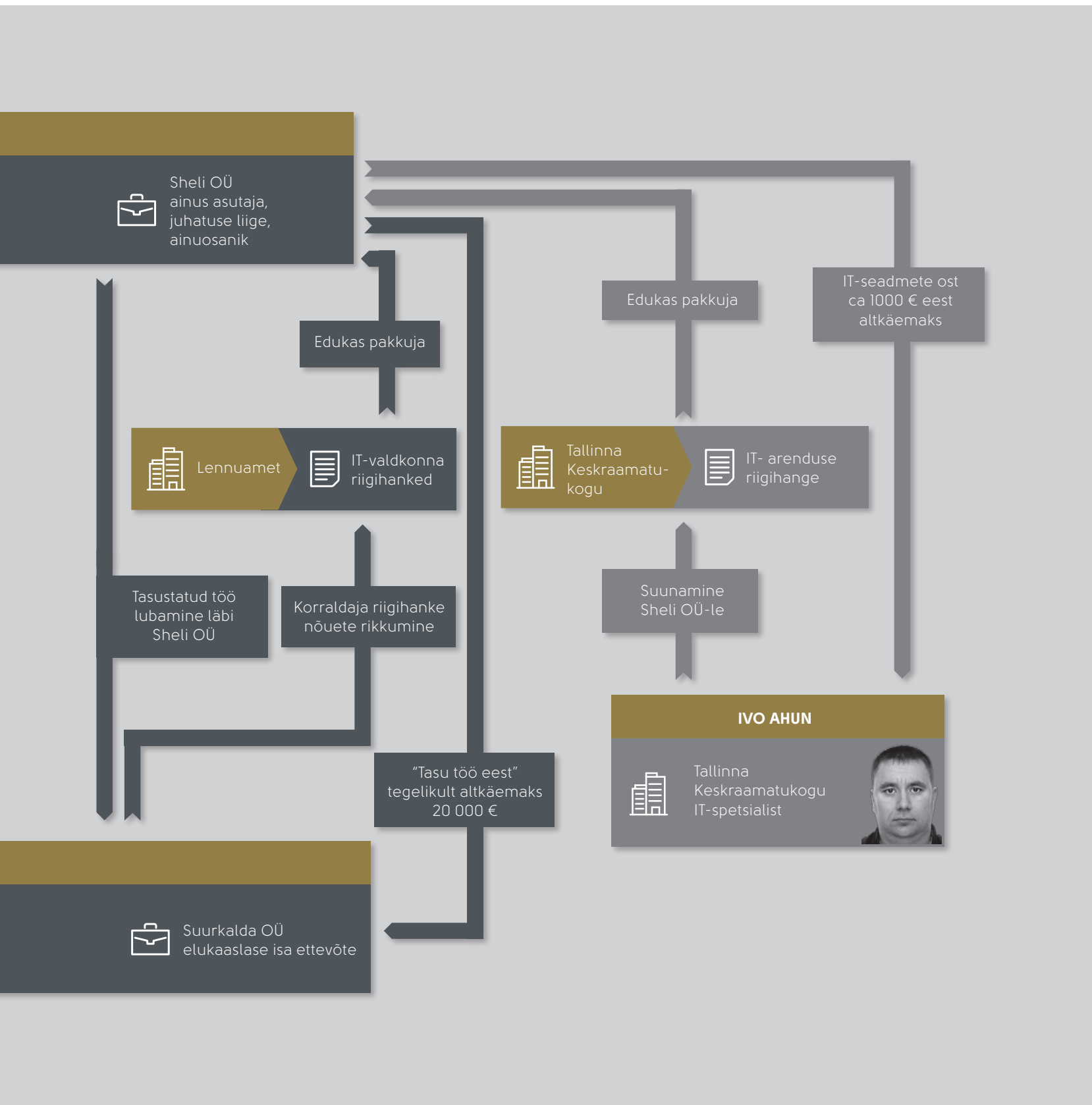
Narva linna volikogu liikmete toimingupiirangu rikkumise uurimine

Augustis 2018 alustas kaitsepolitsei kriminaalmenetlust Narva linnavolikogu kaheksa liikme toimingupiirangu rikkumise kahtlustuses. Niisugune kahtlus kerkis, kuna linnavolikogu liikmed kuulusid erinevatesse Narva sihtasutuste ja ettevõtete nõukogudesse või juhatustesse või olid linna hallatavate asutuste töötajad, kuid ei taandanud ennast linnavolikogus neid sihtasutusi või ettevõtteid puudutavate päevakorrapunktide arutamisest ja hääletusest. Prokuratuuri taotlusel ja kahtlustatavate nõusolekul lõpetati 2019. a sügisel kriminaalmenetlus viie linnavolikogu liikme suhtes oportuuniteedi põhimõttel, millega kahtlustatavad võtsid endale kohustuse riigituludesse tasuda 540–5000 eurot.

Kriminaalmenetlus tõi esile volikogu liikmete ametiseisundi politiseerituse probleemi kohaliku omavalitsuse ettevõtete, sihtasutuste ja hallatavate asutuste juhtimises ja järelevalves. Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse § 35 lg 3 kohaselt nimetab nende nõukogude ja vajaduse korral ka juhatuse liikmed valla- või linnavalitsus. Seejuures valla- või lin-

**Margus Dsissi korraldatud korruptiivne skeem
tõi süüdimõistmise nii altkäemaksu kui ka
mõjuvõimuga kauplemise eest**

navalitsuse või volikogu liikmete nõukogudesse või juhatustesse nimetamisel kehtiv seadus piiranguid ei sea. Selline mitmel toolil korraga istumine võib olla iseenesest korruptsiooniohtlik olukord, kuid korruptsioonivastase seaduse § 7 lg 2 koostoimes §-iga 11 näeb toimingupiirangu puhul ette erandi juhul, kui ametiisiku ja juriidilise isiku seos tuleneb eranditult ametiisiku ametikohustusest. Seejuures riigi, kohaliku omavalitsuse üksuse või avalik-õigusliku juriidilise isiku esindamise pädevust juriidilise isiku juhtimis- või kontrollorganis peetakse korruptsioonivastase seaduse tähenduses ametikohustuseks. Selline erand on mõistetav täidesaatvat võimu esindava ametiisiku puhul – näiteks kui linn asutab linnatranspordi ASi, on loomulik, et linna huve esindab ASi nõukogus näiteks linnavalitsuse transpordiosakonna juhataja ja sellises olukorras toimingupiirangute eranditeta rakendamine muudaks tal oma ametiülesannete täitmise sisuliselt võimatuks. Linnavolikogu liikmete puhul on olukord aga vastupidisem, sest tekib konflikt võimude lahususe kontekstis. Juba 2017. a on õiguskantsler juhtinud tähelepanu sellele, et tuleb luua huvide konflikte vältiv õigusselgus olukorras, kus kohaliku omavalitsuse volikogu liige töötab omavalitsuse hallatava ametiasutuse juhina või kuulub sellise kohaliku omavalitsuse osalusel ühingu juhatusse või nõukokku, mille üle ta volikogu liikmena peab järelevalvama. Õiguskantsler leidis, et kui volikogu liige on samal ajal seotud järelevalvatavate asutuste ja äriühingutega, võib tekkida küsimus, kas järelevalve on piisav ja objektiivne. Eriti kehtib see nende omavalitsuste kohta, kus nõukogusid ja juhatusi mehitab volikogu ülekaalukas enamuse ning kus opositsiooni suutlikkus tõhusaks järelevalveks on napp.⁵¹

Kaitsepolitseiamet toetab õiguskantsleri seisukohta, sest praegune regulatsioon võib tuua kaasa olukorra, kus omavalitsuses suurt mõjuvõimu omav isik saab sisuliselt osta endale toetust volikogu liikmete seas nendele hästi tasustatud nõukogude ja juhatuste kohtade jagamisega. Kui kõige ilmsel on see oht linnapea või vallavanema puhul, võib ka mõjuvõimas volikogu esimees või liige valla- või linnavalitsust umbusaldusavaldusega ähvardades mõjutada talle sobilikke isikuid linna ettevõtetesse juhtivatele kohtadele määrama. Kriminaalmenetlu-

ses selgus, et selline olukord Narvas oligi. Volikogus suurt enamust ja seeläbi linnas suurt mõju omanud fraktsiooni juhi Aleksei Voronovi juhtimisel mehitati linna äriühingute juhatused ja nõukogud teda toetavate volikogu liikmetega, kusjuures mitmed neist said nõukogudes istumise eest rohkemat tasu kui volikogu liikmena.

Eelnevast järeldub, et tuleks üle vaadata, kas ja milliseid muudatusi on vaja teha kohaliku omavalitsuse korralduse seaduses või korruptsioonivastases seaduses sellise kõrge korruptsiooniriski vältimiseks. Toetame ka Justiitsministeeriumi algatuses „Korruptsiooni ennetamine omavalitsustes – 11 sammu“⁵² nimetatud omavalitsuse ettevõtete juhtimise läbipaistvuse seisukohta, mille kohaselt võiks omavalitsused nii nagu riigi osalusel äriühingute nõukogu liikmete nimetamiskomitee otsida ettevõtete nõukogu liikmete kandidaadid avaliku konkursi kaudu. Hea on märkida, et Tallinna Linnavalitsuse korruptsioonivastasesse strateegiasse on see punkt lisatud. Oluline on poliitilise kultuuri muutumine ja ametniku eetika põhiväärtuste juurdumine selliselt, et rahva mandaat kohaliku omavalitsuse valitsemiseks ei pea garanteerima korruptsioonina tajutavat lisaametikohta.

Kohtumenetlused Tallinna endise linnapeaga seotud kriminaalasjas

22. septembril 2015 pidas Kaitsepolitseiamet kinni toonase Tallinna linnapea Edgar Savisaare, kes anti hiljem süüdistatavana kohtu alla koos teiste isikutega. Endise linnapea suhtes lõpetas kohus 2018. a kriminaalasja isiku parandamatu haigestumise tõttu ja 2019. a jätkus kohtumenetlus teiste kohtualuste suhtes. 14. jaanuaril mõistis Harju Maakohus altkäemaksu andmises süüdistatud ettevõtjad õigeks, ühe suhtes lõpetas menetluse mõistliku menetlustähtaja möödumise tõttu. See otsus pole jõustunud. Siinses aastaraamatus kirjeldame kohtus lahenduse saanud episoodi selles uurimises.

Uurimisele kaasa aidanud ettevõtja suhtes lõpetati kriminaalmenetlus

18. juunil 2019. a Harju Maakohtu istungil esitas prokuratuur ärimees Hillar Tederile muudetud süüdistuse, milles heideti talle ette altkäemaksu andmist ja keelatud annetuse tegemist 2015. aastal. Teder andis kohtumenetluse käigus talle etteheidetu osas sisukaid ja põhjalikke ütluseid ning aitas selliselt kaasa tõendamisasjaolude väljaselgitamisele, mis on karistust kergendavaks asjaoluks. Samuti ei pannud Teder kuritegusid toime ametiisikuna, s.o ei kuritarvitanud oma ametipositsiooni ega tegutsenud avalikus teenistuses, kuritegudega ei tekitatud varalist kahju ning ta avaldas valmisolekut maksta 200 000 eurot riigituludesse. Teder on mõistnud talle etteheidetud tegude tähendust ja nende ebaseaduslikkust. Prokuratuuri hinnangul on Teder teinud vajalikud järeldused selleks, et ta edaspidi kuritegusid toime ei pane. Seega menetluse jätkamine ning isiku kohutulik karistamine ei ole vajalik, mistõttu lõpetati tema suhtes kriminaalmenetlus otstarbekuse kaalutlustel KrMS § 202 lg-s 1 sätestatud alustel. Kohus rahuldab sellel istungil prokuratuuri taotluse ning lõpetas Hillar Tederi suhtes kriminaalmenetluse otstarbekuse kaalutlustel. Vahendajana kuriteoepisoodis mõistis kohus üldmenetluses süüdi Kalev Kallo ja karistas teda tingimisi vanglakaristusega poolteist aastat. Tema suhtes pole kohtuotsus jõustunud.

Erakond mõisteti süüdi

5. septembril 2019. a tunnistas Harju Maakohus kokkuleppemenetluses eelkirjeldatud episoodi osas süüdi Keskerakonna keelatud annetuse suures ulatuses vastuvõtmise eest KarS § 402¹ lg 2 järgi. MTÜ Eesti Keskerakond juhatuse liikmed kinnitasid kohtuistungil, et Keskerakond süüdistatavana tunnistas end KarS § 402¹ lg 2 järgi kvalifitseeritud kuriteo toimepanemises süüdi ning nad nõustuvad sõlmitud kokkuleppega, selgitades, et kokkuleppe sõlmimine on olnud süüdistatava vaba tahe.

Kohus karistas nimetatud juriidilist isikut rahalise karistusega summas 275 000 eurot, millest kohustus kohe tasuma 25 000 eurot ning rahaline karistus

250 000 eurot jäeti tingimisi täitmisele pööramata, kui Keskerakond ei pane katseajal toime uut tahtlikku kuritegu. Katseaeg lõppeb 4. märtsil 2021. a. Keskerakonnalt mõisteti riigituludesse ka menetluskulu teise astme kuriteo toimepanemise eest.

Tollikorruptsiooni üksikjuhtum

Alates 2009. aastast Maksu- ja Tolliameti Lõuna tollipunkti Luhamaa vaneminspektorina töötanud Erki Oppar vastutas ametiisikuna muu hulgas isikute, sõidukite ja kauba tolliläbivaatuse eest Luhamaa maanteepiiripunktis. 2019. a jaanuaris lõppes Oppari kümneaastane ametnikukarjäär, kui Kaitsepolitsei amet tabas ta 3000 euro suuruse altkäemaksu võtmiselt. Altkäemaksu võttis tolliametnik selle eest, et lubas ühel inimesel tollikontrolli läbimata toimetada Venemaa Föderatsioonist Eesti Vabariiki deklarimata sularaha summas 500 000 eurot, millest Oppari teadmisel ja kaasabil toimetati kolmel korral Eestisse kokku 450 000 eurot. Oppari tegu jäi temast olenemata põhjusel kuriteo katseks, kuna altkäemaksu andja matkis kuriteo toimepanemist. Tartu Maakohus mõistis 16. jaanuaril 2020 Erki Opparile karistuseks vangistuse 2 aastat tingimisi katseajaga 2 aastat ja 6 kuud.

Iga Euroopa Liidu välispiiril piiriturvalisuse eest vastutava ametiisiku äraostetavus võib olla ohuks Eesti Vabariigi julgeolekule. Küll saame kinnitada, et kõnealune altkäemaksu kaasus oli siiski üksikjuhtum, millega teised tolliametnikud seotud ei olnud.

Tänapäevasele madalale korruptsioonitasemele piiril ja tollis pandi alus aastate eest. Väärrib meenutamist olukord veel 15 aasta tagusest Eesti Vabariigist, kus aastatel 2004–2006 esitati altkäemaksu ja pistise võtmise kahtlustused 48 tolliametnikule Kirde- ja Kagu-Eesti piiritollipunktide ning veel 3 piirivalveametnikule. Pärast nende juhtumite uurimist ja kurjategijate karistamist on salakaubandusega seotud süsteemne piiri- ja tollikorruptsioon oluliselt vähenenud.

INIMSUSVASTASTE KURITEGUDE UURIMINE

Eestis toimepandud rahvusvahelise õiguse vastased kuriteod jäävad ajaliselt valdavalt 1940. ja 1950. aastatesse. Sel ajajärgul oli Eesti vägivaldse agressiooni tulemusena nii Nõukogude Liidu kui ka natsliku Saksamaa poolt rahvusvahelise õiguse vastaselt okupeeritud. Eesti Vabariik ei saanud okupatsioonide tõttu ajutiselt täita riigina oma rahvusvahelisi kohustusi. Okupatsioonirežiimid ise aga polnud omaenda süstemaatilise repressiivpoliitika päeva-valgele toomisest vähimalgi määral huvitatud. Isegi kui II maailmasõja kaotanud natsliku Saksamaa rassistlikule poliitikale ning selle järelmõjudele andsid võitjariigid Nürnbergis juriidilise hinnangu, siis vähemalt samavõrd julmalt nii enda kui ka teiste riikide kodanikke represseerinud Nõukogude režiimi tegevuse kohta sellist küsimust kuni Nõukogude Liidu kokkuvarisemiseni ei püstitatud. Alles riikliku suveräänsuse taastanud Eesti Vabariigis, mis tunnustab demokraatliku riigi toimimise põhimõtteid, on olnud võimalik 20. sajandil sooritatud inimsusvastaseid kuritegusid objektiivselt uurida ja süüdlased vastutusele võtta.⁵³

2019. aastal möödus 70 aastat 1949. aasta märtsiküüditamisest, mis on suurim 20. sajandil Eestis toimepandud inimsusvastane kuritegu. Märkimisväärne arv aastaid möödus ka kahest pöördelisest

inimsusvastaste kuritegude uurimisega seotud sündmusest: 25 aastat tagasi võttis Riigikogu vastu „Eestis inimsusevastaseid kuritegusid või sõjakuuritegusid toimepannud isikute kriminaalvastutuse seaduse“, mis võimaldas Kaitsepolitseiametil hakata uurima inimsusvastaseid kuritegusid, ja 20 aastat tagasi jõudsid esimesed märtsiküüditamise läbiviimises süüdistatud isikud kohtuotsuseni. Seetõttu on asjakohane vaadata tagasi Kaitsepolitseiameti ajaloo kõige mahukama kriminaalasja uurimisele.

Eeluurimine

13. jaanuaril 1995 algatas Kaitsepolitseiamet inimsusvastase kuriteo tunnustel kriminaalasja annekteeritud Eesti Vabariigist NSV Liidu okupatsioonivõimudele osutatud vastupanu mahasurumiseks 1949. aasta märtsis NSV Liidu territooriumile üle 20 000 isiku deporteerimise uurimiseks. Küüditamise operatsiooni suure ulatuse tõttu oli just selle kuriteo toimepannud isikute vastutusele võtmise tõenäosus aastakümneid pärast kuriteo toimepanekut kõige suurem, sest teada oli, et küüditamise ettevalmistamise ja läbiviimise oli kaasatud peaaegu kogu kohalike julgeolekutöötajate kaader. Samas tuleb tunnistada, et kuritegu uurima hakates puudus Kaitsepolitseiametil täielik ülevaade ENSV julgeole-

kuasutuste personalist. 1995. aastal võttis Riigikogu vastu ka „Eestit okupeerinud riikide julgeolekuorganite või relvajõudude luure- või vastuluureorganite teenistuses olnud või nendega koostööd teinud isikute arvelevõtmise ja avalikustamise korra seaduse“, mille alusel hakkas Kaitsepolitsei amet paralleelselt inimsusvastaste kuritegude uurimisega vastavaid isikuid arvele võtma ja avalikustama.

Kuna märtsiküüditamine on tollaste võimude ehk kuritegude toimepanijate endi piisavalt hästi dokumenteeritud, keskendus uurimine esimeses järgus Riigiarhiivis säilitatavatele arhiividokumentidele. Arvestades kuriteost möödunud aega ja nii kannatanute kui ka potentsiaalsete kahtlustatavate suurt hulka, tuli kohe menetlemise algul teha mõned valikud. Teada oli, et küüditamisoperatsioon viidi esmasandil läbi maakondade kaupa, seega oli loogiline kriminaalasja uurimist läbi viia maakonniti. Nii töötati läbi igast maakonnast küüditatute toimikud ja registreeriti kõik toimikutes figureerivad isikud, sealhulgas nii potentsiaalsed kuriteos kahtlustatavad, kannatanud kui ka tunnistajad. Seejärel tuli kindlaks teha nende täielikud isikuandmed ja selgitada välja, kas nad on veel elus. Täpsete isikuandmete väljaselgitamine oli väga keerukas ülesanne, sest toonasel ajal koostatud dokumendid on raskesti loetavad, kuna

on enamasti halva kvaliteediga paberil ja täielikult või osaliselt käsitsi kirjutatud ning koostaja andmetest esineb dokumendil üldjuhul ainult isiku perekonnanimi ja ametikoht. Nii õnnestus mõne isiku nimi tuvastada alles mitme dokumendi omavahelise võrdlemise järel. Arvestada tuli ka, et operatsiooni Priboi läbiviimisel Eestis osales hulgaliselt NSV Liidu muudest piirkondadest saadetud abiväge, kellel pärast küüditamise operatsiooni lõppu Eestiga enam seoseid ei olnud. Nende isikute täpsemad andmed ja saatus jäi paratamatult täpsemalt tuvastamata, kuid alaliselt Eestis töötanud isikud õnnestus siiski enamikus tuvastada.

Kui tuvastati elus olev isik, keda oli alust kahtlustada kuriteo toimepanemises, töötati arhiivides läbi kõik toimikud, kus võis leiduda tõendeid tema tegevusest. Selleks töötati lisaks tuhandetele küüditatute toimikutele läbi veel näiteks suur hulk kommunistliku partei algorganisatsioonide materjale ja ENSV siseministeeriumi haldusala isikutoimikuid. Mida tähtsamal ametikohal ja mida kauem isik julgeolekuorganites oli töötanud, seda rohkem jälgis ta oma tegevusest maha jättis ning seda suurem oli läbivaatamist vajavate toimikute hulk. Vähemtähtsal ametikohal töötanud isiku puhul sarnanes aga tõendusmaterjali kogumine nõela otsimisega heinakuhjast:

kümnete tuhandete toimikute hulgast tuli üles leida need kümmekond toimikut, kus sisalduvad tõendid tema tegevuse kohta.

Kui konkreetse isiku võimalikule süüle viitavad dokumendid olid kokku kogutud, määrati nendele dokumentidele käekirjaekspertiis. See ekspertiis oli isikute kuriteoga seotuse tõendamisel määrava tähtsusega, sest mitmel juhul väitsid kahtlustatavad, et nad ei ole selliseid dokumente koostanud. Võimalikult täpse ekspertiisiarvamuse saamiseks oli tarvis saada kvaliteetne võrdlusmaterjal. Kuna kahtlustatavad olid juba kõrges eas, võis nende käekirja võrdlusproovide võtmine olla raske või oli käekiri aja jooksul mingil põhjusel oluliselt muutunud. Seetõttu oli uurijate üheks ülesandeks leida ka selliseid dokumente, kus kahtlustatav oli ajaliselt võimalikult lähedal 1949. aastale oma käega kirjutanud teksti või allkirja. Peale käekirjaekspertiisi tuli teha kahtlustatavate kohtumeditiini- ja kohtupsühhiaatriaekspertiis, et tuvastada, kas kõrges eas isikud on võimelised kohtu ette astuma. Kohtu alla anti vaid need isikud, kelle ekspertiis tunnistas võimeliseks kohtumenetluses osalema ja vajaduse korral karistust kandma. Palju kordi rohkem on aga isikuid, kelle suhtes tuli menetlus lõpetada terviselikel põhjustel juba eeluurimise ajal.

Dokumentaalsete tõendite kõrval on vähemalt sama tähtis tõend kriminaalmenetluses kannatanu-

te ja tunnistajate ütlused. Märtsiküüditamise puhul on ütlused eelkõige väärtuslikud kuriteo vahetust läbiviimisest ja selle poolt põhjustatud kannatustest pildi maalimiseks. Samas tuleb ütluste hindamisel arvesse võtta kuriteost möödunud pikka aega, seda, et suur osa kannatanutest, kelle ütlused õnnestus aastakümneid hiljem võtta, olid küüditamise ajal alles lapsed, ja seda, et küüditamise vahetud läbiviijad olid üldjuhul kannatanutele tundmatud isikud. Seetõttu on väga harvad juhtumid, kus kannatanud oskasid osutada kindlate kuriteo toimepannud isikule. Seda asjaolu ja küüditamise tõttu kannatanute suurt koguarvu arvestades tuli ka siin kriminaalmenetluses teha valikuid. Nii tuvastati esmajärjekorras dokumentaalsete tõendite põhjal kuriteos kahtlustatav ja seejärel võeti konkreetsetelt tema kuritegeliku tegevuse tõttu kannatanutelt ütlused. Tunnistajatena kuulati kriminaalasjas üle ka mitusada isikut, kes puutusid küüditamisega erineval moel kokku, kuid ei olnud kuriteos kannatanud ega olnud alust nende kahtlustamiseks inimsusvastase süüteo toimepanemises.

Konkreetsete isikute süü kõrval tuli inimsusvastase süüteo uurimisel koguda tõendeid kogu kuriteo planeerimise, ettevalmistamise, läbiviimise, ulatuse, süsteemsuse, otsuste ja käsuaheelate kohta. Siin oli palju abi ajaloolaste varem ja ka paralleelselt kriminaalasja uurimisega tehtud tööst.

Kohtuotsused

Esimesed 1949. aasta märtsiküüditamise süüdistused jõudsid kohtuotsusteni 1999. a esimesel poolel. Järgnevate aastate jooksul mõisteti märtsiküüditamises kui inimsusvastases kuriteos süüdi 8 isikut. Mitu korda rohkem esitas kaitsepolitsei küll kahtlustuse inimsusvastases kuriteos, kuid isikud kas surid enne kohtuotsust või vabastati kohtu alt tervisliku seisundi tõttu.

ENSV Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi (edaspidi RJM) operatiivvolinikke süüdistati esiteks küüditamise ettevalmistamises, mis seisnes selles, et nad tegid 1949. a veebruaris ja märtsis kindlaks kulakuteks ning natsionalistideks ja bandiitide abilisteks tunnistatud isikute ja nende perekondade andmed ning asukohad, mille tagajärjel need inimesed deporteeriti; teiseks küüditamise läbiviimisel tegutsemises operatiivgrupi juhtidena, kelle ülesandeks oli küüditatavate kinnipidamine ja relvastatud valve all kogumispunktidest toimetamine. Küüditamise läbiviimise tõendamises kohtud üldiselt probleeme ei näinud ja nad lugesid operatiivgrupi juhtide süü tõendatuks eelkõige dokumentaalsete tõendite alusel: nende täidetud ja allkirjastatud perekonna

küsitluslehed väljasaadetavate elukohas, nende allkirjastatud lehed kogumispunktides isikute üleandmisel ja operatiivgrupi tegevuse käigus toimunud erakordsete sündmuste kohta oma käega kirjutatud raportid. Kohtud leidsid, et need dokumendid olid olulised väljasaatmise otsuse täideviimisel ning allkirja andmisega võtsid operatiivgrupi juhid vastutuse dokumendi õigsuse eest.

Kõige selgemalt on inimsusvastase kuriteo objektiivsed ja subjektiivsed tunnused esitanud Tallinna Ringkonnakohus oma 19.12.2002 otsuses Juri Karpovi asjas. Kohus tõi välja, et küüditamise operatsioonis osalenud RJMi töötajad pidid saama aru ja võtsid riski, et tsiviilelanike asukohtade kindlakstegemine, kinnipeetud isikute küsitamine, kogutud teabe põhjal suurel arvul kinnipeetud isikute ešelonidele väljasaatmiseks üleandmine ja deporteerimiseks ettenähtud dokumentide vormistamine on osa ametlikust, laiaulatuslikust ja süstemaatilisest ründest elanike vastu. Seetõttu ei ole õiguslikku tähendust sellel, et nad ei osalenud tsiviilelanikkonna väljasaatmise plaani väljatöötamisel, ei pruukinud teada selle kogu ulatust ja said oma ülesannetest teada lühikest aega enne nende täideviimist.

Keerulisem küsimus oli aga küüditamise ettevalmistamisel osalemise tõendamine. Üheks peamiseks vaidluse teemaks kohtutes oli, millal tekkis süüdistatavatel teadlikkus küüditamise operatsioonist. Sellest sõltus, milliseid küüditamisega seotud toiminguid sai talle süüks panna. Kokkuvõtvalt jõudsid kohtud järeldusele: ei ole tõendatud, et RJMi regionaalsete osakondade operatiivtöötajad oleks „kulakute“ ja „natsionalistide“ kohta andmeid kogudes ja õiendeid koostades teadnud, et seda tehes valmistatakse ette põliselanike väljasaatmisoperatsiooni. Küll aga tõi kohus välja, et operatsioonist Priboi olid teadlikud RJMi kõrgemad ametnikud, eelkõige maakondade osakondade ülemad. Siin tuleb eraldi ära märkida RJMi keskaparaadi töötaja August Kolgi süüdimõistmist, sest erinevalt teistest süüdimõistetud küüditajatest ei tegutsenud tema operatiivgrupi juhina. 2.–11. märtsini ja 6. aprillist 5. juunini 1949 koostas ta perekondade kohta väljasaatmiskokkuvõtteid, milles tegi väljasaatmisotsuse aluseks olnud ettepaneku deporteerida 38 isikut. Saare Maakohus järeldas tõendite pinnal, et RJMi keskaparaadi töötajate koostatud kokkuvõtete ja isikute väljasaatmise vahel oli põhjuslik seos: nende dokumentide tagajärjeks oli ühelt poolt inimeste vägivaldne väljasaatmine oma alalisest elukohast ja teiselt poolt see, et väljasaadetud isikud ei saanud aastate jooksul vabatahtlikult oma alalise elukohta tagasi pöörduda.

August Kolk koos samuti Saare Maakohtu poolt küüditamises süüdimõistetud Pjotr Kislõiga pöördusid kaebusega Eesti riigi vastu Euroopa Inimõiguste Kohtu poole, väites, et nende süüdimõistmine ei olnud kooskõlas *nullum crimen, nulla poena sine lege* printsiibiga ehk nende tegevus ei olnud selle toimepanemise ajal kuritegu. 17.01.2006 kuulutas inimõiguste kohus Kolgi ja Kislõi kaebuse Eesti Vabariigi vastu ilmselgelt põhjendamatuks ega võtnud seda oma sisulisse menetlusse. Kohus põhjendas seda lühidalt kokku võttes järgnevalt. Eesti oli aastatel 1940–41 ja 1944–91 vägivaldselt okupeeritud NSV Liidu poolt. Totalitaarne okupatsioonirežiim viis selle aja jooksul läbi laiaulatuslikud ja süstemaatilised repressioonid Eesti rahva suhtes. Kuna Eesti ei saanud okupatsiooni tõttu ajutiselt täita oma rahvusvahelisi kohustusi riigina, liituti alles 1991. aastal

konventsiooniga aegumistähtaja mittekohaldamisest sõjakuritegude ja inimsusvastaste kuritegude suhtes ning aegumatud rahvusvahelised kuriteod lisati seetõttu Eesti kriminaalkodeksisse alles 1994. aastal. Kohus jõudis seisukohale, et isegi kui kaebajate tegusid peeti Nõukogude õiguse kohaselt „seaduslikeks“, olid need siiski inimsusvastased kuriteod rahvusvahelise õiguse järgi. Kuna NSV Liit osales Nürnbergi harta ja ÜRO peaassamblee resolutsiooni nr 95 väljatöötamisel ja vastuvõtmisel, ei saa väita, et need põhimõtted olid sel ajal Nõukogude võimudele teadmata. Inimõiguste kohus ei näinud ühtki põhjust, miks seada kahtluse alla Eesti kohtute poolset riigisisese õiguse tõlgendamist ja kohaldamist asjakohase rahvusvahelise õiguse alusel.

Euroopa Inimõiguste Kohtu seisukoht okupatsiooni kohta on iseäranis tähtis, kuna tegu oli esimese korraga, kui rahvusvaheline kohus tunnistas, et Nõukogude Liit okupeeris Eestit. See pole muidugi takistanud Kremlil oma mõjutustegevuses tänini vastupidist väita. Paraku taandub see oluline faktiline asjaolu rahvusvahelises avalikkuses liiga tihti eri poolte seisukohaks. See märgib Kremlis tegevuse mõjulepääsu, aga ka lihtsalt pinnapealseid teadmisi. Seetõttu lasub Eesti riigi esindajatel, tegelikult kõigil meil, moraalne kohustus oma esivanemate ja tulevaste põlvede ees maailmale tänase Venemaa eelkäija päriselt toime pandud rahvusvahelise õiguse vastaseid kuritegusid meelde tuletada. Ikka selleks, et need enam kunagi ei korduks.

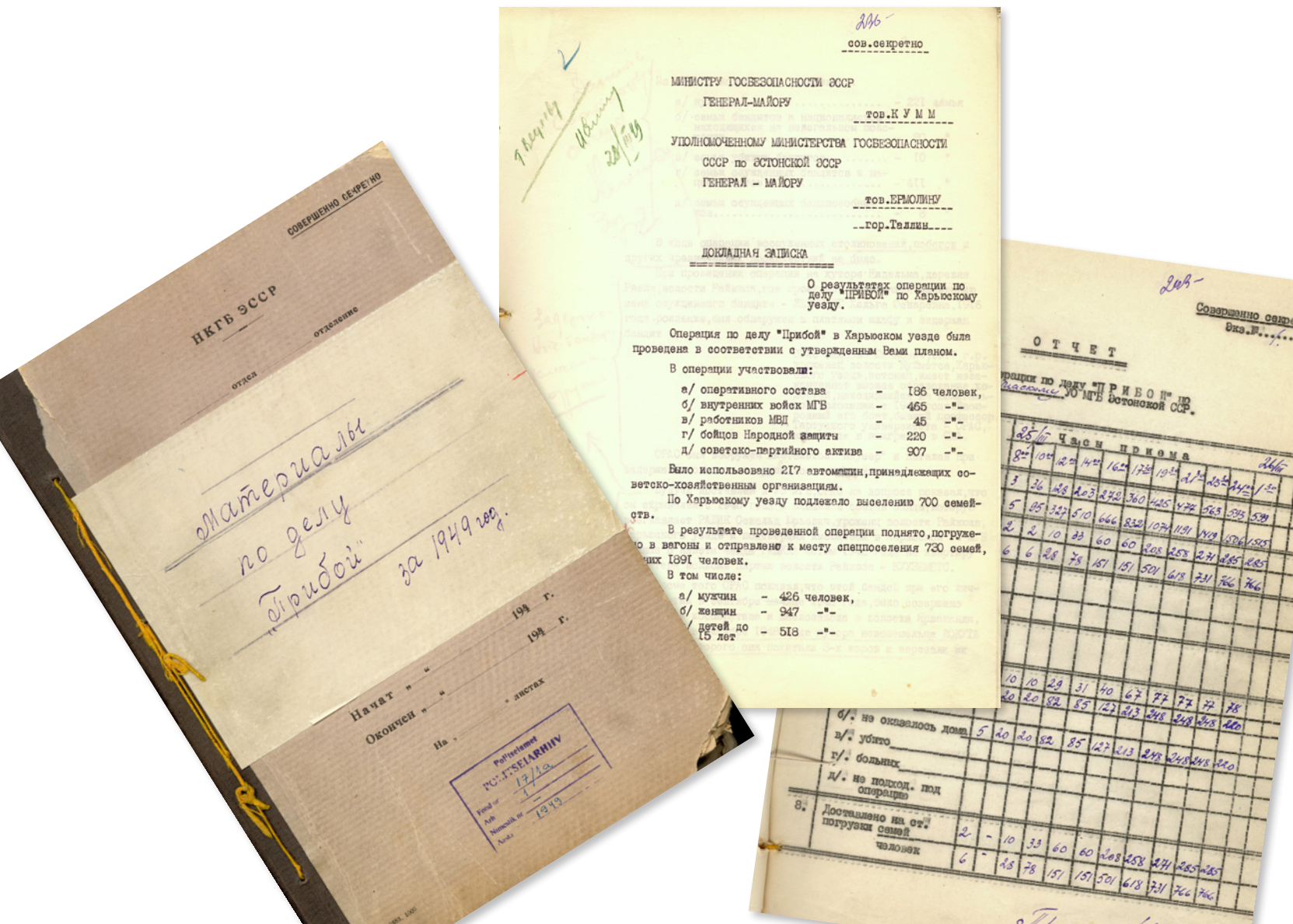
Eesti kohtutes on inimsusvastastes kuritegudes süüdi mõistetud 11 isikut:

- 1949. a märtsiküüditamises 8 isikut (J. Klaassepp, V. Beskov, M. Neverovski, V. Loginov ja J. Karpov, A. Kolk, V. Kask ja P. Kislõi)
- metsavendade tapmises 3 isikut (K.-L. Paulov, V. Penart ja R. Tuvi)
- mitte ühtegi inimsusvastase kuriteo süüdistusega kohtu alla antud isikut ei ole õigeks mõistetud. Mitukümmend kahtlustatavat ei elanud kohtuprotsessini. Mitmed tunnistati terviseliku seisundi poolest võimetuks kohtu ees seisma.

Ajaloo õppetunnid

Esiteks, ajalugu näitab, et kuni Eesti on iseseisev riik, ei panda siin toime inimsusvastaseid ega genotsiidi-kuritegusid. Inimesi ei küüditata ega tapeta nende rahvuse, sotsiaalse kuuluvuse või mõne muu tunnuse põhjal. Niipea kui iseseisvus kaob ning algab okupatsioon, hakkab juhtuma kõige halvem. Meie riiklik iseolemine väärib kõigiti kaitsmist. Teiseks, võimupositsioonil inimestel on alati valida. Küüditamise ajal näitas nii mõnigi julgeoleku- või miilitsaohvitser üles inimlikkust või isegi saboteeris talle antud ülesannet. Legend, mille taha õige sageli poetakse, justkui ootaks käsu täitmata jätmise korral vangistus või

mahalaskmine, ei ole küüditamise puhul kinnitust leidnud. Eraldi tuleb rõhutada, et küüditamine polnud kuidagi Eesti inimeste omavaheline arveteõendamine. Veelgi enam – seni pole tõendit, et kedagi oleks küüditatud pealekaebuse alusel. Inimestel oli suure salastatuse mõjul raske uskuda ebainimlikku, masinlikult ellu viidud kurjust ning seda asendas inimlik soov mõtestada juhtunut mõistusega vastuvõetavate, inimlike põhjustega. Tegu oli Vene impeeriumi meetmega suruda maha vastupanu okupeeritud aladel, sisuliselt riikliku terroriga, mille viis ellu türannia sunniaparaat. Okupatsiooniajal KGB kinnistas ja võimendas talle kasulikku kaebamis-müüti mitmel moel, näiteks artiklites ja raamatutes.

VIITED JA MÄRKUSED

PEADIREKTORI EESSÕNA

- 1 Kaasautorid Ola Rosling, Anna Rosling Rönnlund
- 2 Ilmar Tammelo. Õiglus ja hool. Tartu, 2001, lk 30.

KAITSEPOLITSEI TAASLOOMISE LUGU

- 3 Tollal jäeti sõna Riigi välja ka muude ministeeriumide ja ametite nimetustest.

PÕHISEADUSLIKU KORRA KAITSE

- 4 www.sejs.ee/raamatud/ses.html. „Sõda pärast rahu“ anti välja 2010 ning „Sõda enne sõda“ 2013.
- 5 Venemaa Nõukogude Liidu õigusjärglasena ei soovinud neile Vene kodakondsust anda, lootes et Eesti annab oma kodakondsuse. Eesti kodanikena oleks neil tekkinud õigus olukorda vahetult mõjutada.
- 6 Ühteaegu Venemaa Liberaaldemokraatliku Partei esindaja Eestis.
- 7 Tegemist oli vene õigeusku ülistavate marurahvuslaste ja antisemiitidega.
- 8 Euroopa Liidu Nõukogu 21.03.2014 rakendusmäärus nr 284/2014.
- 9 Oma naabrite ning kaugematesse riikidesse tekitatud rakukesi asus Kreml hiljem koondama katusorganisatsiooni alla. Ülemaailmne Venemaa Kaasmaalaste Koordinatsiooninõukogu loodi 2008. a.
- 10 Profülaktiline vestlus KGB mõttes tähendas hirmutamast, kus hoiatati karmide tagajärgede eest, kui isik ei käitu võimu nõutud viisil.
- 11 Välismaaga Regioonidevaheliste ja Kultuurisidemete Arendamise Valitsus (juht Modest Kolerov).
- 12 Allasutus Roszarubežtsentr (Rossotrudnitšestvo eelkäija).
- 13 Moskva linnavalitsuse Juri Dolgoruki fond, Russki Mir, Rossotrudnitšestvo jt.
- 14 Selle põhjustest ja järeldest kirjutasime põhjalikumalt kaitsepolitsei aastaraamatutes 2006–2008.
- 15 Aprillirahutustega seotud Notšnoi Dozori liikmed (Klenski, Linter, Sirök) protestisid eelnevalt ka Eestis 2007. a kavandatud venekeelsete koolide reformi vastu. Lisaks Vene saatkonna sekkumine ja agressiivne mõjutustegevus Venemaa meedias.
- 16 Meeleavalduse taga oli lühikest aega tegutsenud noorteühenduse Front looja, endine Regnumi korrespondent Dmitri Kondrašov (Baltiiski Mir – ilimumise lõpetanud), kes seetõttu hiljem Eestist Venemaale pages.
- 17 Muradov on hiljem olnud tihedalt seotud sündmustega Krimmis ning kandnud seal tegutsedes tiitleid Vene presidendi eriesindaja Krimmi poolsaarel, Krimmi asepeaminister ning viimati Krimmi Vabariigi Ministrite Nõukogu aseesimees.
- 18 2013. a Vene välispoliitika kontseptsiooni (*mjadkaja sila*) tähenduses on see alternatiiviks klassikalisele diplomaatialle. Sisuliselt tähendab mõjutustegevust kodanikuühiskonna, info- ja kommunikatsioonivahendite ning humanitaartegevuste kaudu, Kremli stiilis korruptiivset äraostmist, hirmutamist ning pooltõdedega rõõbiti täiesti teadlikku valetamist.
- 19 Tegevust alustas (2011) Aleksandr Gortšakovi nimeline Avaliku Diplomaatia Toetusfond.
- 20 www.kapo.ee/et/content/kaitsepolitsei-ameti-teave-edgar-savisaare-raha-k%C3%BCsimise-kohta-venemaalt.html
- 21 Pseudoõiguskaitseüsteem, tegelikkuses mõjutusrahastu kandis nime Välismaal Elavate Venemaa Kaasmaalaste Õiguskaitse- ja Toetusfond ning alustas 2011. Eriteenistuste taustaga õiguskaitsefondi toetatud isikud olid ühtlasi aktiivsed Krimmi anneksiooni toetajad.
- 22 Mir Bez Natsizma loodi 2010.
- 23 Venemaa Föderatsiooni Narva Peakonsulaadi peakonsuli Dmitri Kazennovi ja konsul-nõuniku Andrei Surgajevi tegevus Kiviõli nn mälestuskivi puhul oli vastuolus diplomaatiliste suhete Viini konventsiooni artikliga 41. Seetõttu rakendati õigust nad *persona non grata*'ks kuulutada.
- 24 www.err.ee/1015225/vene-saadik-tunnistas-siinsete-venelaste-vahest-huvi-venemaale-elama-asuda

VASTULUURE

- 25 Sama nime kannab 1990. aastatest jutustav Eesti film (2016), paevad.ee/
- 26 Vabastati teenistusest 2012.

RIIGISALADUSE KAITSE

- 27 22.10.1997 (RT I 1997, 81, 1361).
- 28 24.03.1998 (RT I, 1998, 31, 426).
- 29 (RT I 2007, 73, 449).
- 30 Turvaala on mitmesugustele riigisaladuse käitlemise nõuetele vastav ruum.
- 31 Praegu kehtiv seadus RT I, 13.03.2019, 150, www.riigiteataja.ee/akt/113032019150?leiaKehtiv
- 32 Sir Humphrey Appleby, tuntud Inglise tõsisest komöödiasarjast „Jah, härra minister“.

KÜBERJULGEOLEKU TAGAMINE

- 33 www.fbi.gov/wanted/cyber/iranian-mabna-hackers

RAHVUSVAHELISE TERRORISMI TÕKESTAMINE

- 34 Rahvusvahelise julgeoleku vastase, isikuvastase, elu või tervist ohustava keskkonnastase, välisriigi või rahvusvahelise organisatsiooni vastu suunatud või üldohtriku kuriteo toimepanemise, keelatud relva tootmise, levitamise või kasutamise või vara ebaseadusliku hõivamise või olulises ulatuses rikkumise või hävitamise või arvutiandmetesse sekkumise või arvutisüsteemi toimimise takistamise eest, samuti selliste tegude toimepanemisega ähvardamise eest, kui see on toime pandud eesmärgiga sundida riiki või rahvusvahelist organisatsiooni midagi tegema või tegemata jätma või tõsiselt häirida riigi poliitilist, põhiseaduslikku, majanduslikku või ühiskondlikku korraldust või see hävitada või tõsiselt häirida rahvusvahelise organisatsiooni tegevust või see hävitada või tõsiselt hirmutada elanikkonda.
- 35 Kolmest või enamast isikust koosnev püsiv isikutevahelise ülesannete jaotusega ühendus, mille tegevus on suunatud terrorikuriteo toimepanemisele.
- 36 www.dw.com/en/study-right-wing-extremism-and-islamism-reinforce-each-other/a-44467597
- 37 Džihadist – islamistlik terrorist, sõna kasutatakse ka islamistlike välisvõitlejate puhul.
- 38 Krüpteeritud suhtlusäpid ning tavapäraseks suhtluseks mittemõeldud andmete edastamise lahendused.
- 39 Marko Tamming, Reigo Rosenthal. Sõda pärast rahu. 2010, lk 725.
- 40 91/477/EEC.
- 41 Relvad, mis on kohaldatud paukpadruneid laskma.
- 42 Ivar Leimus. Eesti hobune – strateegiline kaup keskajal. Tuna 2/2017, lk 10–19.
- 43 Sõda pärast rahu, lk 725.
- 44 Sõda pärast rahu, lk 169.
- 45 Sõjaliste kaupade nimekiri, riigiteataja.ee/akt/1131/1201/8002/VV_101m_lisa.pdf
- 46 Kahetise kasutusega kaupade nimekiri, eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:32009R0428
- 47 Sõda pärast rahu, lk 693–712.

MAJANDUSJULGEOLEK JA KORRUPTSIOONIVASTANE TEGEVUS

- 48 Siiditee – ida–läänesuunaline, tuhandete kilomeetrite pikkune, ajalooline kaubateede võrk Hiinast Vahemere maadeni. Tänapäeval rajab Hiina uut Siiditeed.
- 49 Välisinvesteeringute sõelumine on menetlus, mis võimaldab välismaiseid investeeringuid hinnata, uurida, nende tegemiseks luba anda, nende suhtes tingimusi kehtestada, nende tegemist keelata või neid tühistada.
- 50 Vt juhtumi õigusliku lahenduse kohta täpsemalt lk 60.
- 51 www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Korruptsiooni%20ohjeldamine%20kohalikus%20omavalitsuses.pdf
- 52 www.korruptsioon.ee/sites/www.korruptsioon.ee/files/elfinder/dokumendid/kov_korruptsioonivastased_sammud_0.pdf

INIMSUSVASTASTE KURITEGUDE UURIMINE

- 53 Inimsusvastaste kuritegude uurimisest ja menetletud kriminaalasjadest täpsemalt <https://kapo.ee/et/content/aegumatute-rahvusvaheliste-kuritegude-uurimine.html>

Koostanud:
Harrys Puusepp

Disain, küljendus:
Iconprint

Fotod:
Krõõt Tarkmeel (eessõna), **Reelika Riimand**, **Rahvusarhiiv**,
Facebook, **Kaitsepolitseiameti arhiiv**.

Trükk:
Iconprint / Tallinna Raamatutrükikoda

(trükis)
ISSN 2228-1789

(võrguväljaanne)
ISSN 2228-1797